

S. EUSEBII HIERONYMI,
STRIDONENSIS PRESBYTERI,
COMMENTARIORUM
IN
EPISTOLAM AD EPHESIOS
LIBRI TRES.

Prologus.

537-538 Si quidquam est, Paula et Eustochium, **A** quod in hac vita sapientem virum teneat, et inter presuras et turbines mundi aequo animo manere persuadeat, id esse vel primum reor, meditationem et scientiam Scripturarum. Cum enim a cæteris animalibus hoc vel maxime differamus, quod rationale animal sumus et loqui possumus: ratio autem omnis et sermo divinis libris contineatur, per quos et Deum discimus, et quare creati sumus non ignoramus: miror quosdam existisse, qui aut ipsi se inertiae et somno dantes, nolint quæ præclara sunt discere: aut cæteros, qui id studii habent, reprehendendos putent. Quibus cum possim districtius respondere, et breviter eos vel offensos dimittere, vel placatos, multo esse melius Scripturas legere, quam augendis et cumulandis opibus inhiare: illud dicam, quod vel apud iniquissimum iudicem obtineam, placere mihi otium meum, et solitudinem omni celebritate jucundiores videri. Et quomodo ego non reprehendo, non damno quod faciunt: ita illos ineptias meas mihi debere concedere. Parum eloquens sum, quid ad te? disertiores lege. Non digne Græca in Latinum transfero: aut Græcos lege (si ejusdem linguæ habes scientiam); aut si tantum Latinus es, noli de gratuito munere judicare, et, ut vulgare proverbium est: Equi dentes inspicere donati. Numquid te manu conserta in jus traho, quia nostra non scribas [*Forte legas*]? Me imperitior quisque lecturus est: tua forsitan dicta si scripseris, Tullius admirabitur. Numquid aut Tertullianus beatum Martyrem Cyprianum, aut Cyprianus Lactantium, aut Lactantius Hilarium deterruit a scribendo? Taceo de cæteris minutalibus, qui mecum in libris suis garriunt. Nisi et parva fuerint, magna eminere non possunt. Primum non dicitur, nisi secundum sequatur et tertium. Ad summa non scandimus, nisi per **539-540** ima gradiamur. Quamobrem obsecro tam vos quæ in præsentiarum estis, quam sanctam Marcellam, **A** unicum viduitatis exemplar, ne facile maledicis et invidis opuscula mea tradatis: neque detis sanctum canibus, et margaritas mittatis ante porcos (*Matth. vii*). Qui cum bona imitari non queant, quod solum facere possunt, invident: et in eo se doctos eruditosque arbitrantur, si de aliis detrahant. Quibus obsecro respondeatis, ut figant ipsi stylum, tria ut dicitur verba jungant, sudent paululum, experiantur semetipsos, et ex labore proprio discant ignoscere laborantibus. Scitis enim et ipsæ quod ad hoc me explanationum opus, invitum et retractantem compuleritis. Non quo ab adolescentia, aut legere unquam, aut doctos viros ea quæ nesciebam interrogare cessaverim, et meipsum tantum, ut plerique, habuerim magistrum. Denique nuper ob hanc vel maxime causam Alexandriam perrexi, ut viderem **B** Didymum, et ab eo in Scripturis omnibus quæ habebam dubia sciscitarer. Sed cum aliud sit proprios libros componere, verbi gratia, de avaritia, et de fide, de virginitate, de viduis, et super unaquaque materia testimoniis Scripturarum hinc inde quæsitis eloquentiam jungere sæcularem, et pene in communibus locis pompaticum jactare sermonem: aliud in sensum prophetae et apostoli ingredi, intelligere cur scripserint, qua sententiam suam ratione firmaverint, quid habeant in veteri Lege proprium Idumæi, Moabitæ, Ammonitæ, Tyrii, Philistiim, Ægyptii, et Assyrii; quid rursus in novo Testamento Romani, Corinthii, Galatæ, Philippenses, Thessalonicenses, Hebræi, Colossenses, et quam nunc ad Ephesios **C** Epistolam habemus in manibus. Necesse est enim, ut juxta diversitates locorum et temporum, et hominum, quibus scriptæ sunt, diversas et causas, et argumenta, et origines habeant. Et quomodo beatus Joannes in Apocalypsi sua ad septem scribens Ecclesias, in unaquaque earum specialia, vel vitia reprehendit, vel virtutes probat: ita et sanctus apostolus Paulus per singulas Ecclesias vulneribus mede-

irillatir, nec ad instar imperiti medici uno collyrio oionium oculos vult curare. Et quia jam ad Galatas, orantibus vobis, ante paucos dies quid nobis videretur, expressivus : nunc ad Ephesios transeundum est, mediani Apostoli epistolam, ut ordine ita et sensibus. Medianam autem dico, non quo primas sequens, extremis major sit ; sed quomodo cor animalis in medio est : ut ex hoc intelligatis quantis difficultatibus, et quam profundis quæstionibus involuta sit. Scribebat ad Ephesios Dianam colentes non hanc venatricem, quæ arcum tenet, atque succincta est, ^a sed illam multimammiam quam Greci πολύμαστον vocant, ut scilicet ex ipsa **541-542** quoque effigie, mentirentur omnium eam bestiarum et viventium esse nutrixem. Scribebat autem ad metropolim Asiæ civitatem, in qua ita idololatria, et quod semper idololatriam sequitur, artium ^b magicarum præstigiæ viguerant, ut Demetrius diceret, *et magnæ deæ templum Dianæ in nihilum reputabitur, destructur quoque magnitudo ejus, quam cuncta Asia et universus orbis colit (Act. xix, 27).* Denique triennio ibi Apostolus moratus est, nocte et die Dei Evangelium prædicans, ut, idololatriæ arce destructa, facile minorum urbium templa caperentur. Hoc ipsum Scriptura refert quomodo Paulus ad Ephesios sermoneinetur, dicens : *Quapropter vigilate, recordantes quia triennio nocte ac die non cessari cum lacrymis monere unumquemque vestrum : et nunc commendo vos Deo, et verbo gratiæ ejus, qui potens est edificare et dare vobis hæreditatem in sanctificationibus (Act. xx, 31, 32).* Indigebant enim commendatione Apostoli ad Deum, quos tanto tempore dæmonum error tenerat, et sciebant esse spirituales aliquas potestates, et in extis atque auguriis et divinationibus quandam similitudinem divinitatis agnoverant. Unde rursus ad eos loquitur : *Propter quod contester vos in die hac, quia mundus sum ego a sanguine omnium. Non enim subtraxi quo minus annuntiare vobis omnem voluntatem Dei. Et in alio [Al. eodem] loco : Quomodo nihil subtraxerim eorum quæ vobis proderant, quin annuntiares, et docerem publice et domestice (Ibid., 20).* Legerat in Ezechiele (Ibid., 26, 27), quod speculator qui populo hostium non prædixisset adventum, sanguis civium exigeretur de manibus ejus, et propterea omnem se voluntatem Dei, et universa quæ illis utilia forent annuntiasse memoravit, ut liber esset a sanguine eorum. Ut au-

^a Sciunt hoc certissime, qui veterum Ethnicorum legerunt scriptura, sive in antiquis nummis ac statuis mammosum illud simulacrum Dianæ Ephesi, a qua sibi arce et nomen accepit, venerationi habitum, etiamnum spectat. Nihilominus hanc vulgo notissimam historiam conatus est Petrus Faber acri disputatione, hocque Hieronymi testimonium lacessens, convellere, pernegans Dianam multimammiam, quæ a venatrice alte succincta distingueretur, unquam existisse ; sed pro ea Cererem mammosam, Veteres appellasse. Quod ut evineat, locum Minuci Felici sollicitat, immo apertissime corrumpit. Cum enim scripsisset ille : *Diana interim est alte succincta venatrix, et Ephesia mammis multis, et venibus extracta, legi vult Faber : Venatrix Ephesia, et mammis quibus*

A tem sciatis eos qui in Epheso crediderant, dæmoniis præstigiis et magicæ fuisse artibus obligatos, in eisdem Apostolorum Actibus replicatur, et dicitur : *Plurimi quoque eorum qui curiosa gesserant, comportantes libros, combusserunt coram omnibus, et computaverunt pretium eorum, et invenerunt argenti quinquaginta millia : sic potenter verbum Domini crescebat, et confortabatur (Act. xix, 19).* Hæc idcirco universa replicavimus, ut ostenderemus quare Apostolus in hæc vel potissimum Epistola obscuros sensus et ignota sæculis sacramenta congesserit : et de sanctarum contrariarumque virtutum docuerit potestate : qui sint dæmones, quid valeant, quid ante fuerint, et quomodo post adventum Christi sunt diruti atque destructi. De quibus ait : *Non est nobis pugna adversum carnem et sanguinem, sed adversum principatus et potestates : adversus rectores tenebrarum istarum : adversum spiritualia nequitie in cælestibus (Ephes. vi, 12).* Et in alio loco : *Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnum, et efficax ; sed adversarii multi (I Cor. xvi, 8, 9).* Permansit autem Ephesi usque ad Pentecosten, tempus lætitiæ atque victoriæ, quo non flectimus genua, nec curvamus in terram : sed cum Domino resurgentes ad cælorum alta sustollimur. Et permansit : quia apertum ei erat ostium, et non ostium modicum, sed magnum, ut victo fortè atque superato, domum ejus invaderet, spoliaret, everteret, et captivam duceret captivitatem (Matth. xii) : qui satellitum suorum agminibus **543-544** congregatis, tota contra **C** Apostolum acie dimicavit, et victus est. Qui sint autem Ephesii, et hinc vel maxime comprobatur, quod sicut Joannes mysterium nativitatæ antiquæ Domini relatoris, in pectus ejus recubuit, et de purissimo fonte hausit rivulum doctrinarum (Joan. xiii et xxi) : ita et hi in abundantis Pauli collum ruentes (Act. 20), osculis atque complexibus suis indicaverunt unum se cum eo scientiæ habere thesaurum, et magistri desiderium lacrymis contestati sunt. Illud quoque in præfatione commoneo, ut sciatis ^c Origenem tria volumina in hanc Epistolam conscripsisse, quem et nos ex parte secuti sumus. Apollinarium etiam et Daldaman quosdam commentariolos edidisse, e quibus licet pauca decerpimus, et nonnulla, quæ nobis videbantur, adjecimus, sive subtraximus, ut studiosus statim in principio lector agnoscat hoc opus, vel alienum esse, vel nostrum.

Ceres extracta. Nobis tamen multa occurrant ad vindicandum Auctorem nostrum certissima Veterum testimonia, satis abunde fuerit læulentissimum istud Apuleii lib. ii Milesiarum opposuisse : *Phœbi sororem (profecto non Cererem, sed Dianam) partu fœarum medelis lenientibus recreato, populos educare, præclarisque detubris Ephesi venerari.*

^b In igne illud exemplum est, quo scribitur Act. xix, 19. quos una die magicos libros flammis Paulus Ephesi tradiderat, quinquaginta millium denariorum pecunia computato pretio constitisse.

^c Trium horum scriptorum Origenis, Apollinarii, et Daldami commentarii in hanc Epistolam jamdiu olim interciderunt.

LIBER PRIMUS.

(Cap. I.—Vers. 1.) *Paulus apostolus Jesu Christi, per voluntatem Dei.* Si per præpositio ministerium ejus per quem res agitur, ostendit, videtur mihi in illam sententiam sensus iste congruere: *Nemo venit ad me, nisi Pater meus attraxerit eum ad me* (Joan. vi, 44). Atque ita fiet, ut et illud quod in Joannis Evangelio legitur: *Omnia per illum facta sunt* (Joan. i, 3), haud dubium quin per Filium, non præjudicet Domino nostro Jesu Christo, quasi ex eo minor sit, quod Patris obtemperet voluntati: quomodo et nunc non præjudicat Patri, quod per voluntatem illius Paulus apostolus Jesu Christi sit. Alii vero ita locum istum intelligunt, ut Paulum apostolum Jesu Christi, per voluntatem Dei, qui sit Christus, ostendi putent: ut sicut sapientia et Verbum, et virtus Dei, et veritas et resurrectio, et via dicitur: ita etiam voluntas appelletur. Nonnulli nihil referre existimant, utrum per voluntatem Dei, an ex Dei dixerit voluntate: quia his præpositionibus Apostolus indifferenter utatur: et idipsum significare, per voluntatem Dei, quod si dixisset, *ex voluntate Dei.*

Sanctis omnibus qui sunt^a Ephesi. 545 Quidam curiosius quam necesse est, putant ex eo quod Moysi dictum sit: *Hæc dices filiis Israel: Qui est, misit me* (Exod. iii, 14), etiam eos qui Ephesi sunt sancti et fideles, essentiali vocabulo nuncupatos. Ut quomodo a sancto sancti, a justo justi, a sapiente sapientes: ita ab eo qui est, hi qui sunt appellentur, et juxta eundem Apostolum elegisse Deum ea quæ non erant, ut destrueret ea quæ erant. Ipsam etiam Scripturam quæ in testimonium adducta est, ita edisserunt: ut destructionem eorum quæ erant, ex consequentibus intelligamus: *Ut non, inquit, gloriatur omnis caro in conspectu Dei* (1 Cor. i, 29). Si enim, aiunt, quispiam

^a Ex inferiori toto contextu liquet, Hieronymum cum hanc sibi proponeret explicandam Epistolæ Paulinæ epigraphen, nomen prætermisisse *Ephesi*. Neque ex eo tantum dico, quod scitum vulgo est, nonnulla existisse vetera exemplaria, cum Græcæ tum Latine, quæ non apponerent civitatis nomen: quemadmodum et alia, quæ non *Ephesi* præferrent, sed *Laodiceæ*. Moveor autem ex eo potissimum, quod statim ex subnexa expositione notat S. Pater, quosdam hinc (nempe quod nullum adderetur Ecclesiæ: sive urbis nomen) curiosius putasse eos qui *Ephesi* sunt sancti, et fideles, essentiali vocabulo nuncupatos. Alii vero simpliciter, non ad eos qui sint, sed qui *Ephesi* sancti et fideles sint, scriptum arbitrentur. Etenim si in proponenda epigraphæ, addebatur *Ephesi*, jam nihil erat istas recitare sententias, ne verbo quidem causata ἀτυπία varietate aut silentio: et tamen ambæ cum referuntur, utpote quæ præ cæteris loci explicationi conferant, suo quæque argumento indicat, vocem *Ephesi* in archetypo desiderari. Cæterum nec omittam de priori sententia, notari abs Hieronymo Basilium, qui libro ii adversus Eunomium vetustissimos libros laudat, qui absque addito, ἐν Ἐφέσῳ, legerent τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσι, καὶ πιστοῖς, atque adeo ἰδιόθεν, sive per propriam dignitatem, et

ex eo quod non erat, in id quod est [*Al. erat*] a Deo esse proficiens, non datori gratiam referat; sed sui meriti et virtutis æstimet quod subsistat, statim quod est esse destruitur, et incipit non esse quod fuerat. Alii vero simpliciter, non ad eos qui sint [*Al. sunt*], sed qui Ephesi sancti et fideles sint, scriptum arbitrantur.

Et fidelibus in Christo Jesu. Quoniam sanctificata est mulier infidelis in fratre fideli, et vir infidelis sanctificatus est in muliere fidei (1 Cor. vii, 14). Et sunt vasa quoque sancta, et mutæ pecudes quæ Deo mactantur in templo (Num. iv et xxxi): propterea eos quos sanctos dixerat, vocavit et fideles: quia fides ex mentis propriæ descendit arbitrio: sanctificatio vero ex sanctificantis interdum, absque voluntate nostra, sumitur largitate. Quod autem ait, *fidelibus in Christo Jesu*, et hoc ad distinctionem diligentissimæ observationis est positum. Sunt quippe plures fideles; sed non in Christo Jesu. Si quis reddat depositum; si quis e commendata non abneget, fidelem se amicum exhibeat: animam magis quam fidem paratus sit^d prodere, quod de nonnullis philosophis legimus (et ne illi satis gloriarentur, Atheniensis meretrix perpetravit), iste quidem fidelis est: sed non est fidelis in Christo Jesu.

(Vers. 2.) *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo.* Sive ambo ad utrumque, hoc est, et gratia et 546 pax, tam ad Deum Patrem, quam ad Dominum nostrum Jesum Christum: sive ad singulos referenda sunt singula, ut gratia ad Deum Patrem, pax vero referatur ad Christum. Siquidem statim sequitur: *In laudem gloriæ gratiæ suæ: in qua glorificavit nos in dilecto*; ut gratia Patris in eo sit, quod Filium pro salute nostra dignatus est mittere: Pax

quodammodo natura sanctos eos dici ab Apostolo, ad quos Epistola data est: ad ejus instar effati Exod. iii, 14: *Ego sum qui sum*, quod quidem jocosè potius quam graviter pronuntiarî videatur. Sed quando in hac versamur disputatione, et illud obiter Tertulliani testimonium, contententis a Marcione titulum Epistolæ interpolatum, ac *Laodiceæ* substitutum, pro *Ephesi*. *Ecclesiæ quidem*, inquit lib. v contra Marcion. cap. 17: *Veritate Epistolam istam ad Ephesios habemus emissam, non ad Laodiceos; sed Marcion ei titulum aliquando interpolare gestiit, quasi et in isto diligentissimus explorator.* Denique videri propiores ad hanc Epistolam opinantur encyclicarum more ad plures datam Asiæ minoris Ecclesiæ: quare ejus ad quam mittebatur, nomen ab Apostolo prætermisissimum, ad hunc fere modum: *Sanctis qui sunt... et fidelibus in Christo*, etc.

^b Restituimus, a sapiente, ad mss. veterumque editorum fidem, seriemque contextus, cum antea esset, a sapientia.

^c Hic quoque mss. præferunt, *commendata*, pro quo antea legebatur, *commodata*.

^d Duo mss., *paratus sit ponere*.

vero Filii in eo, quod per ipsum Patri reconciliati sumus, et destructo medio pariete, inimicitias in carne sua evacuans, fecerit utrumque unum.

(Vers. 3.) *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in caelestibus, in Christo.* Quomodo secundum substantiam atque naturam Deus bonus, nos communionem sui effecit bonus, et loquitur ad Israel: *Sancti estote, quoniam ego sanctus sum (Levit. xx, 7)*: ita ipse benedictus nos praestet esse benedictos. Dat quippe legislator benedictiones, et benedictio Domini super caput justis (*Prov. x*): cujus benedictionis cognomentum habet *Baruch*, qui in lingua nostra, *benedictum* sonat. Benedixit autem nos, non in una benedictione, sed in cunctis. Non quo omnes omnia consequamur, sed dum singuli, vel singulas, vel plures habemus ex omnibus, omnes ^a per singulas possideamus. Et non in terrenis benedictionibus, sed in spiritualibus. Sunt quippe terrenae benedictiones, habere quempiam liberos, affluere opibus, honore et sanitate gaudere: quae terrena benedictio usque ad irrationabilia jumenta descendit. Dictum est quippe de illis: *Benedixit eis Dominus, et dixit: Crescite et multiplicamini (Gen. 1, 22)*. Spirituales vero benedictiones in caelestibus sunt: quia terra benedictionem non capit spiritualem. Siquidem et benedictiones illae quae in Levitico Dei praecepta servantibus promittuntur (*Levit. xxvi*): verbi causa, externis Gentibus fenerare, plena esse horrea frumentis, benedictos esse in urbibus (*Deut. xxviii*), benedictos in agris, et caetera his similia, in prophetis non videmus [*Al. videmus*] expleta, hominibus, qui in melioris et in caprinis pellibus ⁵⁴⁷ erraverunt: in egestate, in angustia, in desertis montibus, in speluncis et cavernis petrarum, persecutorum impetus delinquentes (*Hebr. xi*). Spiritualiter ergo accipienda sunt omnia, et spiritualia, non in terrenis locis, sed in caelestibus expectanda. Quod vero ait: *Benedixit nos in omni benedictione spirituali in caelestibus*, quasi jam in praeterito factum sit, et non in futuro promissum, id est, benedixit, et non benedicturus est, quaeritur quomodo adhuc in terra nos positos, caelesti benedictione benedixerit. Sive igitur quod conversatio nostra in caelis est, et non sumus de mundo isto; sed deposita imagine choici, portamus imaginem supercaelestis: et in carne non vivimus, sed in spiritu: et thesaurizamus nobis in caelis ubi et cor habemus, dicitur nunc caelesti benedictione bene-

dicti: sive certe, quod omnis benedictio spiritualis in Christo, licet in terra sit, tamen de caelestibus computetur. *Benedixit nos*, inquit, *in omni benedictione spirituali in caelestibus in Christo*: in sermone Dei, et sapientia, et veritate, caeterisque virtutibus. Dupliciter autem legendum: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi*; ut sit benedictus Deus, qui universorum conditor est, et hucusque distinctio; deinceps inferatur: *qui est et Pater Domini nostri Jesu Christi*, vel ita: ut Deus et Pater, ad Dominum nostrum, in commune referatur. *Benedictus Deus* ejus qui assumptus est hominis, et *Pater* ejus, qui in principio apud Deum fuit Deus Verbum. Non quo alius assumptus homo, et alius sit sermo qui assumpserit; sed quo unus atque idem pro varietate causarum, nunc sublimis, nunc humilis, praedicetur.

(Vers. 4.) *Sicut elegit nos in ipso ante constitutionem mundi: ut essemus sancti et immaculati coram ipso.* Pro ^b constitutione mundi, in Graeco scriptum habet, ^c *πρὸ καταβολῆς κόσμου*; non idipsum autem *καταβολή*, quod *constitutio* sonat. Unde et nos propter paupertatem linguarum, et rerum novitatem, ⁵⁴⁸ et sicut quidam ait, quod sit Graecorum et sermo latior et lingua felicitior, conabimur non tam verbum transferre de verbo, quod impossibile est, quam vim verbi quodam explicare circuitu. *καταβολή* proprie dicitur, cum qui deorsum jacitur, et in inferiorem locum mittitur de sublimi, vel cum aliqua res sumit exordium. Unde et hi qui aedificiorum fundamenta *καταβιβλέσκοντες*, id est, deorsum initia fundamentorum jecisse dicuntur. Volens itaque Paulus ostendere quod Deus universa sit machinatus ex nihilo, non *conditionem*, non *creaturam* atque *facturam*, sed *καταβολήν*, id est, *initium fundamenti* ad eum retulit: ut non juxta Manichaeum, et caeteras haereses (quae factorem et materiam ponunt) aliquid [*Al. aliud*] unde creaturae factae sint, antecesserit creaturas: sed omnia ex nihilo subsisterint. Quod autem electos nos, ut essemus sancti et immaculati coram ipso, hoc est, Deo, ante fabricam mundi testatus est, ad praescientiam Dei pertinet; cui omnia futura jam facta sunt, et antequam fiant universa sunt nota. Sicut et Paulus ipse praedestinatur in utero matris suae, et Jeremias in vulva sanctificatur (*Jerem. i*), eligitur, roboratur, et in typo Christi propheta gentibus mittitur. Alius ^d vero qui Deum justum conatur ostendere, quod non ex pra-

^a Cirterciensis ms., omnes vel singulas possidemus.

^b Hieronymus cum Javoris in Origenem purgare suspicionem voluit, hosce cumprimis Commentarios in Pauli epistolam ad Ephesios, utpote quibus probari sua posset fides, Rufino calumnianti opposuit. Hic avide occasione arrepta, et quaerens in scirpo nodum, hosmet libros iniquissima diligentia expendit, inque Origeniani sensus invidiam perverse trahit, facto ab his verbis accusandi initio. Nos quaedam subinde pro S. Doctore contra Aquileiensem presbyterum animadvertemus; sed quando ipsa rationum momenta ob oculos ponere per notarum angustias non licet, ut ipsos invectivarum Rufini libros, a prio-

ri: numero vigesimo tertio ad alterius finem usque, lectores consulant, ipsique judicent, auctores sumus.

^c Ex hoc loco intelligimus quantum sibi tribuerint Erasmus et Marianus in editione Graecarum lectionum: neque vero ex codicibus Hieronymianis, sed ex proprio ingenio hic omittunt praepositionem *πρὸ*, adduntque articulum *τοῦ*, qui non legitur in Graeco contextu S. Pauli, neque in exemplaribus manuscriptorum hujusce commentarii S. Hieronymi. MART.

^d Hunc alium, cujus hic dissimulat nomen, Origenem esse non diffidetur S. Pater in Apologia contra Rufinum: sequo ita, quod nomen ejus tacuerit, execu-

judicio scientiæ suæ, sed ex merito electorum unumquemque eligat, dicit, ante visibiles creaturas, cælum, terram, maria et omnia quæ intra ea [Al. in eis] sunt, fuisse alias invisibiles creaturas, in quibus et animas, quæ ob quasdam causas, soli Deo notas, dejectæ sint dorsum in vallem istam lacrymarum, in locum afflictionis et peregrinationis nostræ, in quo sanctus constitutus orabat ut ad sedem pristinam reverteretur, dicens: *Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est! habitavi cum habitantibus* [Al. habitantibus] Cedar, multum peregrinata est anima mea (Ps. cxix, 5). Et in alio loco: *Miser ego homo: quis me liberabit de corpore mortis hujus?* Et: *Melius est* 549 *reverti, et esse cum Christo.* Et alibi: *Antequam humiliarer ego peccavi* (Ps. cxviii, 67), et cætera his similia. Itaque priusquam animæ, inquit, præcipitarentur in mundum, et mundus ex animabus [Al. animalibus] fieret cum habitatricibus suis, in infimum ipse dejectus, elegit Paulum Deus et ei similes coram se, qui erant sancti et immaculati. Nemo autem eligitur nisi de pluribus: et ubi sunt aliqui viliores, ibi electio perpetratur. Quomodo autem in Babylonia captivitate, quando a Nabuchodonosor in Chaldæam abductus est populus, missi sunt prophætæ Ezechiel, Daniel, tres pueri, Aggeus, Zacharias, non quo et ipsi meruerint captivitatem, sed ut essent in solatio captivorum: ita et in illa dejectione mundi eos, qui antequam mundus fieret, electi erant a Deo, missos esse in eruditionem et magisterium animarum peccatricium, ut ad prædicationem eorum reverterentur ad eum locum unde corruerant: et hoc esse quod a Moysæ in octogesimo nono psalmo dicatur: *Domine, refugium factus es nobis in generatione et generationem: antequam montes firmarentur, et fieret terra, et orbis terrarum* (Psal. lxxxix, 1). Quod scilicet antequam mundus fieret, et universa generatio principium sumeret, sanctis suis Deus refugium fuerit. Quod autem ait, *ut essemus sancti et immaculati coram ipso*, inter sanctum et immaculatum hoc in erest, quod sanctus et immaculatus quoque intelligi potest, immaculatus vero non statim et sanctus. Parvuli quippe immaculati sunt, quia integro corpore nullum fecere peccatum: et tamen non sancti, quia sanctitas voluntate et studio comparatur. Et quod immaculatus dici potest ille qui peccata non fecit, sanctus autem is qui virtutibus plenus sit, juxta illud quod in quodam psalmo scribitur: *Qui ambulat sine macula, et operatur justitiam* (Psal. xiv, 2) Et in Cantico canticorum: *Tota speciosa es, proxima mea, et macula non est in te* (Cant. iv, 7). Quæritur quomodo sanctus quis et immaculatus sit coram Deo, cum propheta testetur, dicens: *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Aut enim sancti et immaculati coram

sat: Quia Commentatoris officium est, multorum sententias ponere, et hoc me facturum in præfatione promiseram, et cum Origenis absque invidia nominis ejus Explanationem posui, dicens: Alius vero qui Deum justum conatur ostendere, etc.

A Deo Ephesii sunt, et falsum est hoc quod dicitur: *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Aut si nemo justificatur 550 in conspectu Dei, falsum est quod præcessit, sanctos et immaculatos esse in conspectu Dei, ad quod bifariam est respondendum. Non enim ait Paulus: Elegit nos ante constitutionem mundi, cum essemus sancti et immaculati; sed, elegit nos ut essemus sancti et immaculati, hoc est, qui sancti et immaculati ante non fuimus, ut postea essemus. Quod et de peccatoribus ad meliora conversis dici potest, et stabit illa sententia: *Non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens*, id est, in tota vita sua, in omni quo in mundo isto conversatus [Al. versatus] est tempore. Quidem ita intellectum, et adversum eum facit, qui antequam mundus fieret, B animas dicit electas esse propter sanctitatem et nullum vitium peccatorum. Non enim, ut ante jam diximus, eliguntur Paulus, et qui ei similes sunt, quia erant sancti et immaculati; sed eliguntur et prædestinantur, ut in consequenti vita per opera atque virtutes sancti et immaculati fiant. Deinde et sic sentiendum est, quia non dixerit: *Non justificabitur in conspectu tuo quisquam vivens; sed, omnis vivens*, id est, non justificabuntur omnes: justificabuntur vero aliqui.

(Vers. 5.) *In charitate prædestinans nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum.* Dupl-citer legendum, ut charitas vel cum superioribus, vel inferioribus copuletur. Cum superioribus ita: *ut essemus sancti et immaculati coram ipso in charitate*, et postea sequatur: *prædestinans nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum* [Al. ipso]. Cum inferioribus autem sic: *in charitate prædestinans nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum.* Differentiam vero Græci sermonis $\pi\rho\sigma\pi\alpha\theta\acute{\epsilon}\nu\tau\omicron\varsigma$ et $\acute{\omicron}\pi\iota\sigma\theta\acute{\epsilon}\nu\tau\omicron\varsigma$ Latinus sermo non explicat. Superior quippe sermo ad eos refertur, qui antea non fuerunt, et priusquam fierent, de his cogitatum est, et postea substiterunt. Inferior vero de eo quem nulla cogitatio, voluntas nulla præcessit, sed semper fuit, et nunquam ut esset, accepit exordium. Unde recte nunc de his qui cum ante non essent, postea substiterunt, dicitur $\pi\rho\sigma\pi\alpha\theta\acute{\epsilon}\nu\tau\omicron\varsigma$. De Filio vero, hoc est, de Domino nostro Jesu Christo, in alio loco scriptum est $\acute{\omicron}\pi\iota\sigma\theta\acute{\epsilon}\nu\tau\omicron\varsigma$, quia semper cum Patre fuit, D 551 et nunquam eum ut esset, voluntas paterna præcessit. Ex quo colligitur semper Patrem, semper fuisse Filium, et in quibus æternitas eorum qualis est, eandem esse naturam. Nec non etiam hoc inferendum, quod cum prædestinet nos, sive præstinet [Al. defluat] Deus, in adoptionem filiorum per Jesum Christum: tamen non ante filii esse possumus [Al. possimus], nisi Filii ejus Jesu Christi fidem et intelligentiam recipiamus. Et ille quidem natura Filius

^a Cisterciensis ms., præcipitarentur in profundum. Porro conferendus Rulbans lib. laudato. num. 26.

^b Item ms. $\pi\rho\sigma\pi\alpha\theta\acute{\epsilon}\nu\tau\omicron\varsigma$ et $\acute{\omicron}\pi\iota\sigma\theta\acute{\epsilon}\nu\tau\omicron\varsigma$, sermo rectus.

est : nos vero adoptione. Ille numquam Filius non fuit : nos antequam essemus, predestinati sumus, et tunc spiritam adoptionis ac. epimus, quando credidimus in Filium Dei.

Secundum placitum voluntatis suæ. Verbum *ῥῶδοξια*, quod Latinus ^a sermo interpretatus est, *placitum*, apud Græcos compositum est ex duobus integris, ἀπὸ τοῦ εὖ, καὶ τοῦ δοξᾶν, a bene, et a placito, quod nos possumus dicere *beneplacitum*, quia non statim omne quod placuit, et bene placere potest; sed ibi tantum *ῥῶδοξια* hoc est, *beneplacitum* dicitur, ubi quod placuit, recte placitum comprobatur. Hunc autem sermonem de Hebraico *אֶסֶן* (אָסֶן), Septuaginta interpretes transtulerunt, rebus novis, nova verba fingentes. Invadunt itaque in hoc loco occasionem, qui ante conditionem mundi, animas putant cum angelis et cæteris virtutum nominibus in cælesti Jerusalem fuisse versatas, quod nec ^b beneplacitum Dei, nec in laudem gloriæ ejus, et gratiæ possit intelligi, alios nudos, barbaros, servos, debiles; alios divites, Romanos, liberos, sanos: ignobiles, vel nobiles in diversa orbis parte generari, nisi causa præcesserint, quibus ex meritis hæc animarum unaquæque sortita sit. Et illud quod ad Romanos scriptum se quidam putant nosse, nec novunt: *An non habet potestatem figulus de eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam* (Rom. ix, 21)? ad eundem sensum referunt: ut quomodo vita bona, sive mala, laboriosa, vel facilis, frustra in isto mundo agitur, nisi credamus Dei futurum iudicium esse: ita et diversitas in hoc mundo nascentium justitiam Dei arguat, nisi animarum merita præcesserint. Si enim, inquirunt, hæc non ita accipimus, nec beneplacitum **552** voluntatis Dei erit, nec in laudem gloriæ et gratiæ ejus ^c, alios elegisse ante constitutionem mundi, ut essent sancti et immaculati, et haberent adoptionem per Jesum Christum: alios ultimæ conditioni, et pœnis perpetuis destinasse.

(Vers. 6.) *In laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificavit nos in dilecto.* Quæ laus, inquirunt, gloriæ gratiæ Dei est, alios gratificare in Christo, alios æternis præparare suppliciis: amare Jacob, antequam oriatur ex utero; odisse Esau priusquam digna odio perpetraret, nisi causa præcesserint quæ justitiam Dei probent? Omnis ergo gratia quam consequimur in gloriam, et laudem ejus qui nos justificavit [*At. gratificavit*] in dilecto, hoc est, in Domino nostro, et Salvatore completur: quia absque sapientia,

^a Voculam, *sermo*, quæ deerat, nostri interseverunt miss.

^b Verius legerit, *secundum beneplacitum Dei*, Rufinus lib. ii, num 27 et seq., quem videsis.

^c Addit idem Ruffinus hic verbum, *referetur*.

^d Ex criptores antiqui nescierunt Decius fuisse cognominatus *Mures* (ut *P. Decius Mus* apud Valer. Maxim. lib. i de Somniis, cap. 7): ideo separatim legunt *Mures* inter ciades quas Decii et alii suis moribus repræserint. Hunc errorem, nec Erasmus, nec Marianus Victorius castigavit in sua editione, sed de Juemendatis inemendata scripserunt ambo, quamvis

veritate, justitia, pace, redemptione, cæterisque virtutibus, nullum bonum intelligi potest. Nec putandum quod in Latinis codicibus habetur scriptum esse, *in dilecto filio suo*, sed simpliciter, *in dilecto*; et si quidem esset additum, *dilecto Dei*, vel *dilecto Patris*, esset simplex intelligentia, et omnium opinione vulgata, quod Dominus noster Jesus Christus diligeretur a Patre; sed non magnum aliquid proprietati Filii concederemus, cum sic Filius diligeretur, ut cætera. Dicitur quippe ad Deum [*At. eum*]: *Diligis omnia, et nihil abjicis eorum quæ fecisti: Neque enim odio quid habens condidisti* (Sup. xi, 23). Aut si esset oppositum, *in qua gratificavit nos in dilecto præ omnibus*, universus scrupulus fuisset ablatus, quia et patriarchas et prophetas, et omnes sanctos viros scimus a Deo fuisse dilectos. Nunc vero in eo quod absolute locutus est, dicens: *in dilecto*, ita mihi intelligendum videtur, ut subaudiatur, *ab omnibus*. Si enim Christus, ut sæpe jam diximus, sapientia est, justitia, pax, gaudium, continentia, et cætera, hæc virtutum vocabula etiam hi qui sequi nequeunt diligunt, et nullus tam confessi sceleris est, ut non sapientiam et justitiam amare se dicat, Quomodo et de substantia Dei omnium hominum consentit opinio, quod divina sit, et nullius sensu facile comprehendatur, errat vero unusquisque, dum talem, vel talem eam putat: ita et Christum, secundum **553** id quod diversas virtutes sonat, omnes diligunt, licet plures factis non possint probare quod diligunt. Iste est dilectus quem æstimo et in Isaia significari: *Cantabo dilecto canticum dilecti vineæ meæ* (Isai. v, 1); et: *Vinea facta est dilecto*; et in vigesimo octavo psalmo: *Conteret Dominus cedros Libani, et comminuet eas, ut vitulum Libani, et dilectus sicut filius unicornium* (Psal. xxviii, 6).

(Vers. 7.) *In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum.* Ille redimitur qui captivus est, et in hostium veniens potestatem liber esse desinit: ita et nos quidam dicunt in hoc mundo esse captivos, et sub principibus et potestatibus jugo servitutis teneri, nec ante victas catenis explicare manus, et oculos sursum attollere, nisi redemptor advenerit. Sed quis iste, aiunt, tantus et talis, qui possit pretio suo totum orbem redimere? Jesus Christus Filius Dei proprium sanguinem dedit, et nos de servitute eripiens libertate donavit. Et revera si historis gentilium credimus, quod Codrus, et Curtius, et Decii ^d Mures pestilentias urbium, et fames, et bella suis mortibus represserint, quanto

alioquin eruditi viri. Codrus itaque, rex Atheniensium, pro patriæ salute, certissimæ se morti objecit. Responsum enim acceperant Peloponenses, ita denum se imperaturos, si hostium regem non occidissent. Fecit ergo eos habita mendici, eosque in suam necem per jurgia provocando, a nullo cognitus, fecit fidem oraculo. Unde Virgilius ecloga quintâ hæc habet:

Si quos aut Phyllidis ignes,
Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri.

Curtius vero, prænomine Marcus, is est adolescens Romanus nobilis, qui se, pro salute patriæ, diis Ma-

magis hoc in Dei Filio possibile judicandum est, A quod cruore suo, non urbem unam, sed totum purgarit orbem! Dupliciter vero sanguis Christi, et caro intelligitur, vel ^a spiritualis illa atque divina, de qua ipse dixit: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus* (Joan. vi, 56); et: *Nisi manducaveritis carnem meam, et sanguinem meum biberitis, non habebitis vitam æternam* (Ibid., 54); vel caro et sanguis, quæ crucifixa est, et qui militis ^b effusus est lancea. Juxta hanc divisionem et in sanctis ejus diversitas sanguinis et carnis accipitur, ut alia sit caro quæ visura est salutem Dei: alia caro et sanguis quæ regnum Dei non queant possidere. Consequenter autem post redemptionem sanguinis Christi, **554** remissionem accepisse scribimur peccatorum: quia nisi redempti fuerimus, frustra nobis peccata donantur. Nec ante veniam accipere possumus delictorum, et servi esse cessamus, nisi pretium pro nobis cruentus quondam victor acceperit.

(Vers. 8.) *Secundum divitias gratiæ ejus qua [Al. quæ] abundavit in nobis.* Qui intelligit hoc quod dictum est: *Gratia estis salvati, et non ex operibus* (Ephes. ii), et quinquaginta et quingentorum denariorum in Evangelio debitorem (Luc. vii): quod qui plus dimittitur, plus diligit: iste potest scire quod secundum divitias suas Dei gratia abundavit in nobis: maxime in Ecclesia de gentibus congregata, quæ aliena fuit a testamento et promissionibus Israel, cujus delicto nos salutem consecuti sumus. Annon est magnitudo gratiarum in Paulo, et in cæteris sanctis, de quibus dicitur: *Nescitis quoniam Angelos judicabimus* (I Cor. v, 3)? et in alio loco: *In quem desiderant angeli considerare* (I Petr. i, 12): et rursus: *Pater, da ut quomodo ego, et tu unum sumus, sic et ipsi in nobis unum*

nibus devovit. Nam cum terra in medio foro ingenti hiatu desedisset, responsumque esset, non coitum labem, nisi quisquam ex primæ speciei adolescentibus sese in hiatum dejecisset, Curtius acceptam a patria vitam, eidem impendere non dubitavit. Conscenso igitur equo, sine mora in hiatum præcipitem se projecit. Liv. lib. vi. Tres Curtii se pro salute reipublicæ devoverunt. Duorum tantum meminit Valerius. lib. v de Pietate erga Patriam, cap. 4, ejus scilicet qui consulatum in familiam suam primus intulit, et filius ejusdem consulis, qui patris exemplum secutus est. De utroque Valerius Maximus loco citato: *Itaque dignosci arduum est, utrum Romana civitas utilius habuerit Decios duces, an amiserit. Quoniam vita eorum ne vinceretur obstitit, mors fecit ut vinceret.* Decii tamen tres fuerunt, pater, filius et nepos Cicero i Tusculan.: *Nam cum Latinis decertans pater Decius, cum Hetruscis filius, etiam cum Pyrrho nepos, se hostium telis objecissent, etc.* MART. — Notatum et Martiano Decii hoc fuisse cognomen *Mures*, veteresque adeo peccare editiones, quæ separatim legunt *Mures*, interque eas numerant clades, quas e Deciiis sua unus represerit morte. Nos ad verissimam lectionem asserendam quædam laudabimus Antiquorum testimonia. Cicero Philippica xiii, n. 13: *Est etiam ibi Decius ab illis, ut opinor, Muribus Deciiis, etc.* Livius lib. viii: *Creavere coss. T. Manlium Torquatium iii, et P. Decium Murem.* Tum lib. x: *Coss. novi Q. Fabius Maximus iii, P. Decius Murem.* Demum Frontinus de Aquæductibus: *Appia M. Valerio Maximo, P. Decio Mure coss. anno xxi, post ini-*

sint (Joan. xvii, 21). Has divitias gratiarum ille in se non facit vacuas, qui quantum valet humana fragilitas, nititur, laborat, atque contendit, et cum Apostolo loquitur: *Gratia ejus in me non fuit c vacua* (I Cor. 15). Qui vero beneficii magnitudinem non recordans, ad deteriora delabitur, in isto dives gratia Dei, et opulenta largitio paupertate tenuatur.

(Vers. 9.) *In omni sapientia et prudentia notum nobis factens mysterium voluntatis suæ.* Sapientiam et prudentiam esse diversas, Stoici quoque opinantur, dicentes: « Sapientia est rerum divinarum humanarumque cognitio; prudentia vero tantum mortaliu. » Juxta hanc divisionem possumus sapientiam invisibilem, et visibilem accipere; prudentiam vero tantum visibilem. Quæritur itaque quomodo nobis Deus, in omni sapientia, et prudentia notum **555** fecerit mysterium voluntatis suæ. Et quidem primum simpliciter accipiendum, quod mysterium voluntatis ejus, redemptio nostra sit, per sanguinem Filii ipsius, et remissio peccatorum, secundum divitias gratiæ ejus qua [Al. quæ] abundavit in nobis. Quod scilicet nos in Domini passione credentes (quæ est stultitia non credentibus) sapientiam possideamus atque prudentiam. Deinde quod per Scripturas suas nobis nota fecerit universa mysteria: quomodo primum cælum, et terram machinatus sit, et omnia quæ intra ea sunt, fecerit, ordinavit atque distinxerit: ut plasmatus homo, et usque ad passionem Christi mundus impletus sit, quomodo ex visibilibus ea quæ sunt invisibilia cognoscantur. Ad extremum, quod etiam ea quæ in terra sunt, sapientia indigeant atque prudentia. Quotus enim quisque nostrum scit quid sit illud quod aves in aera suspen-

tium Samnitici belli inducta est Appio Claudio, etc. Porro absque cognomento Murium notissimi tres sunt in Romana historia Decii, pater, filius, et nepos, qui *ad non dubiam mortem cucurrerunt*, ut ait Livio i Tuscul. disputat. num. 57: *Cum Latinis decertans pater Decius, cum Hetruscis filius, cum Pyrrho nepos. Codri Atheniensium regis, et Curtii Romani equitis historia neminem latent.*

^a Divinam hic et spiritualementem carnem Christi vocat Hieronymus, quia in sacramento Eucharistiæ divina virtute consecratur; spiritualis et invisibilis existit in eo; ac denique invisibiliter et spiritualiter sub specie visibili sumitur et manducatur. Quamvis autem his omnibus modis sit divina caro et spiritualis: vera tamen ac substantialis est juxta comparisonem quam consequenter instituit idem Hieronymus, de diversitate sanguinis et carnis in homine Christiano. MART. — Atque hoc rursus notatum ante nos Martiano, spiritualementem abs Hieronymo carnem dici, quod in Eucharistiæ sacramento spiritualis, atque invisibilis sit, divina tamen et vera caro, ut ex ipso contextu liquet.

^b Æque bene unus Cisterciensis ms., et quæ militis effossa est lancea.

^c Notanda lectio codicis Cisterciensis, *parva*, pro *vacua*: nam et scimus vetustiora Latine interpretationis exemplaria prætulisse olim, *parca*, ex quo Ambrosiaster, *paupera*, legisse dicitur, et *pauper* Græcus quoque variat textus in aliquot libris, in quibus est *πρωχῆ*, pro *κηνῆ*.

dat, pi-ces in fluctibus, ^a nec non hominum gressus A promoveat, et rabiem incitet bestiarum? Sed qui diligens lector est, statim nobis illud opponet: Si ex parte cognoscit Paulus, et ex parte prophetat, et nunc videt per speculum in ænigmate (1 Cor. xiii), quomodo vel ipsi, vel Ephesiis, in omni sapientia atque prudentia Dei mysterium revelatum est? Hac itaque necessitate compellimur mutare ordinem lectionis, et facere: *Secundum placitum voluntatis suæ, in huiusmodi gloriæ gratiæ tuæ, in qua gratificavit nos in dilecto; in quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum, secundum divitiis gratiæ ejus, qua abundabit in nobis in omni sapientia et prudentia, ut cum hucusque distinxerimus, quo scilicet, omni sapientia et prudentia, ad superiora jungantur, deinceps inferamus: notum faciens nobis B mysterium voluntatis suæ secundum placitum suum.* Potest autem et hac in mente sententia, quod ex parte videant, et ex parte prophetent, nunc in omni sapientia et prudentia, dici revelatum eis esse mysterium. Non quo ipsi in omni sapientia et prudentia mysterium didicerint, sed Deus in omni sapientia sua atque prudentia, juxta quod consequi poterant, eis mysterium revelaverit.

556 *Secundum placitum suum quod proposuit in eo in dispensatione plenitudinis temporum.* Supra dixerat, *secundum placitum voluntatis suæ*; nunc, *secundum placitum suum*, voluntate ^b detracta. Ibi *προσποσιν*, id est, *prædestinationem in adoptionem filiorum per Jesum Christum* posuit: hic vero *προβουλη*, id est, *propositionem*. Inter prædestinationem C autem, et propositum, hi qui solent inter verba discutere, hoc asserunt interesse, quod prædestinatio alicujus rei multo ante in mente ejus qui destinet quid futurum sit, præfigeret: Propositum autem, cum jam vicina sit machinatio, et pene cogitationem sequatur effectus. Quod vero ait, *proposuit in eo*, ad mysterium referendum est: siquidem supra dixerat: *ut notum faceret nobis mysterium voluntatis suæ*, quod mysterium dispensatio est plenitudinis temporum, ut statuto tempore omnia compleantur. Quomodo enim hæres quamdiu parvulus est, licet ipsius boni sint, tamen necdum ei debetur hæreditas (Galat. iv): ita et mysterium quod prædestinatum fuerat a Deo in adoptionem filiorum ejus, ante non potuit dispensari, nisi suo veniret tempore. De quo et alibi numero singulari Paulus ait: *Ut autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum (Ibid., iv, 4)*: qui ante venire non potuit, nisi mysterium temporis impleretur.

(Vers. 10.) *Recapitulare omnia in Christo, quæ in cælis, et quæ in terra [Al. addit sunt], in ipso.* Pro *recapitulare* in Latinis codicibus scriptum est, *instaurare* [Al. *restaurare*]. Et miror cur ipso verbo Græco

^a Perplacuit isthæc nostrorum codd. atque imprimis Cisterciensium lectio, necnon, pro quo erat in vulgatis antea libris incommodo sensu, non necet.

^b In uno Cisterciensi, voluntate destructa.

^c Malim rescribi cum ex orationis proposito, tum ex Græcæ vocis significatu, *recapitulationem*. Cæte-

rum et Latinos nonnullos Patres legisse constat hic loci, *recapitulare*, quod Hieronymo magis arripet, juxta Græcum textum: dico Tertullianum lib. v, contra Marcionem, cap. 17; et S. Irenæi interpretem lib. 1, cap. 1.

non usi sint translatores, cum istiusmodi licentia, dialectica et philosophia sicut in Græco habentur, assumptæ sint. Nam et oratores in epilogo, vel ante [Al. inter] epilogo, in fine causarum propter memoriam iudicium eorum qui audire negotia, ^c *recapitulationem*, id est, *ἀνακαταλαίωσιν* solent facere, ut quæ prius latius disputarant, brevi postea sermone comprehendant, et unusquisque recordari eorum incipiat quæ audivit. Sensus itaque in præsentis loco iste est: Omnis dispensatio quæ et ante mundum, et postea esse cœpit in mundo, tam invisibilem quam visibilem creaturarum, adventum Dei **557** Filii pollicebatur. Quod Adam qui de paradiso eiectus est, per Salvatorem revocandus erat (Genes. iii). Quod in fabricatione turris, linguarum unitas scissa est (Gen. xi), in Actibus apostolorum portendebat dona linguarum (Act. ii). Quod Isaac in typo Domini, crucem suam ipse portavit (Genes. iii). Quod Samson sanctam comam nutriens, Dalilæ pauperis dilexit amplexus, et omnia cordis sui secreta confessus est (Judic. xvi). Salvatoris et Ecclesiæ ex Gentibus vero pauperis et egenæ mysterium significabat (Joan. xii). In cruce itaque Domini, et in passione ejus recapitulata sunt omnia, id est, universa in hac ἀνακαταλαίωσιν supputata. Quod ut manifestius fiat, quotidianæ consuetudinis aliquod ponamus exemplum. Verbi causa: Viginti denarios erogavi, rursus quinque, et alios quindecim; triginta quoque et terdecies, per diversa tempora dedi. Hæc si in unum voluero supputare, centenarii mihi numeri summa succrescit, et in uno numero habeo omnia quæ ante descripsi. Sic itaque universa mysteria et omnis dispensatio vetustatis non solum quæ in terris, sed etiam quæ in cælis gesta est, in Christi passione completur. Cum enim semel mihi Christus passus fuerit, et sepultus, et resurrexit, et ad Patrem victor ascenderit: non necesse habeo veterem numerum, quia in uno omnia teneo. Diligenter attendite, quod non solum omnes historiæ Scripturarum, quas in terra gestas Spiritus sanctus enumerat: sed etiam in cælestibus quæ nobis occultæ sunt, in Christi recapitulata passione teneantur.

(Vers. 11.) *In quo et sorte vocati sumus: prædestinati secundum propositum ejus qui universa operatur secundum consilium voluntatis suæ.* Verbum hæreditatis et sortis, per quas in Christi partem venimus, ostendit nos de alia potestate ad aliam transigrasse: et secundum illud quod in Deuteronomio scriptum est: *Quando dividebat Altissimus gentes, cum disseminaret filios Adam (Deut. xxxii, 8)*, de angelorum ditone ad partem Domini esse translatos. Et illi quidem alieni, et sibi vel commissa vel usurpata tenuerunt. Iste vero recepit sua: et ascendens in altum captivam duxit captivitatem (Ps. lxxvii), id

rum et Latinos nonnullos Patres legisse constat hic loci, *recapitulare*, quod Hieronymo magis arripet, juxta Græcum textum: dico Tertullianum lib. v, contra Marcionem, cap. 17; et S. Irenæi interpretem lib. 1, cap. 1.

est, eos qui ante capti fuerant in perditionem, ipse cepit ad vitam, ut reduceret **558** in excelsum : et quodammodo est capta captivitas, dum per secundam captivitatem qui prius capti fuerant, liberantur. Considerandum quod et hic προορισμός et πρόθεσις, id est, *prædestinatio et propositum*, simul posita sint, juxta quæ operatur omnia Deus secundum consilium voluntatis suæ. Non quo omnia quæ in mundo fiunt, Dei voluntate et consilio peragantur : alioquin et mala Deo poterant imputari ; sed quo universa quæ facit, consilio faciat et voluntate, quod scilicet et ratione plena sint et potestate faciendis. Nos homines pleraque volumus facere consilio : sed nequaquam voluntatem sequitur effectus. Illi autem nullus resistere potest, quin omnia quæ voluerit, faciat. Vult autem ea quæcumque sunt plena rationis atque consilii, vult salvari omnes, et in agnitionem veritatis venire (I Tim. ii). Sed, quia nullus absque propria voluntate salvatur (liberi enim arbitrii sumus), vult nos bonum velle, ut cum voluerimus, velit in nobis et ipse suum implere consilium.

(Vers. 12.) *Ut simus in laudem gloriæ ejus, qui ante speravimus in Christo.* Si, *speravimus*, tantum [Al. ante] dixisset, *in Christo*, et non præmisisset, *ante speravimus*, quod Græce dicitur προελπιότας, esset manifestior sensus, eos qui speraverunt in Christo, sorte vocatos esse [Al. et esse] et prædestinatos secundum propositum ejus, qui universa operatur juxta consilium voluntatis suæ. Nunc vero præpositionis adjectio ^a, ad illam nos intelligentiam trahit, de qua superius disputavimus, exponentes hoc quod scriptum est : *Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali, in cælestibus in Christo, sicut elegit nos in ipso ante constitutionem mundi, ut essemus sancti et immaculati coram ipso* : quod scilicet sicut jam non benedixit omni benedictione spirituali in cælestibus, et elegerit ante constitutionem mundi : ita etiam nunc sperasse ante dicamur in Christo, ex eo tempore quo electi et prædestinati, et benedicti sumus in cælestibus. Alios vero hoc dogma non sustinens, quod ante fuerimus et speraverimus in Christo, quam in isto corpore degereamus, illo intelligentiam transferet [Al. transfert], ut dicat : In adventu Domini Salvatoris, **559** quando in nomine ejus omne genu flectetur cælestium, terrestrium et inferorum, et omnis lingua constabitur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris (Philipp. iii), cum ei fuerint universa subjecta, alios voluntate, alios necessitate subjiendos, et eos qui ante præsentiam majestatis ejus speraverint in eum, futuros esse in laudem gloriæ ejus, et vocari ^b *ἀποελπιότας* : eos vero qui reperti fuerint necessitate credentes, eo tempore quo nec diabolus, et angeli ejus poterunt negare regnantem, esse sperantes : sed non in laudem gloriæ ejus. Quod quidem

^a Rufinus, quem conferas, lib. I, num. 29, 30, et seq. hic interserit, id est, *ante*. Paulo quoque post, *benedixerat, et elegerat, pro benedixerit, et elegerit,*

et nunc ex parte videmus expleri, quia alia sit merces ejus, qui voluntate sequatur Deum, alia qui necessitate. Veruntamen sive per occasionem, sive per veritatem, tantum Christus annuntietur : dummodo sciat, et sperans, et ante sperans, quod pro diversitate spei diversa sint præmia recepturi.

(Vers. 13.) *In quo et vos audito verbo veritatis Evangelii salutis vestræ, in quo et credentes signati estis Spiritu sancto promissionis.* In quo : hand dubium quin in Christo. Inter cæteros qui audierunt, vos quoque, Ephesii, verbum veritatis audistis, Evangelium salutis vestræ, cui credentes, signati estis spiritu repromissionis sancto. Videtur autem juxta ordinem lectionis non stare sententia, nec ei quod prælatum est : *In quo et vos audito verbo veritatis Evangelii salutis vestræ*, redditum aliquid quod sequatur, quia statim secundo ponitur, *in quo*, quod quia superfluum est, sublatum e medio potest textum reddere lectioni. Hoc autem patiebatur Paulus de nimio amore Christi, ut eum semper quem diligebat, etiam superflue et extraordinarie nominaret. Quod potest absque nobis in omnibus Epistolis ejus lector diligens invenire. Unde et nunc secundo positum, *in quo* ordinem deprehenditur turbasse sententiæ, et anteriorem propositionem reliquisse pendentem. Neque vero parva laus Ephesiorum est, non prædicationem, sed verbum veritatis audisse. Siquidem inter prædicationem et verbum veritatis multam esse distantiam, et in alia Epistola legimus : *Et verbum, inquit, meum et prædicatio mea, non in persuasibilibus sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis* (I Cor. xi, 14). Quæramus **560** diligentius, ubi alibi scriptum sit, quod verbum quis audierit veritatis, ut ex collatione eorum possit perspicue Pauli sensus aperiri : ubi quoque Evangelium nominatum sit, sive cum additamento, sive absolute. Verbi gratia cum additamento, *Evangelium meum* (Rom. xvi, 25), et *Evangelium Jesu Christi* (II Cor. ii, 11), et *Evangelium æternum* (Apoc. xiv, 6) ; vel quod nunc dicitur ad Ephesios, *Evangelium salutis vestræ*. Absolute vero, ut cum loquitur de Luca, *Cujus laus in Evangelio per omnes Ecclesias* (II Cor. viii, 18). Sigeatur autem qui audierit verbum veritatis, et crediderit in eo, spiritu repromissionis sancto. Quia multi sunt qui audierunt, et increduli permanentes, nequaquam signaculum sancti Spiritus consecuti sunt. Dicitur et ad principem Tyri, *Tu es signaculum similitudinis Dei* (Ezec. xxviii, 12). Signaculum autem Dei est, ut quomodo primus homo conditus est ad imaginem et similitudinem Dei : sic in secunda regeneratione quicumque Spiritum sanctum fuerit consecutus, signetur ab eo, et figuram conditoris accipiat. Quærendum etiam ubi alibi scriptum sit, *spiritus repromissionis sanctus* : vel quid significet. Ego enim æstimo quia sicut Spiritus sanctus sanctam facit eum cui fuerit infusus : et spiritus sapientiæ,

hæc pro similia rectius ferme legi.

^b In Cisterciens. ms., προελπιότας.

sapientem : et intelligentiæ, intelligentem : et consilii, cautum atque consultum : et fortitudinis, fortem : et scientiæ, scientem : et pietatis, pium : et timoris, timidam, Deique timore trepidantem : ita et spiritus repromissionis, vel spiritus Dei, sponso-rem et Deum facit eum in quo habitaverit. Quo- modo e contrario immundus spiritus immundum facit, et spurcam sibi domum præparat spurcus habitator : fornicationis quoque spiritus efficit scortatores, de quibus et propheta loquitur : *Spiritu fornicationis seducti sunt* (Osee iv, 12) : et nequam spiritus, ne- quam facit homines atque perversos : et * dæmo- niacus, dæmones : qualisque fuerit liquor, qui novæ testæ infusus est, talem diu testa et odorem retinet, et saporem.

(Vers. 14.) *Qui est pignus hæreditatis nostræ in redemptionem adoptionis, in laudem gloriæ ipsius.* Pignus Latinus interpres pro *arrhabone* posuit. Non idipsum autem *arrhabo*, quod pignus sonat. *Ar- rhabo* enim futuræ emptioni quasi quoddam **561** testimonium, et obligamentum datur. Pignus vero, hoc est, *ἐπίχρῳον*, pro mutua pecunia opponitur : ut cum illa reddita fuerit, reddenti debitum pignus a creditore reddatur. Rorsum in eo ubi ait : *In redemptionem adoptionis*, non habet in Græco *πίστην*,^b sed *παρακοίναν*, quam nos *acquisitionem*, sive *possessionem*, possumus dicere : nec tamen vim sermonis expressimus. Multa enim verba sunt, quæ nec de Græco in Latinum transferri valent, nec de Hebraico in Græcum : et reciproce nec de Latino in Græcum, nec de Græco in Hebræum. Quicumque igitur non tantum Spiritum sanctum, sed Spiritum sanctum repromissionis acceperit, simul consequetur, et *arrhabonem hæreditatis*, quæ hæreditas vita perpetua est. Et quomodo ex *arrhabone* æstimatur qualis emptio futura sit, et quæ possessio : verbi causa, ex decem solidis, centum solidorum villa, et ex centum solidis mille solidorum possessio ; ita ex varietate *arrhabonis*, hæreditatis, quoque postea se- cuturæ magnitudo cognoscitur. Quamvis autem sanctus sit aliquis atque perfectus, et omnium judicio beatitudine dignus putetur : tamen ad futuram hæreditatem nunc *arrhabonem* est Spiritus conse- cutus. Si autem *arrhabo* tantus, quanta erit ipsa possessio ? Quomodo autem *arrhabo* qui nobis tri- butur, non est extra nos ; sed intra nos est : sic et ipsa hæreditas, hoc est regnum Dei quod intra nos est, in nobis versatur intrinsecus. Quæ enim po- test esse major hæreditas, quam contemplari et vi- dere sensu pulchritudinem Sapientiæ, et Verbi, et Veritatis, et Luminis, et ipsius ineffabilem, et magni- ficam Dei considerare naturam, omniumque quæ [Al. qui] ad similitudinem Dei condita [Al. conditi] sunt, substantiam contueri ? Iste autem spiritus re-

promissionis sanctus, qui est *arrhabo hæreditatis nostræ*, idcirco nunc sanctis datur, ut redimantur et copulentur Deo in laudem gloriæ ipsius. Non quod Deus laude alicujus indigeat, sed quo laus Dei laudatoribus prosit, et dum per singula opera ma- jestatem ipsius magnitudinemque cognoscunt, ad laudandum eum miraculo stuporis erumpant.

(Vers. 15 seqq.) **562** *Propterea et ego audiens fidem vestram in Domino Jesu, et in omnes sanctos, non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri fa- ciens in orationibus meis : ut Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater gloriæ, det vobis spiritum sapien- tiæ et revelationis in agnitione ejus, illuminatos oculos cordis vestri.* Licet verbi ad verbum expressa translatio possit Apostolum diligenti excusare le- ctori, quod videatur omnis sententiæ scaterere con- textus, et solœcismus fieri, tamen et in Græco vi- tium sonat. Unde et nos Græcis potius calumniato- ribus respondentes, conabimur ita juxta sensum temperare : ordinem lectionis, ut dicamus *Audiens fidem vestram in Domino Jesu, et in omnes sanctos ejus : vidensque differentiam fidei vestræ in Domi- num, et in omnes sanctos ejus, non cesso gratias agere, et memoriam vestri facere in orationibus meis ; ut Domini nostri Jesu Christi Deus, Pater autem gloriæ, det vobis spiritum sapientiæ et reve- lationis.* Quod autem sequitur : *illuminatos oculos cordis vestri*, ita per hyperbaton reddi potest : *Propter- ea et ego audiens fidem vestram in Domino Jesu in agnitione ejus, illuminatos oculos cordis vestri, et in omnes sanctos, non cesso, gratias agens pro vobis, memoriam vestri facere in orationibus meis, ut Deus Domini nostri Jesu Christi Pater c gloriæ det vobis spiritum sapientiæ, et revelationis in agnitionem ; ut sciatis quæ sit spes vocationis vestræ, etc.* Porro Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater autem glo- riæ, ita intelligendus, ut quomodo Dominus noster Jesus Christus ipse est sermo, sapientia, veritas, pax, justitia, fortitudo, ipse sit etiam gloria, secun- dum illud quod alibi dicitur : *Apparebit gloria Dei* (Levit. ix, 23) : et in omni pene veteri Lege, scriptum est super tabernaculum testimonii visam esse glo- riam Dei (Num. ix). Et Psalmista canit : *Exsurge, gloria mea, exsurge* (Ps. cvii, 3). Quæ gloria illumi- nans suo fulgore mundum, templum sibi de virgi- nali utero fabricata est. Cujus templi Pater gloriæ efficitur Deus. Et ubi Christus gloria est, ibi tantum Pater dicitur : ubi Jesus, ibi Deus ejus, absque ad- ditamento aliquo nominatur. **563** Iste igitur Deus assumpti hominis, Pater vero gloriæ, sapientiæ, ve- ritatis, dat credentibus in Filium suum spiritum sapientiæ, et revelationis, ut sapientes fiant, et re- velata facie gloriam Domini contemplantur. Quæ sapientia et revelatio cum eos sapientes fecerint, et

* Regius ms. codex, et *dæmoniacos, dæmon ; qua- lisque*, etc., quæ lectio non potest penitus repro- bari. MART.

^b Veterem Latinam interpretationem ita ha- buisse, nonnulli etiamnum codices, auctoresque

testantur : Claremontanus, Sangermanensis, Am- brosiaster, Hieronymiaster, alique.

^c Duo Cistercienses mss. *gratiæ, pro gloriæ præ- ferunt.*

mysteria illis occulta aperuerint : statim sequitur A ut habeant illuminatos oculos cordis. Ex verbis presentibus approbatur secundum exterioris membra hominis, etiam interioris hominis membra dici. Ecce enim manifeste cordis oculos appellavit, quos absque sensu et mente intelligere non possumus. Huic et illud Psalmistæ convenit : *Illumina oculos meos, ne unquam abdormiam in morte* (Ps. xii, 4). Et alibi : *Sapientes oculi in capite ejus* (Eccles. ii, 14). Si enim simpliciter oculos carnis accipimus, utique non solum sapientis, sed etiam insipientis oculi in capite ejus sunt. Caput itaque sapientis, sensus accipitur : quia alio verbo mens, et animus, et principale cordis appellatur. Quod vero ait, in agnitione ejus, id est, ^a ἐπιγνώσει αὐτοῦ, quidam sic intelligunt, ut inter γνῶσις et ἐπιγνώσις, hoc est, inter notionem B et agnitionem, illud intersit : quod nōtio eorum sit quæ ante non scivimus, et ea postea scire cœpimus. Agnitio vero eorum quæ prius scientes deinceps scire desivimus, eorumque postea recordamur, et priorem quamdam vitam in cœlestibus suspicantur, postquam in corpora ista dejecti et obliti Dei Patris, nunc eum per revelationem cognovimus, secundum illud : *Reminiscentur et convertentur ad Dominum omnes fines terræ* (Ps. xxi, 28), et cætera his similia replicantes [Al. replicantur].

(Vers. 18 seqq.) *Ut sciatis quæ sit spes vocationis ejus, et quæ divitiæ gloriæ hæreditatis ejus in sanctis, et quæ sublimis magnitudo virtutis ejus in nos qui credimus* [Al. credimus] *secundum operationem potentiae virtutis ejus, quam operatus est in Christo,* C *suscitans illum a mortuis.* Cui semel, juxta orationem Pauli, datus fuerit spiritus sapientiæ et revelationis, ut apertis oculis cordis aspiciat, iste sciet quæ reposita sunt vocatis, et quæ speranda sanctis Dei, quæ abundanter, et large his qui hæreditatem ipsius sustinent, est daturus. Ad quam notitiam magnitudo 564 virtutis Dei est necessaria in his qui juxta similitudinem Pauli, credentes vocantur, per quam operatus est Deus in Christo Jesu, quem a mortuis resuscitavit. Dupliciter autem intelligenda hæreditas : sive quod primogenitus omnis creaturæ hæreditas sit animæ Domini nostri Jesu Christi, b et ejus qui ex corpore et anima assumptus est hominis, nosque cum hæreditate animæ hæreditemus Deum Verbum : sive quod in Christo hæreditas nostra D sit, Patris et Filii, et Spiritus sancti una divinitas ; ut quomodo vocatur hæreditas domorum atque villarum ea ipsa quæ ab hæredibus possidentur : sic ipse Deus hæreditas credentium sit atque sanctorum. Scriptum est et in veteri Testamento : *Filiis autem Levi non dabitis hæreditatem in medio fratrum suorum : quia ego pars eorum* (Num. xviii, 20) ; et alibi : *Dominus hæreditas eorum est* (Deut. xviii, 2) ; et sanctus qui extra Deum nihil habere se novit, audacter loquitur : *Pars mea Dominus* (Ps. lxxii, 26) ;

et : *Tu es pars hæreditatis meæ et calicis mei* (Psal. xv, 5). Non ergo parvi studii est, ut sciamus spem vocationis, et divitias gloriæ hæreditatis Dei in sanctis : ea quippe indigemus ad hæc cognoscenda virtute, qua etiam in Filio suo Deus usus est suscitando : quem suscitavit non semel, sed semper a mortuis, et fecit eum in mortuis liberum, nulla mortis contagione maculatum. Quotidie Christus resurgit ex mortuis : quotidie in pœnitentibus suscitatur. Non quo non habuerit etiam secundum carnem potestatem animæ suæ ponendæ, et iterum resumendæ ejus (nemo quippe tollit eam, nisi ponat illam a semetipso), sed quo juxta dispensationem carnis et filii, homo et Filius a Deo et Patre suscitatus esse dicatur.

(Vers. 21.) *Et sedere eum faciens ad dexteram suam in cœlestibus, super omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro.* Per humanam similitudinem, Dei potentiam demonstravit : non quo solum ponatur, et Deus Pater in eo sedeat, secumque Filium habeat residentem ; sed quo nos aliter judicantem atque regnantem, nisi per nostra verba intelligere nequeamus. Ad hoc pertinet, et illud quod in centesimo 565 nono psalmo scriptum est : *Dixit Dominus Domino meo : sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum* (Psal. cix, 1). Si enim juxta regnantis habitum Filius ad Patris dexteram sedet, necesse est ut juxta eandem similitudinem major sit ab eo qui in læva parte con sederit. Quod ut sciamus aliter intelligi quam litera resonat, idem psalmus in consequentibus docet, dicens : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec : Dominus a dextris tuis.* Quomodo enim cum Filius Patris ad dextram sedeat, rursus Pater a dextris ejus esse perhibetur ? Aut qua ratione terra scabellum est pedum ejus, et cœlum thronus ipsius, cum et terram secundum Isaiam pugillo continere dicatur, et cœlum palmæ extensione metiri (Isai. xl) ? Non enim potest intra id esse quod ab eodem continetur : nec in manu inclusum tenere, a quo ipse juxta sedentis habitum circumdetur. Sicut ergo proximum esse Deo, vel ab eo procul recedere, non secundum locorum spatia, sed juxta merita sentiendum est, quod sancti D juxta eum sint : peccatores vero, de quibus ait propheta dicens : *Ecce qui elongant se a te, peribunt* (Ps. lxxii, 27), ab omni ejus vicinia submoveantur : sic et in dextris vel in sinistris Dei esse, accipiendum est : quod sancti a dextris ejus sint : peccatores vero a sinistris. Salvatore quoque idipsum in Evangelio comprobante, cum oves a dextris, hædos esse memoret a sinistris (Matth. xxv). Sed et ipsum verbum *sedere*, regni significat potestatem, per quam beneficium eis Deus tribuit, super quibus

^a *Iidem mss. et ἐπιγνώσις, absque -addito αὐτοῦ. Confer. Rufinum lib. i, cap. 38.*

^b *Rursus mss. Cistercienses, et in ejus, qui, etc.*

sedere dignatur: quod scilicet regat eos, et in curru suo habeat, et ad nutum proprium vaga prius, et libera colla convertat. Post hæc quæritur, **566** quomodo id quod sequitur, possit intelligi, *super omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro.* Et quidem de dextris ac sinistris, et de sessione jam dictum est. Nunc querendum ubi Apostolus hæc quatuor nomina, *principatum, loquor, et potestatem, virtutem, et dominationem,* scripta reperit, et in medium unde protulerit. Neque enim fas est eum qui divina lectione fuerat instructus, aliquid locutum putare quod in sanctis voluminibus non habetur. Arbitror itaque illum aut de traditionibus Hebræorum ea quæ secreta sunt, in medium protulisse: aut certe quæ quasi juxta historiam ^a scripta sunt, cum intelligeret legem esse spiritualement, sensisse, sublimius, et quod de regibus atque principibus, ducibus quoque, tribuibus et centurionibus, in Numeris, et in Regnorum libris refertur, imaginem aliorum principum regnumque cognovisse: quod scilicet in cælestibus sint principatus, sint potestates, sint dominationes atque virtutes, et cætera ministeriorum vocabula; quæ nec nos possumus nominare, nec ipsum Paulum, puta, ut in gravi corpusculo constitutum, enumerare valuisse. Si autem sunt principatus, et potestates, et virtutes, et dominationes, necesse est ut et subjectos habeant, et timentes se, et servientes sibi, et eos ^b qui sua fortitudine roborentur. Quæ distributiones officiorum non solum in præsentiarum, sed etiam in futuro sæculo erunt: ut per singulos profectus, et honores, et ascensiones, ^c etiam et descensiones, vel creseat aliquis, vel decreseat, et sub alia atque alia potestate, virtute, principatu, et dominatione **567** fiat. Nos homunculi cito in cinerem, et pul-

A verem dissolvendi, si consensu hominum levemur in reges, tantas habemus ministrorum diversitates et multitudines, quantas facilius possumus sentire, quam dicere: Verbi causa: quod ^d Præfectus in parte civili, judices, provincias, et ordinem suum habeat: rursus militia, in tot comites, duces, tribunos, et multiplicem sciudatur exercitum; et putamus Deum, Dominum Dominorum et regem regnantium, simplici tantum ministerio contentum?

(Vers. 22, 25.) *Et omnia subjecit pedibus ejus, et ipsum dedit caput ^e super omnia Ecclesie, quæ est corpus ipsius: plenitudo ejus quæ omnia in omnibus adimpletur.* Huic videtur illud esse contrarium, quod alibi scribitur: *Necdum enim ei videmus omnia subjecta.* Sed et illud: *Oportet enim illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus* (1 Cor. xv, 25). Si enim necdum ei subjecta sunt omnia, et oportet eum regnare, donec ei subiciantur omnia: quomodo nunc sub pedibus ejus Deus universa subjecit? Maxime cum et in alio loco Paulus ipse testetur: *Cum autem ei subjecta fuerint omnia, tunc et ipse Filius subicietur ei qui sibi subjecit omnia: ut sit Deus omnia in omnibus* (1 Cor. xv, 28)? Ergo aut secundum præscientiam [Al. præsentiam] id quod futurum est, quasi jam factum esse commemorat, juxta sensum quem supra exposuimus, ubi ait: *Benedixit nos in omni benedictione spirituali in cælestibus in Christo.* Aut certe si de præterito sentiendum est: sic debemus accipere, quod etiam ea quæ non sunt ei voluntate subjecta, naturæ conditione deserviant: verbi causa, dæmone, Judæi atque Gentiles. Non enim serviunt Christo, nec subjecti sunt pedibus ejus, et tamen quia ab eo in bonam partem creati sunt, subditi sunt potestati ejus inviti, tametsi adversum eum repugnent liberi arbitrii voluntate. In hunc sensum et illud quod sequitur coaptatur: *Et ipsum dedit caput super omnia Ecclesie, quæ* **568**

^a Facem hæc prætulit Grotio Hieronymi conjectura, ut isthæc dignitatum nomina ad instar earum, quæ in Persarum aula primas obtinebant, fuisse excogitata, perquam erudite docuerit. Equidem et numerus septem angelorum, qui præcipua cum dignitate stant coram Deo; optime cum septem ministris, qui regi Persidis astabant, eumque videre, alloqui, et consulere pro lubitu poterant: nec dubium est, Scripturam iis passim, quæ ad Hebræorum conceptum, mentemque propiora erant, ipsam se conformare.

^b Penes Bullinum, qui a sua fortitudine, etc. Videsis librum *Invectivarum* II, num. 37.

^c Voculam etiam, quæ nescio quid momenti superaddit, nostri ac Ruffini indices supplent. Quod hæc vero sententia Origenianam doctrinam redoleret, ita se ab Aquileiensi presbyteri reprehensionibus accensuris tuetur S. Pater lib. I *Apologie* II, 23: *Sic autem putat, idcirco me Origenem sequi, quia profectus et honores, et ascensiones, et descensiones, incrementa et laminationes in expositione mea poni, sciat multum interesse de angelis, et seraphim, et cherubim dicere, dæmone et homines fieri, quod affirmat Origenes: et ipsos inter se angelos diversa officiorum genera esse sortitos, quod Ecclesie non repugnat. Igitur nec probe intellecta mens S. Patris Huetio fuerit, qui eum putat non diffiteri, ut ad superiora*

etiamnum angeli aspirent, et bene agendo ad inferiora devolvantur, et alii, alique vel potestati, vel principatu subiciantur, futurasque etiam hujusmodi permutationes in æternum, tantum intra naturæ angelicæ fines: idque unum Origenis inter et Hieronymi doctrinam interesse, quod ille ad hominum quoque ac dæmonum naturam delabi posse angelos sit opinatus. Nullam e contrario gradus vicissitudinem inter ipsosmet angelos ponit Hieronymus, ut laudatæ contextum *Apologie*, ubi suam latius sententiam explicat, attendenti constabit; sed varios tantum illos gradus, archangeli, principatus, potestatum, etc., ita vel pro meritis ac virtutibus angelis vult assignatos, vel ipsos inter se angelos diversa ab officio, cui deputantur, etiamnum posse sortiri nomina.

^d Unus Cisterciensis, quod præfectos in parte civili, judices per provincias, etc.

^e Idem pressius ad Græcum, *subjecit sub pedibus, ὑπέταξεν ὑπὸ τοῦ πόδα*. Mox quod *super omnem Ecclesiam, pro super omnia Ecclesie*, Vulgatus interpret præferat, minus probatur, dicemusque adeo cum ad eum locum devenerimus in Hieronymiana versione, non videri hanc particulam S. Doctoris judicio recognitam: quamquam non ignoramus in uno alterove Græco ms. legi *πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν*

est corpus ipsius. Quomodo enim caput plurima sibi habet membra subjecta, e quibus sunt nonnulla viliosa et debilia: ita et Dominus noster Jesus Christus cum sit caput Ecclesiae, habet membra eos omnes qui in Ecclesia congregantur, tam sanctos videlicet quam peccatores: sed sanctos voluntate, peccatores vero sibi necessitate subjectos. Atque ita fit, ut etiam inimici subjecti sint pedibus ejus. Quapropter in eo quod ait, *omnia*, videtur facere quaestionem. Nam illud quod dictum est: *Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos sub pedibus tuis* (Ps. cix, 1). Et alibi: *Oportet enim eum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus* (I Cor. xv, 25): non magnopere quaerit interpretem, ut ea quae inimica sunt, cum fuerint superata, subjiciantur pedibus ejus, et in victoris transeant potestatem. Cur autem omnia, id est, angeli, throni, dominationes, potestates, et virtutes caeterae, quae nunquam fuerunt contrariae Deo, ejus pedibus subjiciantur, videtur obscurum. Potest itaque responderi, quod absque peccato nullus sit, et sidera ipsa non sint munda coram Deo, omnisque creatura paveat Creatoris adventum (Job. xv). Unde et crux Salvatoris non solum ea quae in terra, sed etiam^b quae in caelis erant purgasse perhibetur. Alius vero, *omnia*, non ad universitatem, sed ad ea tantum refert, de quibus disputatum est: ^c vel hoc modo, omnis civitas conclamavit, non quo aliquis tacens in urbe non fuerit, sed ex parte maxima etiam ea quae minora sunt appellantur. Et ipse Paulus apostolus: *Omnes, inquit, sua quaerunt, non ea quae sunt Dei* (Philipp. ii, 21): et: *Ompes me dereliquerunt*. Non quod Timotheus et caeteri discipuli, qui illo tempore quo Epistolae scribebantur, cum eo erant, illum reliquerint; sed idcirco, quia a pluribus sit desertus, ab omnibus, id est, a maxima parte desertum se esse conqueritur. Simile huic quid et in psalmo sonat: *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt*: **569** *Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum* (Ps. xliii, 3). Si enim omnes declinaverunt: ergo declinavit et ipse qui loquitur. Et alibi: *Ego dixi in excessu mentis meae, omnis homo mendax* (Ps. cxv, 2). Aut enim verum est hoc quod dixit, aut falsum. Si omnis homo mendax est, ergo mendax est et ipse qui loquitur. Si autem mendax est et ipse qui loquitur, ne hoc quidem quod ait verum est, omnem hominem esse mendacem. Porro si vera sententia est, omnis sic accipiendi sunt, ut supra diximus, quod magna

^a Dno Cistercienses mss., *sub pedibus ejus*.

^b Paria his replicat inferius cap. ii, vers. 24, et lib. ii, cap. iii, vers. 10, denique et cap. iv. Scilicet in eam concedit ubique sententiam, Christi crucem non solum nobis, sed et angelis supernisque caeteris virtutibus profuisse. Nonnulla et nos attigimus haec super re ad Origenis homiliam 23, ubi satis ille absurde pronuntiat, angelos, non secus quam homines, Christi morte ad salutem indiguisse. Verum non usque adeo exaggerat Hieronymus, ejusque satis commodo sensu exponi mens potest, quidquid contra obganniat Rufinus lib. i, n. 38. Nos haec latius edisseremus paulo post ad cap. i, vers. 10, quo

A pars hominum mentitur. Scribit, et alibi Apostolus: *Docentes omnem hominem* (Coloss. iii, 16). Et rursus, *commonentes omnem hominem*: non quod omnes homines docerit: quanti enim sunt qui usque hodie nec doctrinam Apostoli audire, nec nomen; sed quod eos omnes doceat et admoneat, qui in Ecclesia sunt, et cupiunt scire quae Dei sunt. Sequitur: *Plenitudo ejus qui omnia in omnibus adimpletur*. Quod quidem sic accipiendum, quemadmodum et illud: *Tunc subjicietur ei qui sibi subiecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus* (I Cor. xv, 28). Nunc enim Deus per partes in singulis est, in alio justitia, in alio castitas, in alio temperantia, in alio sapientia, in alio fortitudo: et difficile est etiam in sanctis viris atque perfectis omnes pariter esse virtutes. Cam autem in finem rerum, et consummatione mundi, ei fuerint universa subjecta, adimplebitur omnia in omnibus: ut juxta id quod Deus est cunctis virtutibus plenus, omnia in omnibus adimpleatur, et sint universi habentes omnia, quae ante singula singuli possidebant. Sed et hoc quod ait: *Et ipsum dedit caput super omnia Ecclesiae quae est corpus ipsius: plenitudo ejus qui omnia in omnibus adimpletur*, non solum hominum, sed etiam^d angelorum cunctarumque virtutum, et rationabilium creaturarum Ecclesia intelligi potest. Nec non et hoc: *Qui omnia in omnibus adimpletur*, nequaquam ita ut resonat, accipiendum; non enim ait: *Qui omnia in omnibus adimplet*; sed, *qui omnia in omnibus* **570** *adimpletur*. Siquidem aliud est implere, aliud impleri; quia in altero agentis, in altero patientis est verbum. Sicut ergo adimpletur imperator, si quotidie ejus augeatur exercitus, et stant novae provinciae, et populorum multitudos succrescat: ita et Dominus noster Jesus Christus in eo quod sibi credunt omnia, et per dies singulos ad fidem ejus veniunt, ipse adimpletur in omnibus: sic tamen ut omnia adimpleatur in omnibus, id est, ut qui in eum credunt, cunctis virtutibus pleni sint, et juxta Evangelium faciant eum proficere aetate, sapientia et gratia, non solum apud Deum, sed et apud homines (Luc. ii).

(Cap. ii. — Vers. 1 seqq.) *Et vos cum essetis mortui delictis, et peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis, secundum saeculum mundi hujus, secundum principem potestatis aeris, spiritus qui nunc operatur in filiis diffidentiae, in quibus et nos omnes conversati sumus aliquando in desideriis carnis nostrae, facientes voluntates carnis et cogitationum, et eramus natura filii irae, sicut et caeteri. Deus autem qui dives est in mi-*

loco ipse se luculentius explicat S. Pater.

^c Nostri mss., *veluti hoc modo*.

^d Hinc iterum Rufinus Origenismi Hieronymum accusat lib. ii, num. 34.

^e Victorius rescribit *mentium*, pro *cogitationum*, quod illud ex subnexa expositione colligeret abs Hieronymo lectum, quamquam et Vulgata editio, Graecumque verbum *δαιμονίων* refragentur. Haec eum movere comprimis S. Interpretis verba: *Facientes, inquit, non unam voluntatem carnis, sed plures, et non solum voluntatem carnis, sed etiam mentium, pro quo in Latinis codicibus habetur cogitationum. Inter peccatum autem carnis et mentium hoc esse puto, quod*

meritoria, propter multam charitatem suam qua dilexit nos et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos Christo. Antequam de singulis verborum sensibus disputemus, videtur nobis ita lectionis ordo reddendus: Et vos cum mortui essetis delictis et peccatis vestris, convivificavit Christo Deus, qui dives est in misericordia propter multam charitatem suam qua dilexit nos: ^a et cum essemus mortui delictis, in quibus aliquando ambulavimus, secundum sæculum mundi hujus, secundum principem potestatis aeris, spiritus qui nunc operatur in filiis dissidentiae, in quibus et nos omnes conversati sumus aliquando in desideriis carnis nostræ, facientes voluntates carnis et mentium, et eramus natura filii iræ, convivificavit nos Christo, ^b ut ἀπὸ νεκρῶν, subaudiatur quasi bis dictum, et nos convivificavit Christo. Conjunctionem vero causalem in eo loco in quo ait: **Deus autem 571** qui dives est in misericordia, arbitramur aut ab indoctis scriptoribus additam, et vitium inolevisse paulatim, aut ab ipso Paulo, qui erat imperitus sermone, et non scientia, superflue usurpatam (II Cor. xi). Manifeste autem mors animæ dicitur esse peccatum, ex eo quod ait: Et vos cum essetis mortui delictis et peccatis vestris, juxta illud quoque quod in Ezechiele scriptum est: Anima quæ peccaverit ipsa morietur (Ezech. LVIII, 4). Et quia delicta quæ Græce παραπτώματα nuncupantur, juxta ejusdem linguæ etymologiam proprie verbum est Scripturarum (licet delicta πλημῆλαι rectius transferantur) quærimus quid significant, quove distent a peccatis, id est, quid intersit inter παραπτώματα, et ἀμαρτίας. Aiunt enim quod παραπτώματα, quasi initia peccatorum sint, cum cogitatio tacita subrepat, et ex aliqua parte conniventibus [Al. cohibentibus] nobis, necdum tamen nos impulit ad ruinam. Unde et in octavo decimo psalmo (Vers. 13) scribitur: Delicta, hoc est, παραπτώματα, quis intelligit? quia scilicet difficile sit radices, et initia intelligere peccatorum. Peccatum vero esse, cum quid opere consummatum pervenit ad finem. Quærimus quoque quid sit, in quibus aliquando ambulastis secundum sæculum mundi hujus, utrumnam et aliud sæculum sit, quod non pertineat ad mundum istum, sed ad mundos alios, de quibus et Clemens in Epistola sua scribit: Oceanus, ^c et mundi qui trans ipsum sunt? An unus iste mundus sit, qui ab initio sæculi quo factus est Adam

usque ad terminum suum volvatur, et transeat: vel certe mundus alio nomine appelletur princeps aeris hujus, qui nunc operatur in filiis dissidentiae? Scribitur et ad Galatas. Ut eruat nos de præsentis sæculi nequam (Galat. I, 4). Et in hac eadem Epistola: Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt (Infra, v, 16). Et dies Jacob modici dicuntur et pessimi (Gen. XLVII), sive quod tempus vitæ istius per quod clausi tenemur in sæculo, grave sit et laboriosum, sive quod ipse Satanas ^d mundi hujus, ut supra diximus, et sæculi vocabulo nuncupetur. De quo statim in sequentibus: Secundum **572** principem, inquit, potestatis aeris, spiritus qui nunc operatur in filiis dissidentiae. Princeps quippe aeris, et spiritus potestatis, qui in aere isto est, diabolus intelligitur, qui nunc operatur in filiis dissidentiae. In his enim qui Domino credunt, non potest operari. De quo et infra ait: Non est nobis pugna adversus carnem et sanguinem, sed adversum principatus et potestates, adversus rectores tenebrarum istarum, adversus spiritualia nequitiæ in cœlestibus. Non quo diabolus, et satellites ejus, qui per mundum istum vagantes, peccata hominibus insinuant, in cœlo versari queant, de quo ob sua merita corrueunt; sed cœlum dicitur, ^e aer iste, qui supra nos est, juxta illud Salvatoris eloquium: Considerate volatilia cœli (Matt. VI, 26), et cætera. Manifestum quippe est, quod volatilia non per cœlum volitent, sed per aerem. Sequitur: In quibus et nos omnes conversati sumus aliquando in desideriis carnis nostræ, facientes voluntates carnis et mentium. Quod ait, in quibus, ad delicta referendum est. Superius enim quia duo pariter posuerat: Et vos cum essetis mortui delictis et peccatis vestris, et ad peccata retulerat dicens: in quibus aliquando ambulastis: ad delicta vero nihil tale videbatur secutum quod sensum posset explere: nunc ait: in quibus delictis, et nos omnes conversati sumus: simulque ne in eo quod dixerat, et peccatis vestris in quibus aliquando ambulastis, se per superbiam a peccato videretur excipere adjunxit, in quibus et nos omnes conversati sumus. Qui autem conversatum esse se dicit, de præteritis delictis, et non de præsentibus consistetur. Conversati sumus, inquit, aliquando, non in uno desiderio, sed in desideriis carnis nostræ. Caro quippe desiderat adversus spiritum, et spiritus adversus carnem (Galat. V, 17). Facientes non unam voluntatem carnis,

carnis peccatum est impudicitia, atque luxuria, et ea quæ per ministerium ejus in libidinibus explentur: mentium vero delictum ad dogmata pertinet contraria veritati, et hæreticam pravitatem. Nobis absque mss. suffragio nihil licere duximus, maxime cum una, quæ in Græco variat, lectio codicis abs Joanne Gregorio laudati, scilicet, ἰσχυμῶν, longius multo abluat. Paulo post Cisterciens. mss. nimiam charitatem præferunt, pro multam, etc.

^a Interferunt Cisterciens. mss. hic verba, miseratus est nostri.

^b Iidem mss. ut, vocula prætermissa, legunt, subaudiatur: moxque duas alias voculas, et nos, omittunt.

^c Integrius in Græco habet S. Clementis Epist. I, ad Corinth. n. 20: Ὁκεανὸς ἀνθρώπων ἀπὸ πάντων καὶ

οἱ μὲν ἀπὸ τῶν κόσμων. Quamquam ab Origene videtur sumpsisse Hieron.; nam et hæc ipsa sententia lib. II περὶ Ἀρχῶν cap. 3, semel atque iterum tota recitatur, Oceanus intransmeabilis est hominibus, et hi mundi qui post ipsum sunt. Porro dicitur Origenes hinc inferre voluisse quod Græci ἀντιχθονας dicunt, et Latini antichtones, vulgo antipodas vocant. Quamobrem a Photio reprehenditur cod. 126. Veteres enim plerique omnes, ut notum est, ex Lactantio, Augustino, aliisque, negabant existere antipodas. S. vero Clemens non plures mundos, sed remotas ac prius incognitas mundi partes ultra Oceanum designare fortasse voluit.

^d Alii libri, in mundi hujus, etc.

^e In Cisterciens. ms., aeriam qui supra, etc.

sed plures : et non solum voluntates carnis, sed etiam mentium, pro quo in Latinis codicibus habetur, *cogitationum*. Inter peccatum autem carnis, et mentium hoc esse puto : quod carnis peccatum, est impudicitia atque luxuria, et ea quæ ministerium ejus **573** in libidinibus explentur. Mentium vero delictum ad dogmata pertinet contraria veritati et hæreticam pravitatem, ita ut possimus dicere plerosque hæreticorum (quamquam hoc rarum sit) voluntates mentium facere, et non voluntates carnis, et multos contra ecclesiasticos, carnis et non mentium facere voluntates, et esse plures qui et carnis, et mentium pariter faciunt voluntates. Hæc autem diximus, non quod et hæretici carnis non faciunt voluntates (plura quippe apud eos corporis sunt vitia quam apud nostros) sed ut, exemplo posito, facilius quod volebamus possit intelligi. *Et eramus*, inquit, *natura filii iræ sicut et cæteri*. Respondeant hæretici qui diversas naturas esse contendunt, quomodo Paulus, quem utique spiritualis naturæ esse non dubium est, fuerit natura filius iræ, sicut et cæteri qui adhuc in errore sunt positi. Nos ^a vero dicimus esse primum omnes homines natura filios iræ, vel propter corpus humilitatis corpusque mortis, et quod ab adolescentia mens hominum apposita sit ad malitiam (*Genes. viii*) : unde et Salomon ait : *Non est justus in terra qui faciat bonum, et non peccet* (*Ecl. vii, 21*). Vel quod ex eo tempore quo possumus habere notitiam Dei, et ad pubertatem venimus, omnes, aut opere, aut lingua, aut cogitatione peccemus. Eramus igitur natura filii iræ sicut et cæteri, et omnes Sancti, qui ab ira sanguine Christi redempti sunt. Sicut enim Paulus qui juxta justitiam quæ in Lege fuit, irreprehensibiliter est conversatus, dicit se natura fuisse filium iræ, cur timeamus, etiam retrò sanctos viros filios iræ fuisse testari ? De quibus omnibus vere dici possit : *Cum autem venit mandatum, peccatum revixit, ipsi vero mortui sunt. Filius autem iræ sic accipiendum, ut filius perditionis, filius iniquitatis, filius mortis. Non quo aliqua ira, mors, iniquitas et perditio subsistat in natura sua, quæ filios habeat; sed quo filii dicantur ejus rei quæ operetur in singulis : sicut filii appellantur gehennæ, qui gehennæ ignibus consumendi sunt. Alius iræ filios sic vocatos putat, et filios diaboli. Diabolus enim perditio est, et ira, et mors. *Devoravit mors invalescens* (*Isai. lvi, sec. LXX*) Et : *Novissimus* [*Al. novissime*] (*I Cor. xv*) *inimicus destruetur mors* (*I Cor. xv, 26*) : et ad ipsum diabolum : *Perditio* **574** *factus es* (*Ezech. xxviii, sec. LXX*). Factus, inquit, propria voluntate, non ab initio sic creatus. Quomodo igitur mors dicitur, ex eo quod invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum (*Sap. ii*), et per illum sunt mortui qui ante vivebant, et perditio, quod perdat quoscumque deceperit : sic et ira dicitur propter eam quam exercet adversum hominem feritatem. Sunt qui illud in Regnorum libris, quando David numeravit populum Israel, iram in se*

A Dei provocans, Scriptura dicente : *Et apposita est ira Dei succendi in Israel, et incitavit David dicens* (*II Reg. xxiv, 1*), iram Domini, diabolum significare putent : etenim juxta Græcæ linguæ proprietatem non dixit genere feminino, ira Dei *ἀγῶσα*, hoc est, *quæ diceret*, sed ira Dei *ἀγῶν*, id est, *qui diceret*, genere masculino : misit siquidem Dominus iram et furorem suum per angelos pessimos. Deus ergo qui dives est in misericordia, et dives propter charitatem suam qua dilexit hominum genus, et charitatem non simplicem, sed multam, cum essemus mortui propter delicta nostra, vivificavit nos, et non solum vivificavit (parum quippe hoc erat bonitati et magnitudini ejus), sed vivificavit cum Christo Jesu, unam atque eandem nobis tribuens vitam habere cum Christo. Quidam pro eo quod nunc exposuimus : *Et eramus natura filii iræ*, pro *natura*, prorsus, sive omnino, quia verbum *φύσει*, ambiguum est, transtulerunt. Quod etsi sic sonet, juxta ea quæ diximus, exponendum est.

Gratia salvati estis. Si non sunt dignæ passionos hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis (*Rom. viii*), gratia magis sumus quam opere salvati. Nihil enim possumus Domino retribuere pro omnibus quæ retribuit nobis.

(*Vers. 6.*) *Et coexcitavit, simulque fecit sedere in caelestibus in Christo Jesu*. Supra dixerat, quod suscitaverit Deus Christum a mortuis, et sedere fecerit ad dextram suam in caelestibus super omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro. Nunc vero addidit : *quia et nos suscitaverit cum eo, et sedere fecerit in caelestibus ad dextram suam*. Queritur ergo, quomodo Deus qui nos salvos fecit et suscitavit, simul **575** fecerit sedere cum Christo ? Et quidem qui simpliciter est responsurus, hoc asserit, quod juxta præscientiam Dei, id quod futurum est, quasi factum esse jam dixerit. Et quia mos iste sit Scripturarum, ut interdum futura tempore præterito declinentur : Verbi causa, de cruce Domini : *Foderunt manus meas et pedes* (*Ps. xxi, 17*). Et alibi de passione ejus : *Quasi ovis ad victimam ductus est* (*Isai. liii, 7*). Et adhuc de injuriis flagellorum : *Livore ejus nos sanati sumus* (*Ibid., 5*). Et sibi [*Al. ibidem*] : *Ab iniquitatibus populi mei ductus est in mortem* (*Ibid., 8, sec. LXX*).

D Hoc autem ideo, ne quia futura semper incerta sunt, hominum spes fluctuet et vacillet, ea quæ Deus futura cognovit (apud quem nihil ambiguum est) quasi jam facta memorentur : ut quia præterita secundum philosophos quoque fieri intellecta non possunt, qui audierint, quasi jam facta habeant quæ futura sunt. Alius vero qui resurrectionem, et regnum Christi spiritualiter intelligit, non deliberavit dicere, jam sanctos sedere, et regnare cum Christo : quomodo enim nequaquam in carne sanctus est, cum vivat in carne, et habet conversationem in caelestibus, cum gradiatur in terra, et caro esse desistens, totus

^a Adito Rufinum lib. *Invectivæ*, i, num. 38.

vertatur in spiritum : ita cum in caelestibus sedere A cum Christo : regnum quippe Dei intra nos est (*Luc. xvii, 21*); et ubi fuerit thesaurus noster, ibi erit et cor nostrum (*Math. vi, 21*); firmique et stabiles sedemus cum Christo, sapientia, Verbo, iustitia, veritate. Potest autem et hoc dici, ut quomodo arrhabonem Spiritus sancti accepimus, necdum totam ejus plenitudinem consecuti : sic et sedere nos cum Christo atque regnare, necdum perfectam sessionem in caelestibus obtinentes.

(Vers. 7.) *Ut ostenderet in saeculis supervenientibus abundantes divitias gratiae suae in bonitate super nos in Christo Jesu.* Quanta sit beneficii magnitudo, et quam multiplex gratia qua nos Dominus de saeculi istius perturbationibus liberatos sedere fecit, et regnare cum Christo, hinc vel maxime comprobatur, B quod 576 in futuris saeculis non uno, sed omnibus suam cunctis rationabilibus creaturis super nos ostensurus est gloriam, suaeque divitias monstraturus. Quod nos qui quondam lege tenebamur inferni, et propter vitia atque peccata; ut operibus carnis, ita eramus et supplicii destinati : nunc in Christo regnemus sedeamusque cum eo. Sedeamus autem non in humili quocumque loco, sed super omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen, quod nominatur non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro. Si enim Christus suscitatus a mortuis sedet ad dextram Dei in caelestibus supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, ^a et caetera : et nos sedemus regnamusque cum Christo : necesse est ut super his ^b quae sedet ille, C sedeamus. Sed qui diligens lector est, statim requirit et dicit : Quid ergo, major homo angelis et cunctis in caelo potestatibus? Quod quia periculosum est respondere : principatus et potestates, et virtutes, et dominationes, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro (maxime quia omnia Christi subjecta sunt pedibus) non ad bonam partem, sed ad contrariam referet : ut dicat eas esse angelos refugas, et principem mundi istius, et Luciferum qui mane oriebatur, super quibus sancti cum Christo in fine sessuri sunt, illis quoque ^c tribuentes beneficium, qui nunc infreni et male libertate sua abutentes passim vagantur [*Al. vagentur*], et per praecipitia corruunt [*Al. corruant*], peccatorum. Cum autem tales habuerint sessores, juxta sedentium D voluntatem incipient gubernari. Alius vero hoc quod ait : *ut ostenderet in saeculis supervenientibus abundantes divitias gratiae suae in bonitate supra nos, in Christo Jesu,* ad illam intelligentiam transferet, quod non

simus merito nostro, sed gratia ejus salvati, et majoris bonitatis indicium sit pro peccatoribus, magis quam pro iustis mori : *Pro bono enim forsitan quis audeat interire; et daturus 577 nobis sit, quae nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt* (*I Cor. ii*). Quae omnia ex parte jam dederit in Christo Jesu : quia nullum absque Christo bonum dici potest.

(Vers. 8, 9.) *Gratia enim estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis : Dei enim donum est, non ex operibus, ut ne quis gloriatur.* Ideo, inquit, abundantes divitias gratiae suae, in bonitate in superventuris saeculis ostensurus est, quia gratia salvati estis per fidem, non per opera. Et haec ipsa fides non est ex vobis, sed ex eo qui vocavit vos. Hoc autem ideo, ne forsitan nobis cogitatio occulta subreperet : si per opera nostra salvati non sumus, certe vel per fidem salvati sumus : et alio genere nostrum est quod salvamur. Addidit itaque et dixit, idem quoque ipsam non nostrae voluntatis esse, sed Dei muneris. Non quod liberum homini tollatur arbitrium, et secundum illud Apostoli ad Romanos, non sit currentis neque volentis; sed miserentis Dei (*Rom. ix*); verum quod arbitrii ipsa libertas Deum habeat auctorem, et ad illius beneficium cuncta referatur, cum etiam bonum nos velle ipse permiserit. Hoc autem totum propterea, ne quis gloriatur a semetipso, et non a Deo se esse salvatum.

(Vers. 10.) *Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quae praeparavit Deus, ut in illis ambulemus.* Reddidit causas, quare gratia salvati sumus per fidem, et hoc ipsum non ex nobis, sed ex munere Dei, dicens : *Ipsius enim factura sumus, hoc est, quod vivimus, quod spiramus, quod intelligimus, et credere possumus, ipsius est, quia ipse conditor noster est.* Et diligenter observa, quia non dixerit, *ipsius figuratio sumus atque plasmatio : sed, ipsius factura sumus.* Plasmatio quippe originem de terrae limo trahit : factura vero juxta similitudinem et imaginem Dei sumpsit exordium. Quod in centesimo quoque octavo decimo psalmo simul positum diversa significat : *Manus tuae fecerunt me, et plasmaverunt me* (*Psal. xviii, 73*). Factura primum locum tenet : deinde plasmatio. Et quia creationis, et conditionis nomen ad magna semper solet opera copulari, verbi causa : illa urbs condita est, et ab initio creatus est mundus, 578 et unusquisque sanctorum per varia dogmata atque virtutes, in semetipso mundus est totus : propterea nunc creati in Christo dicimur, et creati in operibus bonis sive quae ipsi fecimus, vel facturi sumus, sive

^a Integrius legit Rufinus, et super omne nomen, quod nominatum est, non solum in hoc saeculo, sed et in futuro, et nos sedebimus, regnabimusque cum Christo, etc. Confer. lib. ii, num. 35 et seqq.

^b Iterum paulo aliter Rufinus, super his, et super quae sedet ille, etc. Porro quem hic S. Doctor diligentem lectorem vocat, Origenem esse non diffitetur : quemadmodum et eum, de quo inferius subdit : *Alius vero hoc quod ait, etc.* Apollinarium prodit existisse : Nos, inquit lib. i contra Rufinum, triplicem exposi-

tionem posuimus : in prima, quid nobis videretur : in secunda, quid Origenes opponeret : in tertia, quid Apollinarius simpliciter explanaret : ubi et quod Origenem dixit diligentem lectorem pluribus excusat.

^c Legit presbyter Aquileiensis, in fine saeculi sessuri sunt : illis quoque tribuente (id est Christo) beneficium, qui nunc infreni, et male libertate sua abutentes, etc. Equidem pro infreni, quae tamen praesentis Rufini lectione placet, legi melius in recto, infrenes.

in aliis creaturis, ad quæ nostra conversatio transferenda est, ut quæ præparavit Deus, in illis ambulamus, spe magna jam nobis data, dum in his ambulaturi sumus, quæ Deus magnopere præparavit. Et quia semel ad nomen creaturæ venimus, et Sapientia in Proverbiis Salomonis dicit se creatam initium viarum Dei (*Prov. viii*), multique timore, ne Christum creaturam dicere compellantur, totum Christi mysterium negant, ut dicant, non Christum in hac sapientia, sed mundi sapientiam significari: nos libere proclamamus, non esse periculum eum dicere creaturam, quem vermem, et hominem, et crucifixum, et maledictionem, tota spei nostræ fiducia profite-mur: maxime cum ex duobus versiculis quæ præcedunt, ipsa sapientia promittat se esse dicturam quæ post sæcula sunt (*Prov. xii*). Cum autem sæcula Christus fecerit, et quæ deinceps loquitur, ea sint quæ post sæcula dicturum se esse promiserit, ad incarnationis mysterium, non ad naturam Dei referenda sunt quæ sequuntur: licet in Hebræis codicibus non habeatur: *⁠ Dominus creavit me initium viarum suarum: sed, Dominus possedit me.* Inter possessionem autem, et creationem multa distantia est: quia qui possidetur, is utique est atque subsistit, et ^b est proprius, qui possidetur. Creator vero ille qui non erat antequam fieret: aut certe de eo quod erat, transfertur in aliud, sicut et nos nunc creati dicimur in Christo Jesu. Creati utique, non quia ante non fuimus, sed creati in operibus bonis. Quod David quoque in psalmo quinquagesimo deprecatur, dicens: *Cor mundum crea in me, Deus (Psal. l, 11).* Et certe mundum cor ante peccatum habuerat, quando de eo Dominus loquebatur: *Inveni David filium Jesse secundum cor meum (Act. xiii, 22):* sed ut ibi creatio instaurationem sonat: ita et in nobis et in Christo per singula opera et profectus, creatura atque conditio accipi potest: ut quotidie in credentibus, **579** quia varie secundum merita diversa montes dicuntur, et valles, et colles, atque campestria, Christus creatus, natus et conditus sit.

(Vers. 12.) *Propter quod memores estote, quia aliquando vos gentes in carne, qui dicebamini præputium, ab ea quæ appellatur circumcisio in carne manu facta: quoniam eratis illo tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, et peregrini testamentorum promissionis [Al. repromissionis], spem non habentes, et sine Deo in mundo.* Gentes Ephesios in carne vocans, ostendit in spiritu esse non gentes: sicut contrario Judæi in spiritu gentes sunt, et in carne Israelitæ. Quadrifariam igitur Judæi dividuntur et gentes. Alii sunt in carne circumcisi, et in spiritu, qualis fuit Moyses et Aaron, Apostoli et Nathanael, cujus occultum Judaismum Dominus intuens ait: *Ecce*

A *vere Israelites, in quo dolus non est (Joan. i, 47).* Alii qui nec carne nec spiritu circumcisi sunt, qualis fuit Nabuchodonosor et Pharaos, et hodie Barbarum et Romanarum gentium multitudo, quæ non credunt in Deum. Tertii, qui tantam in carne sunt circumcisi, et spiritum incircumcisum habent, ad quos propheta dicit: *Circumcidimini Deo vestro, et nolite circumcidere carnem præputii vestri (Jerem. iv, 4).* Et alibi: *Omnes gentes incircumcisi [Al. incircumcisa] carne: domus vero Israel incircumcisi sunt corde (Jerem. ix, 26).* Extremi de quibus nunc dicitur: *Quia aliquando vos gentes in carne, qui dicebamini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manu facta, qualis hodie universa est turba credentium, et totus e gentibus mundus est plenus.* Ad distinctionem igitur

B *tur spiritualium gentium Judæorum, Ephesii gentes vocantur in carne, quia secundum spiritum Israelitæ sunt.* Nam et in alio loco carnem Israel Scriptura commemorans ait: *Videte Israel secundum carnem (I Cor. x):* quia in spiritu non erat Israel. Pulchre autem etiam verba moderatus est: *qui dicebamini præputium.* Dicebamini, inquit, præputium, ^a nec eratis, ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manu facta. Non quo sit circumcisio, sed quo ipsa sibi hoc nomen assumat, et sit vere circumcisio manu facta, non spiritu. Simul et illud est attendendum quod nos quos sine Christo alienatos quondam a conversatione **580** Israel esse memoravit, et peregrinos a promissionibus et Testamento Dei: nunc postquam in Christum credidimus, sicut repromissiones et testamenta ejus accepimus, ita conversationem quoque habere dicamur Israel: quomodo conversatio universa legalis expletur in nobis, quia videlicet lex spiritualis est, et magis circumcidamur, et sabbatizemus ^d in spiritu, spirituales victimas offerentes: illorum templo altarique destructis: nos Deo fructuum nostrorum decimas offeramus: nos immolemus agnum immaculatum, et accincti lumbos, expediti Pascha comedamus. Sicut enim circumcisio dicitur in carne manu facta: ita ad distinctionem ejus intelligitur alia esse circumcisio, quæ non sit [Al. sicut], ut diximus, manu facta, sed spiritu. Quod autem ait: *Spem non habentes, et sine Deo in mundo:* non quo plures deos, antequam in Christum crederent, Ephesii non habuerint, atque venerati sint; sed quo qui absque Deo vero ^c it, nullum deum habeat. Et significanter additum est, *sine Deo in mundo.* Habebant quippe Deum, quem eos habituros Deus ante cognoverat, et apud præscientiam Dei non erant sine Deo, sed in mundo erant absque Deo.

(Vers. 13, 14.) *Nunc autem in Christo Jesu vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi; ipse est enim pax nostra. Deus ubique est,*

^a In Commentariis in Isaïæ xxvi, 13: *Et de sapientia legimus, quæ juxta Hebraicum loquitur in Proverbiis: Deus possedit me initium viarum suarum, licet quædam exemplaria male pro possessione habeant creaturam.* Paria his habet et in Commentar. in Michæ cap. iv, et in epist. 140, ad Cyprianum num. 6.

Vide quæ ad hæc nos loca observavimus.

^b Alii libri, *et qui est proprius, possidetur.*

^c Duo Cistercienses mss., *et eratis ab ea, etc.*, id est, *aberatis, etc.*

^d Idem mss., *sabbatizemus nos in spiritu, victimas deserentes.*

et totus ubique est, a quo quis potest separari, cum in eo sint omnia? et ipse per prophetam loquatur: *Ego Deus appropinquans, et non de longe* (Jer. xxiii, 25). Et Psalmista testatur: *Si ascendero in caelum, tu illic es: si descendero in infernum, ades* (Ps. cxxxviii, 8). Cum igitur in eo sint omnia, procul tamen esse ab impiis dicitur juxta illud: *longe est Dominus ab impiis* (Prov. xv, 29). Iste a quo impii longe sunt, vicinus est sanctis. Denique cum et ab Ephesiis esset procul, in sanguine Jesu prope eis factus est. Et diligentius intuendum, quod absque errore Domini Jesu, nemo appropinquet Deo, quia ipse est pax nostra, dicens: *pacem meam do vobis: pacem meam relinquo vobis* (Joan. xiv, 27). Quomodo enim sapientia sapientes facit, et justitia justos, et sanctificatio sanctos, et vita viventes: sic et ipse pax nos facit esse peccatos, ut dicamus: **581** *cum his qui oderunt pacem, eram pacificus* (Psal. cxix, 7). Si autem Christus credentium pax est, quicumque sine pace est, consequenter non habet Christum.

(Vers. 15 seqq.) *Qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriae solvens inimicitiam in carne sua, legem mandatorum in dogmatibus evacuans: ut duo conderet in seipso in unum novum hominem, faciens pacem, ut reconciliaret utrumque in uno corpore Deo, per crucem interficiens inimicitiam in ea, et veniens evangelizavit pacem vobis qui longe eratis, et pacem his qui prope; quoniam per ipsum habemus accessum uterque in uno spiritu ad Patrem.* Iste est medius paries et maceria, quae utrumque a se populum dividebat. De quo et in Genesi in partu geminorum, obstetrix loquitur: *Ut quid propter te dirupta est sepsis* (Gen. xxxviii, 29)? Postquam ergo sapientiam carnis quae est inimica Deo (Rom. viii), in sua Salvator carne destruxit, et praecepta Legalia, evangelicis dogmatibus commutavit, ut de Judaeo atque gentili unum populum faceret Christianum, evangelizans nobis qui longe eramus, et reliquiis Judaeorum, qui de Israel per apostolos crediderunt, pacem atque concordiam: tunc accessimus per ipsum ad Deum, et unum in spiritu Patrem nos habere cognovimus: completumque est illud quod in Evangelio Dominus loquebatur, dicens: *Et fiet unus pastor et unus grex* (Joan. x, 16); et iterum: *Et alias oves habeo quae non sunt de ovili isto*, nos significans ex gentibus congregandos. Inimicitia autem quae in Salvatoris carne destructa est, etiam per crucem est interfecta. Scriptum est enim: *ut reconciliaret utrumque in uno corpore Deo, per crucem interficiens inimicitiam in ea.* Non ut in Latinis codicibus habe-

^a Rursus Cistercienses mss., *Si ascendero in caelum, ac si descendero in infernum, tu illic es.*

^b Scilicet si ipsam *αὐτῶ* vocem aspices, perinde erit atque *ἐμαυτῶ*, *σεαυτῶ*, *ἐαυτῶ*, in *semetipso*. E contrario, quod Hieronymus mavult, si cum leni spiritu scribas *αὐτῶ*, referas ad *σταυρῶ* vocem, sonabitque in ea, id est, *cruce*. Totam itaque pronomini ambiguitatem neglectae grammaticorum regulae pepereunt. Caetera Hieronymianae sententiae calculum addunt Graeci Patres haud pauci: de nomine Chrysostomus, Theodoritus, Theophylactus, alijque, ubi

A tur, in *semetipso*: propter Graeci pronomini ^b ambiguitatem: *ἐν αὐτῶ* enim, et in *semetipso*, et in ea, id est, cruce intelligi potest, quia crux, id est, *σταυρῶς*, juxta Graecos generis masculini est. Lex quoque mandatorum subversa est in dogmatibus: postquam circumcisio, et sabbatismus, qui relictus est populo Dei, et Pascha, et Pentecoste, et non apparere **582** in conspectu Dei vacuum, sunt altius intellecta quam resonant, et ab occidente littera recedentes, coepimus vivificantem spiritum sequi. Quod autem ait: *Veniens evangelizavit pacem vobis qui longe*, hoc est, gentibus, et *pacem his qui prope*, hoc est, Judaeis, videtur mihi de Isaia aliis [Al. his] verbis testimonium protulisse, et Scripturae sententia abusum quasi sua. Scriptum est quippe in eo: *Vias ejus vidi, et sanavi eum, et consolatus sum eum, et dedi ei consolationem veram: pacem super pacem his qui longe erant, et qui prope* (Isai. lvii, 18). ^c Et haec quidem juxta Vulgatam interpretationem dicta sint. Caeterum qui illud Apostoli legit, de Christo memorantis: *Pacem faciens per sanguinem crucis suae, his quae in terra erant, et his quae in caelis*, et caetera quae in eodem dicuntur loco, non putabit nos, qui juxta spiritum Israel vocamur fuisse longe: et Judaeos, qui tantummodo Israel nuncupentur in carne, fuisse prope. Et hanc totam intelligentiam ad angelos virtutesque caelestes, et ad animas temperabit humanas: quod Christus in suo sanguine terrena et caelestia copularit, quae inter se antea dissidebant: et bonus pastor morbidam ad montes revectans ovem, **C** fecerit esse cum caeteris; drachmamque quae perierat, drachmis quae salvae fuerant copulaverit (Luc. xv), et mandata legalia ad illa retraxerit dogmata, ad quorum typum et imaginem Moyses quae essent in tabernaculo fabricanda, conspexit (Exod. xx). Atque ita fieri, ut crux Domini non solum terrae, sed et ^d caelo profuerit; non solum hominibus, sed et angelis; et omnis creatura Domini sui cruore purgata sit. Quod autem ait: *Ut duo conderet in seipso in unum novum hominem*, et quod magis videtur superiori de Judaeis atque gentilibus sensui convenire: sic suae intelligentiae coaptabat, ut dicat hominem juxta imaginem et similitudinem Dei factum, eandem post reconciliationem formam recepturum, quam et nunc angeli habent, et ipse perdiderit. Novum autem hominem esse dicit, **583** qui quotidie renovatur, et habiturus est in novo mundo, quando erit caelum novum et terra nova (Isai. lxy), et bibiturus est calicem Jesu novum in regno Dei (Mar. xiv), et cantaturus canticum novum (Psal. xxxii, 5 et

perquam similem locum est Epist. ad Coloss. ii, 15, explanant ad verba, *palam triumphans illos in semetipso*, pro quo *ἐν ξυλῶ*, in ligno, id est, cruce, praefereunt Origenes, Primasius, alijque, quibus opposita magis probatur sententia.

^e Omnem fere subnexam hujusce versiculi expositionem invidiose traducit Rufinus, quem videsis lib. 1, num. 38.

^d Recole quae paulo superius cap. i, vers. 33, haec super sententia diximus.

xcvii), et veteris et novi Testamenti lectione gaudebit. Illud quoque quod alibi scribitur : *Ecce facio nova quæ nunc orientur* (Isai. XLIII, 19), sic sentiet, ut principium innovationis in præsentis sæculo fieri existimet. Cæterum perfectam consummatamque novitatem, necdum in isto putet sæculo posse compleri. Et quomodo nunc per speculum videmus in ænigmatè, tunc autem facie ad faciem (I Cor. XIII) : sic et instaurationem novi hominis tunc plene perfecte quo complendam, cum cœlestia terrenaque fuerint copulata, et in uno spiritu, et sensu eademque sententia, accesserimus ad Patrem. Nescio quid tale et in alia Epistola (si quis tamen eam recipit) prudentibus quibusque lectoribus Paulus subindicat, dicens : *Hi omnes testimonium accipientes fidei, non retulerunt promissionem, Deo pro nobis melius quid providente : ut non absque nobis consummarentur* (Hebr. XI, 39, 40). Propterea et universa creatura congemiscit nobiscum, qui in tabernaculo isto ingemiscimus, et condolet, qui a timore Dei in utero concepimus et dolemus, et præstolamur [Al. præstolatur] revelationem filiorum Dei : ut de vanitate servitutis, cui nunc subjecta est, liberetur, et fiat unus pastor et unus grex : et Oratio Domini compleatur dicentis : *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra* (Matt. VI, 10).

(Vers. 19 seqq.) Ergo jam non estis peregrini et accolæ : sed cives sanctorum, et domestici Dei, superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu. In quo omnis ædificatio compaginata, crescit in templum sanctum in Domino. In quo et vos coædificamini in habitaculum Dei, in spiritu. Ad id quod supra dixerat : peregrini testamentorum et repromissionis, nunc respondet : ergo jam non estis peregrini et accolæ. Et ad illud quod præmiserat, alienati a conversatione Israel, modo redit : *Estis cives sanctorum, et domestici Dei.* Hic locus adversus eos vel maxime facit, qui diversas naturas nituntur introducere. Quomodo enim peregrini facti sunt cives sanctorum, et quomodo domestici Dei fuerunt **584** quondam alieni a conversatione Israel, si non potest vel in melius, vel in pejus natura mutari? Quod autem sequitur : *Ædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum*, magis priori quam secundæ interpretationi convenit, in qua superius dixeramus, ante passionem Christi vicinum Israel, et Gentes fuisse de longe. Hoc testimonio et contra Marcionem cæterosque veteres hæreticos, qui alium Legis, alium Evangelii prædicant Deum, uti possumus. Si enim nequaquam peregrini

et accolæ, sed cives sanctorum et domestici Dei superædificati sunt fundamento apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu : in quo omnis ædificatio compaginata, crescit in templum sanctum in Domino : in quo et Ephesii coædificantur in tabernaculum Dei in spiritu, unus est Deus, unius ædificationis et templi, quod superædificatum est fundamento apostolorum et prophetarum. Quod si universa ædificatio compaginata, crescit in templum sanctum in Domino, omni labore nitendum est, ut fiamus illi lapides, de quibus scriptum est : *Lapides sancti voluntur super terram* (Zach. IX, 16). Et cum fuerimus vivi lapides, ex omni parte dolati, læves [Al. leves], politi nullam habentes scabredinem, ædificemur in templum, et fiamus habitaculum Deo. Condaturque in nobis arca testamenti custos Legis Domini, et Cherubim, scientiæ multitudo, et interiora pectoris nostri in novum vocabulum transeant : dicamurque **DABIR** (דביר), quod nos *oraculum*, sive *responsum* possumus appellare, et ut contentiosius verbum exprimamus e verbo, *λαλητήριον*, id est, *locutorium* dicere : ut cum Apostolo erumpamus in vocem : *An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus* (I Cor. XIII, 3)? Potest autem omnis ædificatio super fundamentum apostolorum prophetarumque constructa, non solum nos, sed et cœlestes ^a significare virtutes, ut universi pariter fiant habitaculum Dei in spiritu : incongruum quippe esse aivat, ex hominibus ædificationem compactam atque concordem crescere in templum sanctum in Domino, fierique habitaculum Dei in spiritu; angelos autem et beatas quasque virtutes, quæ in cœlestibus Deo **585** serviunt, ab hac felicitate alienas existimari. Summus autem angularis lapis, qui populum utrumque contineat (sive juxta secundam interpretationem cœlestia jungat atque terrena) Christus est Dominus noster, lapis præcisus de monte sine manibus, de quo et Psalmista testatur, dicens : *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud* (Ps. CXVII, 22). Reprobatus quippe est a Pharisæis, qui videbantur **586** Legis habere notitiam, Deique templum legalibus ædificare mandatis : et assumptus a Deo in angularem lapidem, ut duos parietes ipse medius contineret : et per illum uterque populus ad Deum haberet accessum. Iste angularis lapis, non credentibus lapis offensionis est, et petra scandali : super quem qui ceciderit, quassabitur; super quem vero ipse corruerit, comminuet eum (Luc. XX).

^a Duo Cistercienses mss., cœlestes magnificare virtutes.

LIBER SECUNDUS.

Secundum orationibus vestris, o Paula et Eustochium, ad Ephesios aggredimur librum : nova quoque

Romam munuscula transmissuri. Non quod hæc dignetur legere doctorum senatus, et bibliothecis ve-

terum ascribere : sed quod sancta Marcella idipsum fieri per Epistolas flagitet. Cujus ego quotiescumque studiorum, ingenii, laboris, recorder, toties me damno inertiae, qui in monasterii solitudine constitutus, et illud praesepe contra videns, in quo vagientem parvulum festini adoravere pastores (*Luc. II*), id facere non possum, quod mulier nobilis inter strepentem familiam, et procurationem domus explet operis succisivis. Qua propter et illam et vos, et si quis forte lecturi sunt, in commune precor, ut scialis me non cogitatum diu limatumque proferre sermonem : sed ad revelanda mysteria Scripturarum, uti verbis pene de trivio, et interdum per singulos dies usque ad numerum mille versuum pervenire, ut cepta in Apostolum explanatio, ipsius Pauli, cujus Epistolas conamur exponere, orationibus compleatur.

(Cap. III. — Vers. 1 seqq.) *Hujus rei gratia, ego Paulus vincus Jesu Christi pro vobis gentibus : sicut tamen audistis dispensationem gratiae Dei, quae data est mihi in vobis. Quoniam secundum revelationem cognitum factum est mihi mysterium, sicut praescriptum in modico ; prout potestis legentes intelligere sensum meum in mysterio Christi.* Quantum ad consequentiam sermonis textumque eloquii pertinet, ad id quod praemisit : *Hujus rei gratia, ego Paulus vincus Jesu Christi pro vobis gentibus*, diligentissime perquirentes, nihil quod ei reddiderit, potuimus invenire. Neque enim dixit, hujus rei gratia ego Paulus hoc vel hoc feci, vel illud et illud docui : sed suspensa manente sententia, transgressus ad alia est. Nisi forte igno- scentes ei, quod et ipse confessus est dicens : *Et si imperitus sermone, non tamen scientia* (*I Cor. XI, 6*), sensum magis in eo quaeramus ordinem, quam verborum. Qui sic reddi potest : hujus rei gratia, ego Paulus vincus Christi Jesu, et vincus pro vobis qui estis ex gentibus, cognovi mysterium, ut vobis quoque illud traderem : sicut in hac eadem Epistola ante paululum **587** sum locutus. Debetis autem audire dispensationem gratiae Dei, quae data est mihi in vobis qui estis ex gentibus, pro quibus et vincus sum Jesu Christi. Vincum autem Jesu Christi Paulum esse pro gentibus, potest et de martyrio intelligi : quod Romae in vincula coniectus, hanc Epistolam miserit eo tempore quo ad Philemonem, et ad Colossenses, et ad Philippenses in alio loco scriptas esse monstravimus. Vel certe ^a quia in pluribus locis lectum est, vinculum animae corpus hoc dici, quo quasi clausa teneatur in carcere : dicimus propterea Paulum corporis nexibus coerceri, nec reverti et esse cum Christo, ut perfecta in gentes per eum

praedicatio compleatur. Licet quidam alium sensum in hoc ^b introducant, quod Paulus praedestinitus, et sanctificatus ex utero matris suae, ad praedicationem gentium antequam nasceretur, postea vincula carnis acceperit. Puto autem quod et vitiosa in hoc loco elocutio sit. Pro eo enim quod debuit dicere : hujus rei gratia, ego Paulus vincus Jesu Christi pro vobis gentibus, cognovi mysterium, sicut et praescripsi in modico, prout potestis legentes intelligere, ait : hujus rei gratia ego Paulus vincus secundum revelationem, cognitum factum est mihi mysterium, et reliqua. Si vero quis potest etiam juxta sermonis et eloquii contextum docere, Apostolum fuisse perfectum, et in artis grammaticae vitia non incurrisse, ille potius auscultandus est. Nos quotiescumque ^c solœcismos, aut tale quid annotavimus, non Apostolum putamus, ut malivoli criminantur, sed magis Apostoli assertores sumus, quod Hebraeus ex Hebraeis, absque rhetorici nitore sermonis, et verborum compositione, et eloquii venustate, numquam ad fidem Christi totum mundum transducere valuisset, nisi evangelizasset eum non in sapientia verbi, sed in virtute Dei. Nam et ipse ad Corinthios ait : *Et ego cum venissem ad vos, fratres, veni non in eminentia verbi aut sapientiae* **588** *annuntiatus vobis testimonium Dei* (*I Cor. II, 1*). Et rursus : *Et verbum meum, et praedicatio mea, non in suavioris sapientiae verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis, ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei* (*Ibid., 4 et 5*). Iste igitur qui solœcismos in verbis facit, qui non potest hyperbaton reddere, sententiamque concludere, audacter sibi vindicat sapientiam, et dicit : *Quoniam secundum revelationem cognitum est mihi mysterium, sicut praescriptum in modico.* Vere enim si quis superiora hujus epistolae contempletur, videbit ei revelata mysteria, quorum partem quamdam modicam suo sermone perstrinxit : non tam totum quod noverat proferens, quam ostendens ex modico quid taceret. Prout potestis, inquit, legentes intelligere sensum meum, sive sapientiam in mysterio Christi. Hoc est illud quod in praefatione diximus : nullam Epistolarum Pauli tanta habere mysteria, tam reconditis sensibus involutam, quos et Apostolus nosse se gloriatur, et nobis indicatos breviter ostendit, ut attentius quae sunt scripta, relegamus.

(Vers. 5 seqq.) *Et [Al. quod] aliis generationibus non fuit notum filiis hominum, sicut nunc revelatum est sanctis ejus apostolis et prophetis in Spiritu, esse gentes cohaeredes, et concorporales, et comparticipes promissionis in Christo per Evangelium, cujus factus sum minister secundum donum gratiae Dei, quae data*

nisi ita repereris crimen fatebor.

^b Penes Rufinum, in hoc loco introducat.

^c Conferenda epistola 120 ad Hedibiam, quaest. 11, et quae subsequitur ad Algasiam quaest. 10, et paulo superius Commentarii ad Galatas IV, 24. Referendus huc quoque est Chrysostomus homil. 3 in I ad Cor. ; Theodoritus de curandis Graecorum affectibus serm. 8, etc.

^a Quasi Origenianae sententiae teneat manifeste rem S. Doctorem, Rufinus hoc loco exultat lib. 1, num. 40. Verum quod illi reponit S. Pater lib. 1 Apologia, totum eludit adversarii impetum, ubi suam cuique reddit auctori doctrinam : *Et in hoc, inquit, ut supra triplicem expositionem posui. In prima, quid mihi videretur : in secunda, quid Origenes assereret : in tertia, quid Apollinarius contra illius vadens dogma, sentiret. Lege Graecos Commentarios, et*

est mihi juxta operationem virtutis ejus. **Mysterium** Christi quod ex parte supra Apostolus exsecutus est, quomodo aliis generationibus fuerit ignotum, plenius retractandum videtur : utrumne Abraham, Jacob et Moyses, Isaias, et cæteri prophetæ illud ignoraverint, an non? A quibus esse prædictum adventum Christi et vocationem Gentium, Scriptura commemorat. Abraham quippe vidit diem ejus, et lætatus est (*Joan. viii, 56*), et dicitur ei : *Benedicentur in semine tuo omnes gentes* (*Gen. xxii, 18*). Et Jacob de eo qui oriundus esset ex Juda propheticè loquitur : *Et ipse erit expectatio gentium* (*Ibid. xlix, 10*). Moyses quoque majores divitias Ægypti thesauris, opprobrium Christi arbitratus est. **589** Et Isaias : *Ecce, inquit, virgo in utero concipiet, et pariet* (*Isai. vii, 14*). Et alibi : *Erit virga Jesse, et qui surget ad regnandum gentibus : in ipso gentes sperabunt* (*Idem, xi, 10*). Et ne longum fiat, pauca de Psalmis dixisse sufficiat : *Et adorabunt in conspectu ejus omnes familiæ gentium* (*Psal. xxi, 28*). Et iterum : *Omnes gentes servient ei* (*Psal. xvii, 11*). Et adhuc manifestius de populo Israel, et de Domino Salvatore : *Visita vineam istam, et perface eam quam plantavit dextera tua, et super filium quem confirmasti tibi* (*Psal. lxxix, 15, 16*). Cujus etiam corporis dispensatio in consequentibus indicatur : *Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, et super filium hominis quem confirmasti tibi* (*Ibid., 18*). Aut igitur juxta Montanum, patriarchas et prophetas in ecstasi locutos accipiendum, et nescisse quæ dixerint : aut si hoc impium est (spiritus quippe prophetarum prophetis subjectus est) intellexerunt utique quæ locuti sunt. Et si intellexerunt, quæritur quomodo nunc Paulus dicat, quod aliis generationibus non fuit notum, fuisse Christi apostolis revelatum. Aut igitur illud est respondendum, quod caute Paulus signanterque testatus sit, illis hominum ignotum fuisse mysterium, non illis Dei, ad quos loquitur : *Ego dixi : dii estis, et filii Excelsi omnes* (*Psal. lxxxii, 6*). Quod scilicet hi qui spiritum adoptionis acceperint, de quibus patriarchæ, et prophetæ fuerint, Dei scierint sacramentum. Aut si hoc non recipitur, et nimium violentum et coactum videtur, illuc sermo transibit, ut dicat non definite et generaliter dixisse Paulum aliis generationibus ignotum fuisse omnino Domini sacramentum : sed sic quomodo nunc revelatum est sanctis ejus et apostolis, nescisse patriarchas veteres, et prophetas. Aliud est enim in spiritu ventura cognoscere, aliud ea cernere opere completa. Unde et Joannes propterea major prophetis omnibus dicitur (*Luc. vii*) : quia quem cæteri prophetaverunt, ipse conspexerit, et digito demonstravit, dicens : *Ecce Agnus Dei : ecce qui tollit peccata mundi* (*Joan. i, 29*). Juxta quem sensum et illud exponi potest : *Multi prophetæ et justi cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt, et audire quæ auditis, et non audierunt* (*Luc.*

A x, 24). Hæc utique videre et audire cupiebant, quæ futura cognoverant. Quod si nesciebant ventura, quomodo desiderare poterant, quæ penitus ignorabant? Legimus in Regnorum libris, Dominum **590** Salomoni in somnio pollicentem atque dicentem : *Pro eo quod petiisti a me verbum istud, et non petiisti tibi dies multos, nec postulasti divitias, nec animas inimicorum tuorum, sed petisti ut intelligeres, et audires judicium : ecce feci* verbum tuum, et dedi tibi cor prudens et sapiens sicut tu [Al. tui] non fuit ante te, et post te non surget similis tibi* (*II Reg. iii, 11, 12*). Et quomodo quidam putant apostolis Christi revelatum esse mysterium, quod ignotum fuerit Salomoni, cum apostolis omnibus sapientiozem fuisse Salomonem, et retro patriarchis vox divina pollicita sit? qui de se quoque ipse loquitur confidenter : *Deus docuit me sapientiam, et intellectum sanctorum cognovi* (*Sap. vii, 21*). Necnon et David de scientia occulti mysterii gloriatur, dicens : *Incerta et occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi* (*Psal. l, 8*). Et ad eum qui sibi de sapientia supplaudebat, Deus loquitur per prophetam : *Numquid tu sapientior es Daniele* (*Ezech. xxviii, 3*). Aut ille igitur de quo jam supra disseruimus, tenendus est sensus, ita patriarchas et prophetas, ut nunc apostolis revelatum est, Christi ignorasse mysterium, quia aliud sit tenere quid manibus, aliud futurum in spiritu prævidere. Aut dicendum, quomodo non sunt similes facies faciebus, sic nec corda esse cordibus; et, juxta Apostolum, diversa esse charismata, alium habere prophetiam, alium genera linguarum, alium dona curationum, alium opitulationes et gubernationes, illum esse sapientem, hunc fidelem, istum pollere scientia secretorum, illum simplici tantum fide esse contentum (*I Cor. xii*). Neque enim omnes in exemplum Salomonis de naturis bestiarum et volucrum, et herbarum similiter sunt locuti, ut disputarent a cedro Libani, usque ad hyssopum, quæ exiit per parietem. Econtrario Salomon non ita forsitan viderit, ut Moyses omnes species victimarum, et culturæ Dei; nec ei facie ad faciem sit locutus Dominus, nec vasorum tantam vel habuerit, vel intellexerit supellectilem, quorum typum illi in monte Dominus ostendit (*III Reg. iv; Exod. xxxiii, xxv*). Et quomodo patriarchæ, et prophetæ habuerunt aliqua quæ apostolos non habuisse credendum est : sic econtrario pro opportunitate temporis, et pro Evangelii prædicatione, habuerunt apostoli magis notum mysterium Christi. Quod scierunt quidem et sancti antiquitus viri, sed non ita ut apostoli, quibus prædicandi necessitas incumberebat. **591** Quod est autem hoc mysterium, quod, sicut nunc, aliis generationibus non fuit revelatum? Utique illud quod sequitur, *esse gentes cohæredes, concorporales, et participes promissionis in Christo Jesu per Evangelium*, cujus factus est Paulus minister, secundum donum gratiæ Dei, quæ data est ei juxta

* Penes Victorium, secundum verbum. Cæterum vide quæ paulo inferius ad versic. 10 observamus.

operationem virtutis ejus. Scio appositionem conjunctionis ejus, per quam dicitur, *coheredes, et concorporales, et participes*, indecoram facere in Latino sermone sententiam. Sed quia ita habetur in Græco, et singuli sermones, syllabæ, apices, puncta, in divinis Scripturis plena sunt sensibus, propterea magis volumus in compositione structuraque verborum, quam intelligentia periclitari. Gentes igitur coheredes sunt Israeli, sive quod melius arbitramur, Christo coheredes sunt, ut hæreditas nostra Deus sit, et coheredes Christi. Quod et in alio loco scriptum est. *Hæredes Dei, coheredes autem Christi* (Rom. viii, 17). Non quod aliqua inter nos possessio dividatur; sed quod ipse Dominus sit hæreditas nostra atque possessio. Dominus quippe, ait, *hæreditas vestra est* (Deut. xviii, 2); et alibi: *Dominus pars mea, et hæreditas mea* (Psal. xv, 5). Concorporales autem illud significat, ut quemadmodum in uno corpore plura sunt membra: verbi causa, oculi, manus, aures, pedes, venter, et genua: et cum in uno sint corpore, habeant differentias suas, et pro se invicem lætentur, et doleant: sic licet diversas habeant gratias, hi qui in Christo credere, in uno tamen sint Ecclesie corpore conglobati. Et in superioribus quidem duobus verbis, id est, in eo quod ait, *coheredes et concorporales*, poterat in uno corpore diversum aliquid suspicari. Ex eo autem quod addidit: *et participes promissionis in Christo Jesu*, omnis penitus diversitas amputata est. Ubi enim una participatio est, universa communia sunt. Pulchre etiam addidit, *per Evangelium, cujus factus sum minister secundum donum gratiæ quæ data est mihi juxta operationem virtutis ejus: ut Dei gratiam, non suum meritum demonstraret*. Sciebat se namque persecutorem fuisse, et Christi Ecclesiam devastasse, ex qua humilitate, arrogantiae penitus crimen excluditur. Super qua nonnulli eum reprehendendum putant: quia sibi dixerit mysterium revelatum, quod patriarchis et prophetis fuerit **592** ignotum. Numquam enim humilitatis discipulus, verbis arrogantiae intumesceret, Evangelium cujus minister est, non sui meriti dicens fuisse, sed gratiæ Dei. Qui volunt prophetas non intellexisse quod dixerint, et [At. sed] quasi in ecstasi locutos, cum præsentis testimonio, illud quoque quod ad Romanos in plerisque codicibus invenitur, ad confirmationem sui dogmatis trahunt, legentes: *Ei autem qui poteat vos roborare juxta Evangelium meum, et prædicationem Jesu Christi secundum revelationem mysterii temporibus æternis taciti, manifestati autem nunc per Scripturas propheticas, et adventum Domini nostri Jesu Christi, et reliqua*. Quibus breviter respondendum est, temporibus præteritis tacitum Christi fuisse mysterium, non apud eos qui illud futurum pollicebantur, sed apud universas gentes quibus postea manifestatum est. Et pariter annotandum, quod sacramentum fidei nostræ, nisi

per Scripturas propheticas, et adventum Christi non valeat revelari. Sciant igitur qui prophetas non intelligunt, nec scire desiderant, asserentes se tantum Evangelio esse contentos, Christi nescire mysterium, quod temporibus æternis gentibus cunctis fuerit ignoratum.

(Vers. 8, 9.) *Mihi infimo omnium sanctorum data est gratia hæc, in gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi, et illuminare omnes quæ sit dispensatio mysterii absconditi a sæculis in Deo qui universa creavit*. Non puto apostolum Paulum cum mentis suæ concordasse secreto, ut vere omnibus [At. ex omnibus] Sanctis inimum esse se dixerit: verbi causa, his qui erant in Epheso, qui in Corintho, qui in Thessalonica, vel qui in toto orbe crediderant. Quod cum humilitatis indicium sit, se omnibus Sanctis inimum dicere, mendacii est reatus, aliud in pectore clausum habere, aliud in lingua promere. Reperendum ergo est argumentum, quo et Paulus vere omnibus sanctis [At. omnium sanctorum] inimus fuerit, et tamen de apostolica non ceciderit dignitate. Loquitur Dominus in Evangelio ad discipulos: *Qui vult in vobis major esse, fiat omnium minor, et qui vult esse primus, sit omnium novissimus* (Matth. xx, 26, 27). Quod Paulus opere complebat, dicens: *Puto enim quia Deus nos apostolos novissimos ostendit, quasi morti destinatos* (I Cor. iv, 9). Omnibus igitur qui se propter Christum infirmos esse cupiebant, apostolus Paulus infirmior erat, et idcirco major.

593 *Omnibus enim, inquit, illis plus laboravi, non autem ego, sed gratia Dei, quæ mecum est*. Propter quam humilitatem dum omnium sanctorum est inimus, data est ei gratia hæc in gentibus, ut evangelizaret investigabiles divitias Christi, et doceret dispensationem mysterii absconditi a sæculis in Deo, qui universa creavit. Si investigabiles divitiæ Christi sunt, quomodo evangelizantur in populo? Si absconditum est a sæculis mysterium in Deo, qua ratione per Paulum profertur in gentes? Sed investigabiles et absconditum dupliciter sentiendum. Quod investigabiles ante divitiæ fuerint, et nunc post Domini apertæ sint passionem. Aut certe quæ natura sua homini investigabiles erant, hæc, Deo revelante, sunt cognitæ. Quia aliud est ad secretum curiositate propria pervenire, quod postquam inventum fuerit, desinit esse investigabile. Aliud propria diligentia illud nequaquam posse comprehendere, sed per gratiam cognoscere Dei, quod cum scieris, et cæteris quoque ostenderis, nihilominus investigabile perseverat, dum tibi quantum in te est, fuit antequam ostenderetur occultum. Divitias Christi investigabiles, ad ipsum quoque Christum loquens Psalmista testatur, dicens: *Quam infinita multitudo bonitatis tuæ, quam abscondisti timentibus te* (Ps. xxx, 20). Hæc bonitatis ejus divitiæ ab omnibus retro sæculis absconditæ fuerunt in Deo, qui creator est omnium. Ubi sunt Marcion et Valentinus,

^a Tacent alii libri vocem, omnes, quæ in mss. aliquot Græcis desideratur.

et omnes hæretici, qui alterum mundi, id est, visibilium, et alterum asserunt in visibiliu conditorem? Hunc justum esse dicentes, illum nescio quem semper ignotum: tantum bonum, qui Pater Christi sit. Ecce Deus, in quo mysterium Christi ab omnibus retro sæculis ^a absconditum fuit, Creator esse omnium prædicatur. Ex quo ostenditur idem esse Deus novi et veteris Testamenti. Potest autem mysterium a sæculis absconditum et aliter **594** intelligi, quod ipsa illud sæcula ignoraverint, hoc est, omnes spirituales, et rationabiles creaturas quæ in sæculis fuerunt. Sæculum quippe frequenter pro his quæ in sæculo versantur, accipitur. Sicut Paulus ad Galatas loquitur dicens: *Ut eriperet nos de præsentis sæculo nequam* (Galat. 1, 4). Et in alio loco: *Ut ostenderet in venturis sæculis* (Ephes. 1, 7), pro eo quod est, his omnibus quæ in supervenientibus sæculis futura erant.

(Vers. 10, 11.) *Ut innotesceret nunc principatibus et potestatibus in caelestibus per Ecclesiam multiplex sapientia Dei secundum propositum sæculorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro.* Juxta danum gratiæ Dei, quæ data est Apostolo, ut evangelizaret ininvestigabiles divitias Christi, et doceret in gentibus mysterium quod a sæculis fuerat ignoratum: idcirco id ipsum sacramentum ei est revelatum, ut non solum gentibus, sed ^b et principatibus et potestatibus per Ecclesiam manifesta foret multiplex sapientia Dei, quæ juxta propositum veterum sæculorum olim destinata, nunc consummata videtur in Christo. Si autem principatibus et potestatibus in caelis, quas sanctas ministrasque Dei accipere debemus (licet quidam principem aeris istius et angelos ejus interpretentur), ignota fuit multiplex sapientia Dei, quæ nunc eis per Ecclesiam revelata est, quanto magis patriarchis et prophetis ignota fuit, quos supra non ignorasse mysterium Christi, sed ita ut apostolos, nescisse monstravimus? Multiplex quippe sapientia Dei, quæ sermone Græco, *πολυποικίλος*, et ut ita dicam, *multifaria*, appellatur, per Ecclesiam Dei nunc et principatibus et potestatibus revelata est. Quam olim Deus futuram in sua mente decreverat, et nunc esse perfectam ex eo quod videmus, agnoscimus. Crux itaque Christi non solum nobis, sed et angelis eunctisque in cælo virtutibus profuit, et aperuit sacramentum quod antea nesciebant. Denique ad cælum **595** cum corpore Deum revertentem mirantur, et dicunt: *Quis est iste qui ascendit de Edom,*

fulvida vestimenta ejus ex Bosor, sic [Al. hic] *formosus in stola candida* (Isai. LXIII, 1). Et in alio loco: *Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum ipse est rex gloriæ* (Psal. xxiii, 10). Non potemus igitur in Ecclesia esse simplicem fidem, sed multiplicem et multifariam esse sapientiam, ut non solum varia sit, sed multa varietate distincta. Respicias ennas Christi: vide pariter et cælum. Vagientem in præsepe intueris infantem: sed angelos simul ausculta laudantes. Herodes persequitur, sed adorant Magi (Matth. 2). Ignorant Pharisei, sed stella demonstrat. Baptizatur a servo: sed vox de super Dei intonantis auditur (Matth. 21). Aquis mergitur: sed columba descendit, immo Spiritus in columba (Ibid., 16). Ad passionem venit, et pati timet, vult transire calicem, et Petrum quia calicem timebat, accusat. Quid hæc stultitia prudentius, varietate distinctius, sapientia obscurius, quam fecit Deus in Christo Jesu Domino nostro? Licet enim a plerisque secundum ordinem juncturamque sermonis, et Ecclesia facta intelligi possit, et *πρόθεσις*, id est, *propositio* quam nos genere neutrali in Latino sermone *propositum* habereus expressam: tamen sapientia magis in Christo facta potest resonare quam cætera. *Fatum quippe Dei sapientius est hominibus* (I Cor. 1, 25). Quod si in Christo secundum mysticos intellectus dicitur facta sapientia (Ecclesi. xxiv), intelligant Ariani frustrare de illo testimonio gloriari, in quo sapientia in initio viarum Dei creatam se et genitam loquitur et fundatam. Et utique juxta illos creatam est, nata esse non potuit. Si autem nata est, quomodo et fundata dicitur et creata?

(Vers. 12.) *In quo habemus fiduciam, et accessum in confidentia per fidem ejus.* Nihil nobis ita potest ad Deum præbere fiduciam, et conscientie puritatem, de qua dicitur: *Si conscientia nos non reprehenderit, confidentiam habemus ad Deum* (I Joan. 3, 21), nisi sermo, veritas, sapientia, justitia, quæ omnia intelliguntur in Christo. Quomodo igitur hæc nobis tribuunt fiduciam ad Deum: sic et accessum, ut noster ad eum sensus accedat, et diligentius contempletur, et aliquid sibi de ejus majestate assumat et vindicet, et quasi de radiis solis, calorem quemdam splendoremque luminis mutuetur et dicat: *Signatum est* **596** *super nos lumen vultus tui, Domine* (Ps. 17, 7). Magnam est ergo non solum nos habere fiduciam, sed etiam habere eam in confidentia. Nec tantum habere accessum, sed ut ipse firmior sit accessus, habere

^a Duo mes. *conscriptum*, pro *absconditum*.

^b Nimirum ex vetustiorum aliquot Ecclesiæ Patrum sensu loquitur, quibus, ut pridem Huetius animadvertit, locus iste Apostoli in causa fuit, ut crederent, plerumque Dei mysteria angelos per Ecclesiam didicisse: non ea quidem, quæ divinæ naturæ necessario insunt (illa siquidem cognovere, cum semel illis contuendi Dei facultas concessa est), sed quæ libere Deus et forinsecus operatur. Nyssenus homil. 2 in Cant. cognovisse eos per Ecclesiam incarnationis, redemptionis, crucis, et mortis Christi mysteria docet. Chrysostomus præterea liquido declarat, angelos rerum sibi antea occultarum, et ignotarum notitiam ex ipso apostolorum ore compa-

rasse: præcipue vero conversionis gentium ad Christi fidem, cum antea ignorarent. Sed in commodiorem accipi sensum Hieronymi hæc possunt verba, siquidem eruditos per Ecclesiam angelos quasi rerum testes et conscios, non quasi discipulos, asserere videatur. In quo et ab Origenis placito, quod impugnavimus ad homil. ejus 23, jure meritoque dissentit. Pugnat enim vero cum Scripturæ sacræ testimoniis putare prius hominibus quam angelis revelatum incarnationis mysterium: quanquam hominum, quæ ex eo consequi debebant, ut est conversionis gentium ad fidem, fere nullam cognitionem habuisse illos liceat opinari: idque genus ea esse, in quibus per Christi mortem profecerint.

illum in confidentia, ejus fiduciae atque accessus, principium et origo, fides in Christo est. Qui igitur omnia ratione et ordine facit, iste credit in Christum sermonem atque rationem: qui sapientiam potuerit comprehendere, credit in Christum sapientiam: qui intellexerit veritatem, credit in Christum veritatem: qui juste vixerit, credit in eum justitiam. Nec opus est plura dicere, cum frequenter mihi necessitas incubuerit de Christo similiter disserendi.

(Vers. 13.) *Propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quae est gloria vestra.* Id quod nunc Latinus translator expressit, *ne deficiatis*, potest juxta Graeci sermonis ambiguitatem et ita legi, *ne deficiam*. Ut sit sensus: *Propter quod peto, ne deficiam in tribulationibus meis pro vobis*, etc. Hoc est ergo quod Apostolus rogat, et a Domino magnopere deprecatur, ne deficiat in pressuris suis. Videbat quippe se de Jerusalem usque ad Illyriam Evangelium praedicasse, isse Romam, ad Hispanias, vel perrexisse, vel ire disponere (Rom. xv). Totus mundus ad doctrinam ipsius de potestate principis tollebatur: deaerebantur idola, et cultoribus templa deserta squalore et sordibus replebantur. Ob quam causam omnis exercitus daemonum, omnis turba inimicarum fortitudinum, contra ipsum facto cuneo dimicabat, ut per tribulationes et angustias, Evangelium Christi desineret praedicare, et lassus aliquando requiesceret. Hoc est itaque quod ait: *Peto, ne deficiam in tribulationibus meis pro vobis*. Totum enim quod patior, quod tribolor, quod coarctor, vestrae salutis est causa, dum vobis Evangelium annuntiare desidero: quae tribulationes meae, vestra est gloria. Porro quasi imperitus locutus est, ut plurali tribulationum numero, gloriam subjungeret singularem, et diceret: *In tribulationibus meis pro vobis, quae est gloria vestra*, pro eo quod est, *quae sunt tribulationes gloria vestra*: nisi forte quis alius et per hyperbaton, vel ad fiduciam, vel ad accessum, vel ad fidem hoc existimet esse referendum, et dicat, in quo habemus fiduciam, **597** et accessum, et fidem. Quae fiducia, accessus et fides, vestra est gloria. Sed magis superior sectandus est sensus. Potest autem secundum id quod Latinus expressit: *Propter quod peto, ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quae est gloria vestra*, illud exponi quod pro Ephesiis petat, ne in pressuris apostoli lassescant atque deficiant. Siquidem et ea quae sequuntur, huic sensui magis congruunt: *Propterea curvo genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ut det vobis secundum divitias gloriae suae virtute confortari*. Necessariam quippe habebant fortitudinem, ne in tribulationibus vincerentur. Dicit aliquis: Si fuissent Ephesi in angustis constituti,

* Victorius expungit verba, *Domini nostri Jesu Christi*, quod in subnexa expositione ea novisse Hieronymus non videatur. Porro, inquit, quod sequitur, *ad Patrem, ex quo omnis paternitas in caelis et in terra nominatur*, non ut in Latinis codicibus additum est, ad Patrem Domini nostri Jesu Christi; sed sim-

recte Paulus pro eis potuerat deprecari, ne deficerent atque lassescerent: nunc vero ridiculum est, Paulo in tribulationibus posito, rogare eum, ne Ephesi in suo labore deficiant. Sed et ad hanc quaestionem dissolvendam, illud sumetur exemplum: *Tentationem vestram in carne mea non spreveritis, neque abjecistis*. Ostenditur siquidem in hoc dicto, quod in carae Pauli aliis sit nata tentatio. Consideremus totius mundi homines (et quid in commune de omnibus loquor, eos qui in Christum putantur credere, discutiamus), et videbimus haec eos vel maxime quaestione tentari, quare saucis viris et Deo servantibus, multa adversa eveniant, et contra acclerati, impli, parricidae floreat, vigeant, sint divites et potentes. Quorum verba sub sua persona David exprimens ait: **B** *Quam bonus Deus Israel rectis corde. Mei vero pene moti sunt pedes: pene effusi sunt gressus mei. Quoniam emulatus sum super iniquis, pacem peccatorum videns (Ps. lxxii, 1 seqq.)*, et reliqua. Super quae inserti: *Ego autem dixi: ergo sine causa justificavi cor meum, et lavi inter innocentes manus meas, et factus sum flagellatus tota die*. Non itaque mirum est, si pluribus Paulo angustis in Epheso, et in Asia coarctato, Ephesi tentabantur, et habebant necessarium orationum ejus auxilium, ne deficerent in pressuris ejus. Quod autem in Epheso et in Asia fuerit Apostolus plura perpessus, scriptum est quidem et in Actibus apostolorum: **598** sed magis de ipsius Pauli Epistolis discimus, in quibus ait: *Si juxta hominem ad bestias pugnavi in Epheso, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt (I Cor. xv, 52)?* Et in secunda ad Corinthios: *Nolo vos ignorare, fratres, de tribulatione nostra, quae facta est in Asia: quia super modum, super virtutem aggravati sumus, ita ut desperaremus etiam vivere: sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus, ut non confidentes essemus in nobis, sed in Deo qui suscitavit mortuos, qui de talibus mortibus liberavit nos, et liberat: speramus autem, quia et liberaturus sit (II Cor. i, 8 seqq.)*. Quantum putas enim tribulationum pondus urgebat, ut diceret: *qui de tantis et talibus mortibus liberavit nos?* Recte igitur petit, ne deficiat fides Ephesiorum in pressuris suis atque angustis, quae propterea patitur, quia Ephesiis Evangelium praedicabat. Quae quidem pressurae apud incredulos poenae sunt, apud fideles gloria atque victoria, quia vicisse, est adversariis in angustis non cessisse.

(Vers. 14.) *Propterea curvo genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in caelis, et in terra nominatur*. Quomodo in superioribus demonstratum est, ad offigium corporaliolum luminum esse oculos spirituales: sic nunc intelligendum, alia esse exteriora hominis genua, alia interiora,

placiter, ad Patrem legendum, ut *Del Patris nomen non Domino nostro Jesu Christo; sed omnibus creaturis rationalibus coaptetur*. Equidem et veteres mss. libri Graeci nunc suppetunt; qui verba, τοῦ κυρίου ἡμεῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, non agnoscunt, duaeque item Versiones antiquae, Aethiopica et Copta.

ris. Etenim illud quod dicitur in Isaia : *Confortamini manus dimissæ, et genua dissoluta* (Isai. xxxv, 5). Et in alio loco ipse Apostolus : *Ut in nomine, inquit, Jesu, omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, et inferuorum* (Philip. ii, 10), non ad genua corporis, sed ad subjectionem mentis et inclinationem animæ, cordisque obsequium pertinet, terræ se coæquantis, ut Psalmista quoque canit, dicens : *Adhæsit pavimento anima meæ* (Ps. cxviii, 25). Res enim spiritualis et incorporea anima, rei corporali pavimento quomodo potuit adhærere? Esto quippe in nomine Jesu flectant genua terrestria : numquid et angelos cæterasque virtutes, quæ in cælestibus perseverant, possumus affirmare speciem habere corpoream, ut in nomine ejus flectant genua? vel apud inferos animas vinculis corporis liberatas, genua quod non habent, esse flexuras? Quomodo **599** igitur quicumque subjectus est Salvatori, flectere ei genua dicitur : sic qui peccati servus est, et habet spiritum servitutis iterum in timore, genua scribitur flexisse peccato. *Derelinquit mihi, ait Dominus, septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal* (III Reg. xix, 18), idolo scilicet atque peccato. Qui fornicator est, et per lupanaria scortaque discurret, libidini flectit genua suum. Qui furiosus, flexo adorat iram genua. Qui mammonam suspicit, et Deus ejus est venter, flectit genua avaritiæ atque luxuriæ. Et quid me necesse est singula peragrare? Toties diabolo flectimus genua, quotiescumque peccamus. Hæc autem spiritualiter exponentes, non statim juxta litteram orandi consuetudinem tollimus, qua Deum genua posito suppliciter adoramus, et fixo in terram poplite, magis quod ab eo poscimus, impetramus. Legimus enim et Paulum in littore sic orasse, et genuculationes in oratione præceptas (Act. xxvii). Sed sicut illud ædificat simplices : sic veram genuculationem esse docemus in animo ; quia multi corporale flectentes genua, animæ, nequaquam poplitem curvaverunt. Et contra, alii erecto Deum corpore deprecantes, magis se animo curvaverunt. Porro quod sequitur, *ad Patrem ex quo omnis paternitas in cælis, et in terra nominatur*, non ut in Latinis codicibus additum est, *ad Patrem Domini nostri Jesu Christi*, sed simpliciter, *ad Patrem*, legendum, ut Dei Patris nomen, non Domino nostro Jesu Christo, sed omnibus creaturis rationabilibus

* Scripserat vero perquam erudite ipsemet Hieronymus lib. adversus Helvidium num. 14 : *Cognitione fratres vocantur, qui sunt de una familia, id est, patria, quas Latini paternitates interpretantur, cum ex una radice multa generis turba diffunditur. Ad quem locum nos Tertullianum laudavimus, qui eam vocem patria servavit Poemate quarto adversus Marcionem :*

Ad quem se curvare genua plane omne fatetur,
Ex quo omnis Patria in cælo terraque vocatur.

† Hunc locum diverso modo depravatum invenio apud Erasmum et Marianum. Erasmus de suo addidit. *Et in nonagesimo quinto ; mutavitque, et in vicesimo octavo : Marianus vero additionem Erasmi retinuit, delens, et in vicesimo octavo. Nos ad fidem omnium exemplarium manuscriptorum restitimus, et*

coaptetur. Quærendum ergo quomodo ex Deo Patre omnis paternitas in cælis et in terra sit nominata. Et simul antequam aliquid retractetur, notandum, quod non dixerit, *ex quo omnis paternitas in cælis et in terra nata est, vel creata ; sed, ex quo omnis paternitas in cælis et in terra nominatur*. Aliud est enim appellationem paternitatis mereri, aliud naturæ habere consortium, paternitatem quæ in Græco πατέρα, in **600** Hebræo MESPATĪ (משפחה), id est, cognatio, vel familia dicitur, legimus et in Numeris : *Tollite, inquit, summam omnis synagogæ Israel, juxta cognationes et populos, secundum domos paternitatum, juxta numerum nominum eorum* (Num. i, 2). Et post paululum (Vers. 16) : *Hi sunt electi synagogæ principes tribuum, juxta paternitates suas duces Israel*. Et rursus de tribu Levi : *Et locutus est Dominus ad Moysen in deserto Sina, dicens : Numerate filios Levi, secundum domos paternitatum suarum, secundum populos eorum, secundum cognationes eorum : omne masculinum a mense uno et supra, considerate eos* (Num. iii, 15). Hæc de populo Israel, et de sacerdotali ac Levitica tribu. Cæterum mecum ipse pertractans, ubi de gentibus ^a paternitatum vocabulum legerim, nunc interim aliud non invenio, nisi vicesimi primi psalmi testimonium, in quo scriptum est : *Et adorabunt in conspectu ejus omnes patriæ gentium* (Psal. xxi, 50) ; et ^b vicesimi octavi : *Afferte Domino patriæ gentium : afferte Domino filios arietum* (Psal. xxviii, 1). Quomodo ergo Deus essentiae suæ nomen atque substantiæ, etiam cæteris impertit elementis, ut ipsa quoque esse dicantur, non quo secundum naturam sint (fuit enim tempus quando universa non fuerunt, et rursus, si voluerit, in nihilum revertentur) sed ut esse dicantur, habent Dei bonitate donatum : sic et paternitatis nomen ex semetipso largitus est omnibus. Quod ut manifestius fiat, Scripturarum testimonium proferam [Al. proferant]. Loquitur in Exodo Dominus : *Ego sum qui sum* (Exod. iii, 14) ; et : *Hæc dices filiis Israel : Qui est, misit me ad vos*. Numquid solus Deus erat, et cætera non erant? Utique angeli, cælum, terra, vel maria, et ipse Moyses, cui Dominus loquebatur, et Israel, et Ægyptii, ad quos, et contra quos princeps et adversarius mittebatur, et erant. Et quomodo nomen commune substantiæ, sibi proprium vindicat Deus? illa, ut dixi-

vicesimi octavi, etc., licet ex hoc contextu falsus deprehendatur Hieronymus, qui psalmum xxviii cum nonagesimo quinto promiscue accepit et recitavit. **MAR.** — Cistercienses mss. vicesimi septimi habent ; sed neque hoc bene : neque enim aut in vicesimo septimo, aut, quod impressa lectio præfert, octavo ulla de patria est mentio. Et manifesto liquet versiculi istum : *Afferte Domino patriæ gentium, etc.*, nonagesimi quinti Psalmi esse, quemadmodum, re ipsa cogente, Erasmus rescribere non dubitavit. Victorius e contrario maluit ea verba, *et in vicesimo octavo, una cum illo Psalmi versu expungere, quæ sibi visa sunt ab imperito aliquo immixta. Nobis Erasmiana restitutio non displicet : illudque manifestum putamus mendum, non Hieronymi, sed scribarum in numericis notis passim errantium ; nihil tamen immutamus contra mss. fidem.*

mus, causa : quia cætera ut sint, Dei sumpsere beneficio. Deus vero qui semper est, nec habet aliunde principium. **601** et ipse sui origo est, suæque causa substantiæ, non potest intelligi aliunde habere quod substituit. Nam et in igne aliud est calidum, aliud calefactum. Ignis absque calore intelligi non potest. Cætera quæ ex igne calefiunt, calorem illius mutantur, et paulatim si ignis abacesserit, calore tenuato, redeunt in naturam suam, et nequaquam calida nuncupantur. Juxta hunc sensum et in Evangelio dicitur ad eum qui Salvatorem non quasi Dei Filium, sed quasi magistrum bonum putabat : *Quid me appellas bonum? nemo est bonus, nisi unus Deus (Luc. xvm, 19).* Et certe terram bonam legimus (Luc. viii), et hominem (Matt. xii), et pastorem bonum (Joan. x); sed nemo juxta naturam bonus, nisi solus Deus. Cætera ut dicantur bona, bonitate illius consequuntur. Sicut ergo solus bonus, bonus facit, et solus immortalis, immortalitatem tribuit, et solus verus, veritatis nomen impertit : ita et solus Pater, quia Creator est omnium, et universorum causa substantiæ, præstat cæteris ut patres esse dicantur. De terrenis cœlestia contemplerur : Adam quem primum plasmavit Deus, et Creator ipsius, et Pater fuit, certo Deo Patri scit se debere quod substituit. Rursum hi qui geniti sunt ex Adam, patrem illum intelligunt, ex quo orti sunt. Unde et in Evangelio secundum Lucam, cum paulatim a Christo David, et Abraham retrorsum esset generatio supputata, ad extremum Scriptura ait : *Filii Seth, filii Adam, filii Dei (Luc. iii, 38)*; ut paternitatis in terra vocabulum, a Deo primum ortum esse monstraret. Quæritur vero quam ob causam, et in cœlis ab eo omnis paternitas appelletur. Quomodo nos, qui non sumus de genere Abraham, si eodem illius habuerimus, filii vocamur Abraham : patriarchas quoque et prophetas (si tamen nos ab eis peccata non separent) nostros patres dicimus : ita puto et angelos, cæterasque virtutes habere principes sui generis in cœlestibus, quos patres gaudeant appellare. Archangelus enim, nisi angelorum dici non potest, et dominatio, et principatus, et potestas, **602** nisi inferiores subjectos habeant, non vocantur. Potest ergo et hoc dici, ex eo quod Deus Pater Domini nostri Jesu Christi juxta substantiam Pater est, et unigenitus non est adoptione Filius, sed natura : **D** cæteræ quoque creatoræ paternitatis nomen adoptione meruerunt. Quidquid autem de Patre et Filio dicimus, hoc sciamus dictum esse de Spiritu sancto. Nam et Salvator noster Patrem esse se novit, dicens : *Fili, dimittantur tibi peccata (Marc. ii, 5)*;

^a Sapino errore hæcenus obtinuit, sæculorum suorum parabolas, pro quo nos, probolas, etiam absque missa suffragio, rei cogente veritate, restituimus. Erat enim vero Valentiniana *προβολή*, idem atque *productio*, cum scilicet constituto Pleromate, Aëones pro sua quisque voluntate, quod sibi erat præstantius, conferebat ad novum producendum fetum. Multa nos ea de voce congressimus ad lib. ii Apolog. Hieronymianæ contra Rufinum, num. 19, ubi ait

PATROL. XXVI.

A et : *Filia, fides tua te salvam fecit (Matt. ix, 22)*; et : *Filioli mei, adhuc modicum vobiscum sum (Joan. xiii, 13)*; et per Spiritum sanctum, justique adoptantur in filios. Valentinus sæculorum suorum ^a probolas atque conjugia, ex hoc vel maxime loco confirmandas putat : nequaquam intelligens, ut supra diximus, ad similitudinem Dei Patris, et in cœlo, et in terra, paternitates non fieri, sed appellari.

(Vers. 16 seqq.) *Ut det vobis, secundum divitias gloriæ suæ, virtute confortari per spiritum ejus in interioriorem hominem : habitare Christum per fidem in cordibus vestris : in charitate radicati et fundati : ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, et longitudo, et profundum, et altitudo : Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, ut impleamini in omni plenitudine [Al. omnem plenitudinem] Dei.* Propterea, inquit, curvo genua mea ad Patrem, ad cujus similitudinem omnis in cœlo et in terra paternitas nominatur, deprecans eum atque obsecrans, ut tribuat vobis virtutem gloriæ suæ, id est, majestatis suæ habere consortium : vosque roboraret atque confirmet per Spiritum sanctum : quia nulla fortitudo absque Spiritu sancto est : Roboret autem atque confirmet in interiori hominem. Non enim corporis vires, sed animæ quærimus : nec exteriori, sed interiori hominem cupimus roborari : ut postquam habitaverit Christus in interiori homine, in ipsius interiori hominis habitet principali, id est, in cordibus nostris : nequaquam per cuncta ejus membra discurrens, sed in rationabili **C** ejus habitans : et in eo domicilium, sedemque suam ponens. **603** Hoc autem totum per fidem fiet, si credamus in eum. Quamobrem ait : *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Habitatio autem ista quæ per exordium fidei fabricatur, radices et fundamentum in charitate habet : ut quoniam Dei agricultura sumus, Dei ædificatio (I Cor. iii), omnia in charitate succrescant atque ædificentur. Cum autem radicati et fundati in charitate (Ephes. iii), in interiori homine habitare Christum tota mentis fiducia noverimus : tunc incipiemus cum cæteris sanctis etiam ad illa nos tendere : ut sagaci animo comprehendamus quæ sit latitudo, et longitudo, profundum, et altitudo : et non solum hoc, sed etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi scire **D** cupiemus ; ut postquam hæc omnia fuerint in nobis ordine et ratione completa, tunc impleamur ^b in omnibus plenitudine Dei. Latitudinem et longitudinem, profundum et altitudinem, de corporalibus ante discamus, ut per ea ad spiritualia transire valeamus. Verbi gratia, sit latitudo cœli istius et

S. Doctor : *Dicit Candidus (Valentinianæ hæreseos defensor) Filium de Patria esse substantia, errans in eo quod προβολήν, id est, prolationem asserit. Vide quæ ibi annotamus, ne eadem hic recoquere longum sit.*

^b Maluit Victorinus, in omnem plenitudinem, ut in Vulgata et Græco : aut, in omni plenitudine, ut infra.

terre, id est, totius mundi, ab Oriente usque ad Occidentem: longitudo, a Meridie ad Septentrionem: profundum, in abyssis, et in inferno: altitudo, quæ supra cœlestia sublimatur. Sed quoniam a pterisque juxta Ecclesiasten (Cap. I), cœlum affirmatur rotundum, et in spheræ modum volvi. Nulla autem rotunditas, latitudinem et longitudinem habet, altitudinem quoque et profundum; sed ex universis partibus coequalis est, necessitate compellimur, altitudinem, angelos intelligere superasque [Al. superasque] virtutes. Profundam vero inferos, et quæ infra eos sunt. Longitudinem autem et latitudinem, media quæ inter superos inferosque consistunt. Et quis consequens est, aut superis aliquem, aut inferis esse vicinum, quæcumque incipiunt ad meliora proficere, et ad cœlestia, et ad alta consurgere, longitudo appellatur. Quæ vero inferiori parti proxima sunt, et ad vitia delabuntur, his latitudinis nomen impositum sit. *Lata quippe et spatiosa via, quæ ducit ad mortem* (Matt. vii, 13). Hæc universa, et in cruce Domini nostri Jesu Christi intelligi queunt. Ascendens quippe in altum, captivam duxit captivitatem (Ps. lxxvii, 19): et descendit in inferiora **604** terræ. Et post altitudinem et profundum, in omnem terram exiit prædicatio crucis. Atque ita et altitudinem, et profundum, et longitudinem, et latitudinem tenet. Nec mirum si crux Christi universa possideat, cum etiam si quis crucifixus fuerit cum Christo, eandem habeat potestatem. Sciet quippe primum latitudinem ab inferioribus incipiens, et minora cognoscens. Deinde longitudinem, eos qui in terra positi, ad sublimia et ~~alta~~ festinant. Post hæc profundum, adversarias contrariasque virtutes, quæ contra nos in hoc mundo bellum gerunt. Et ad extremum altitudinem: quia postquam notitiam earum habentes, fecerimus nobis eas esse sub pedibus: tunc merebimur ad alta et excessa conscendere. Nec putandum in hoc finem laboris nostri esse, ut radicati et fundati in charitate, possimus comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, et longitudo et profundum, et altitudo, nisi etiam omni studio nosse cupiamus, eminentem scientiæ charitatem Christi, ut non simplex charitas, sed supereminens nota sit nobis: nec iste sit terminus habere notitiam supereminentis charitatis Christi, nisi addamus et aliud, ut supereminentem charitatem scientiæ consequamur. Ex quo animadvertendum, quia grandem et immensam Christus scientiæ habeat charitatem, id est, eorum qui se scire desiderant, qui in lege ejus meditantur die ac nocte, qui verba vertunt in opera, et quod ore meditantur, consummant manu. Qui autem talis est, ut dignus sit per scientiam suam habere Christi supereminentem charitatem, ille nihil debet aliud præter scientiam cogitare. Atque ita implebitur in omni plenitudine Dei: non solum in præsentis sæculi, sed

A etiam in futuro: ut qui nunc plenus esse cœpit in studio per lectionem, postea perfectus impleatur Deo, qui est plenitudo omnium, id est, completo.

(Vers. 20, 21.) *Ei autem qui potest super omnia facere abundantius quam petimus aut intelligimus, secundum virtutem quæ operatur in nobis, ipse gloria in Ecclesia, et in Christo Jesu, in omnibus generationibus* [Al. omnes generationes] *seculi sæculorum, Amen. Ad id quod supra dixerat: Propter carum genus meum ad* **605** *Patrem: ex quo omnis paternitas in cœlis et in terra nominatur: ut det vobis secundum divitias suæ virtutis consorti, et reliquis, nunc infert: Ei autem qui potest super omnia facere abundantius quam petimus, aut intelligimus, hoc ostendens, se quidem juxta imbecillitatem hominis postulasse, quæ eis conducibilis videbatur: ceterum quantum ad rei ipsius pertinet veritatem, plus Deum valere tribuere, quam rogatur, et spes nostras vincti effectibus: quia secundum id quod oportet orare, noscimus, et sæpe contra nos petimus, æstimantes esse pro nobis. Quanto enim melius erat fornicatori agitare, et debilitate torqueri, quam Christi complens facere membra metrificis? potens est ergo Deus, non solum super id quod petimus, sed etiam super id quod intelligimus, tribuere. Evenit interdum, ut sensum nostrum non exprimamus in vocem, et mentem verba non expriment, tacitoque cogitatu gemitibus inenarrabilibus, et ipse Apostolus ait, nescio quid, quod dicere non possumus, deprecemur. Præstat igitur super quam petimus, aut intelligimus, secundum eam virtutem quæ operatur in nobis: ut quemodo nunc non jure meritum nostrum, sed supra vota det nobis aliqua, quæ nec petere auri fuimus, nec si petissemus, æstimavimus nos mereri: ita et cetera tribuat, quæ nec mens potest cogitare, nec lingua proferre. Ipsi itaque Deo sit gloria: primum in Ecclesia quæ est pura, non habens maculam neque rugam, et quæ propter eam gloriam Dei recipere potest, quia corpus est Christi. Deinde in Christo Jesu, qui in corpore assumpti hominis, eas sine universa membra credentium, omnis divinitas inhabitas corporaliter. Quæ quidem gloria non in præsens tantum tempus extenditur, et futuris sæculis terminatur; sed in omnes generationes, et sæculum sæculorum, ineffabili æternitate permanet, crescit, augetur.*

606 (Cap. IV. — Vers. 1.) *Obsecro itaque vos ego vincitæ in Domino, ut digni ambuletis vocatione quæ vocati estis. Potest et in Christi vincitæ, et in carcere pro martyrio constitutus hæc scribere: melius autem est, si vincitæ Domini [Al. addit nostri] in Christi charitate dicamus. Cujus rei et Clemens ad Corinthios ^a testis est scribens: Vinculum charitatis Dei quis poterit enarrare (I Cor. xiii)? Et in primo Regnorum libro legimus: Factum est post verba hæc, colligata est anima Jonathan cum anima David (I Reg. xviii, 1). Et propheta de apostolis:*

charitatis Dei quis poterit enarrare?

^a Nimirum Epistola I, num. 49, τὸν δεσμὸν τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τίς δύναται ἐξηγήσασθαι, vinculum

Post te, inquit, sequentur vinculis ferro manibus (Ps. A CXXI). Qui enim Christum diligunt, sequuntur eum charitatis vinculis colligati. Est et alia expositio, quæ recipienda sit, necne, erit in potestate lectoris: Vinculum animæ, corpus hoc dici, et quia Paulus ob ministerium Evangelii corpus hoc acceperit, consequenter Christi vinculus sit appellatus. Corpus hoc vinculum dici, et eos qui in corpore vincti sunt, vinctos terræ appellari, Jeremias quoque in ^a secundo alphabeto testatur, dicens: *Ut humiliaret sub pedibus suis omnes vinctos terræ* (Thren. III, 54). Et alibi hoc ipsum legimus ex Christi persona, dicentis: *Nis qui erant in vinculis, exite, et qui in tenebris, revelamini* (Isai. XLIX, 9). Potest quidem vinculum hic peccati, et tenebras ignorantiae, adventu et prædicatione Christi propheta ostendere dissolutas. Sed et superior sensus habet locum: quod vinculum, corpus sit, et tenebræ, terrena hæc habitatio, ubi sunt retores tenebrarum, et montes tenebrosi, ad quos pedes prohibemur offendere. Quod autem ait: *Ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis*. Digne vocatione ambulare credendus est, qui ingreditur per eum qui dicit: *Ego sum via* (Joan. XIV, 6, et Isai. XXX, et non declinat, neque ad dextram, neque ad sinistram, avertit pedem suum ab omni via mala (Prov. IV), completurque in eo: *A Domino gressus hominis diriguntur* (Ps. XXXVI, 22).

(Vers. 2.) *Cum omni humilitate et mansuetudine, cum patientia*. Qui terram et cinerem esse se novit, et post paululum in pulverem dissolvendum, nunquam superbia **607** elevabitur. Et qui Dei æternitate perspecta, breve et pene ad puncti instar humanæ vitæ spatium cogitarit, ante oculos suos semper habebit interitum, et erit humilis atque dejectus. *Corruptibile enim corpus aggravat animam, et terrenum hoc tabernaculum, sensum opprimit multa curantem* (Sap. IX, 15). Propter quod cum omni humilitate dicamus: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei* (Ps. CXXX, 1). Omnis autem humilitas, non tam in sermone, quam in mente est, ut humiles nos esse conscientia, noverit, nunquam nos vel scire, vel intelligere, vel esse aliquid æstimemus. Mansuetudo quoque ista est, quæ nulla passione turbatur: et specialiter ira et furore non rumpitur. Quam qui habuerit, beatitudinem, quæ Domini voce promissa est, consequetur: et possideat terram, id est, imperet corpori suo, dominetur-

^a Pro secundo Marianus posuit tertio, quia mentem S. Hieronymi nequaquam assecutus est: hic enim sanctus Doctor in Jeremia Lamentationibus duo tantum agnoscit alphabeta, propter duplicem speciem metri et litterarum diversam connexionem. In primo itaque, secundo et quarto capite Threnorum, idem, ac simplex est alphabetum viginti duabus litteris, metroque quasi Saphico compositum; in tertio autem capitulo aliud est alphabetum, quasi trimetro carmine scriptum, tres habens versus sub unaquaque littera Hebraica ter posita connexas. Vide annotationes nostras in Lamentationibus Jeremiæ. Mart. — Ita et nostri, post Martianæum, codices. Idque omnium verissime: secundum enim alphabetum illud Hieronymus appellat, quod ab altero diversum

est. Porro ex quatuor alphabetis, quibus Lamentationes Jeremiæ constant, ipso Hieronymo teste, *Duo prima quasi Saphico metro scripta sunt, quia tres versiculos, qui sibi connexi sunt, et ab una tantum littera incipiunt, Heroici comina concludit. Et, Quartum alphabetum simile est primo et secundo: unde hæc tria pro uno tantum hic habet. Tertium vero, quod trimetro scriptum est, et a ternis litteris, sed itidem ternos incipit versus, hic pro secundo alphabeto, sive pro eo, quod est ab aliis diversum, rectissime accipit. Hoc autem a tertio Threnorum capite exordium sumit: quæ fraudi res fuit Victorio, ut adeo tertium hic laudari alphabetum existimavit: sicque temere in texto rescripserit.*

que subiecto; et hæc sit ejus prima hæreditas, in carne non carnaliter vivere. Nonnulli rugata fronte, demisso supercilio, verbisque trutinatis, auctoritatem sibi doctorum, et judicium vindicant. Non quo ipsi dignum aliquid arrogantia noverint: sed quo simplices quosque fratrum, sui quædam videant comparatione nescire.

Sufferentes invicem in charitate. Si quis intelligit quid sit, *sufferentes invicem in charitate*, non putabit in sanctos viros hoc convenire mandatum: verum in eos qui sunt in virtutum initiis constituti. Sancti quippe non habebunt [At. habent] quod inter se invicem sufferant: sed hi qui quasi homines aliqua adhuc passione seperantur. Nec mirum si Ephesi hæc audiant, cum in multitudinem credentium sint aliqui qui adhuc invicem sufferre se debeant. Hoc ipsum mihi videtur significare et illud quod ad Galatas scribitur: *Alterutrum onera vestra portate* (Galat. VI, 2). Possumus ergo utrumque testimonium et aliter interpretari: ut vel alterutrum onera portare, vel sufferre invicem in charitate, et eos complere dicamus, qui divites sunt, et inopiam pauperum sublevant. Si quis agrotanti fratri præbet obsequium, suffert eum in charitate. Si quis in cœlibatu beatam transigens vitam, alium qui et uxorem habet et liberos, et seipsum vix potest pascere, adjuverit, et utcumque potest, fuerit consolatus, alienum onus portasse **608** laudabitur. Est qui matrem vel sororem viduam cernens egestate tabescere, non potest adjuvare: huic si quis porrexerit manum, sustinuit eum in charitate. Sive autem superiorem sensum, sive posteriorem sequamur: nec peccantem fratrem, nec inopem consolatur, qui non habet charitatem, et contemnit verba Apostoli commonentis: *Debemus autem nos, qui fortiores sumus, infirmitates imbecilliorum portare, et non nobismetipsis placere* (Rom. XV, 1).

(Vers. 3, 4.) *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis. Unum corpus, et unus spiritus, sicut et vocati estis in una spe vocationis vestrae*. Ephesii qui jam unitatem Spiritus sancti fuerant consecuti, recte dicitur: *solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis*. Qui enim quid habet, servandi illi sollicitudo præcipitur. Qui autem non habet, studium illi ut habere valeat, imperatur. Hic locus vel maxime adversum hæreticos facit, qui, pacis vinculo dissipato atque corrupto, putant se tenere spiritus unitatem:

est. Porro ex quatuor alphabetis, quibus Lamentationes Jeremiæ constant, ipso Hieronymo teste, *Duo prima quasi Saphico metro scripta sunt, quia tres versiculos, qui sibi connexi sunt, et ab una tantum littera incipiunt, Heroici comina concludit. Et, Quartum alphabetum simile est primo et secundo: unde hæc tria pro uno tantum hic habet. Tertium vero, quod trimetro scriptum est, et a ternis litteris, sed itidem ternos incipit versus, hic pro secundo alphabeto, sive pro eo, quod est ab aliis diversum, rectissime accipit. Hoc autem a tertio Threnorum capite exordium sumit: quæ fraudi res fuit Victorio, ut adeo tertium hic laudari alphabetum existimavit: sicque temere in texto rescripserit.*

eum unitas spiritus in pacis vinculo conservetur. Quando enim non id ipsum omnes loquimur, et alius dicit: *Ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cephae* (1 Cor. 1, 12), dividimus spiritus unitatem, et eam in partes ac membra discerpimus. Nec statim aliquis illud opponat: Quomodo ergo diversae sunt gratiae, et varia charismata, cum unitas custodienda sit spiritus? Sunt quidem variae donationes, sed in eodem spiritu: et diversa ministeria, sed idem Dominus: et multiplices operationes, sed ipse Deus qui operatur omnia in omnibus (1 Cor. xii, 4 seqq.). Quod autem ait: *Unum corpus, et unus spiritus*, vel simpliciter unum corpus Christi intelligitur, quae est Ecclesia, vel certe quod ex Virgine est dignatus assumere: ne illum quidem putent toties corporatum, quoties in veteri apparuit Testamento. Et unus Spiritus sanctus: unus quippe largitor, et sancificator est omnium. Vel certe unum corpus, ad vitam refertur et opera quae Graece dicuntur *πραξις βίος*: et unus spiritus, ad scientiam et contemplationem, quae proprie versatur in corde, et ab illis appellatur *θεωρία*. Cum ergo membrum quis fuerit Ecclesiae, nec ab uno ejus spiritu separatus, consequenter erit in una spe vocationis. Quæritur quomodo una spes vocationis sit: cum apud Patrem diversae **609** sint mansiones. Ad quod, unam spem vocationis, regnum caelorum, quasi * unam domum Dei Patris esse dicimus [Al. dicimus], et in una domo varias mansiones. *Alia enim gloria solis, alia lunae, alia stellarum* (1 Cor. xv, 41). Aut certe illud subtilius indicatur, quod in fine et consummatione rerum in pristinum statum restituenda sint omnia, quando omnes unum corpus ^b efficiemur, et in virum perfectum reformabimur: et oratio pro nobis Salvatoris implebitur: *Pater, da, ut quomodo ego et tu unum sumus, sic et isti in nobis unum sint* (Joan. xvii, 21). Non ignoro in eo quod nunc exposui: *soliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis*, Spiritum a plerisque non sanctum accipi, sed affectum mentis atque sententiam, juxta quam omnium credentium erat anima et cor unum (Act. iv). Et ab Apostolo virgini præcipitur: *Ut sit sancta et corpore et spiritu* (1 Cor. vii, 34): carnis videlicet opere, et mentis affectu. Sed et generalis explanatio ad specialem interpretationem trahi potest, quod servet unitatem spiritus in vinculo pacis, qui non rapiatur omni vento doctrinae, neque in morem stulti quasi luna mutetur (Eccli. xxvii), nunc diabolo serviens, nunc Deo. Habeat vero unum corpus bonorum operum, et semper carnem suam Deo templum exhibeat. Et unum spiritum: eadem semper sentiens: in una spe vocationis, ut nequaquam de repromissionibus ambigens, in resurrectione et restitutione omnium, solida mente confidat.

(Vers. 5, 6.) *Unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus et Pater omnium, qui super omnes, et per*

* Nihil dubitavimus ad Rufini lectionem hic rescribere, quasi unam domum, ipso sic exigente contextu, pro quo antea quasi unum bonum legebatur, minus coherentem cæteris sensu.

A omnes, et in omnibus. Quomodo alia est fides a baptis-
mate, Deo et Domino: sic baptisma, Dominus et Deus,
alia sunt a tribus singulis, quae pariter nominantur.
Hoc autem dico propter Sabellium, qui eundem Deum
Patrem arbitratur et Filium, confunditque personas,
dum eandem divinitatem in utroque deprehendit.
Ecce manifestissime unus Dominus Filius, et unus
Deus Pater vocantur. Quod ad Corinthios quoque
plenius scriptum est: *Sed nobis unus Deus Pater, ex
quo omnia, et unus Dominus noster Jesus Christus, per
quem omnia, et nos per ipsum* (1 Cor. viii, 6). Sicut
enim **610** Deo Patri non adimit Filius ne Dominus
sit, cum Dominus solus ipse dicatur: ita et Filio non
aufert Pater ut Deus sit, quia Pater Deus tantum-
modo nominatur. Legimus et in alio loco: *Et scitote
quoniam Dominus ipse est Deus* (Ps. xcix, 2); et alibi:
Dominus Deus tuus, Deus unus est (Deut. vi, 4). Si
enim, ut existimant Ariani, Deus Pater solus est
Deus, eadem consequentia, solus erit Dominus Jesus
Christus, et nec Pater erit Dominus, nec Filius Deus.
Sed absit, ut non sit, vel in dominatione deitas, vel
in deitate dominatio. Unus est Dominus, et unus est
Deus, quia Patris et Filii dominatio, una divinitas
est. Propterea et fides una dicitur, quia similiter in
Patrem, et in Filium, et in Spiritum sanctum credi-
mus. Et baptisma unum, eodem enim modo, et in
Patrem, et in Filium, et in Spiritum sanctum baptiza-
mur. Et ter mergimur, ut Trinitatis unum appareat
sacramentum. Et non baptizamur in nominibus Pa-
tris, et Filii, et Spiritus sancti, sed in uno nomine,
quod intelligitur Deus. Et miror qua consequentia in
uno vocabulo, eodem opere, et eodem sacramento,
naturae diversitatem, Arius, Macedonius, et Euno-
mius suspicentur (concordante in impietate discor-
dia) et creaturae in Filio, et Spiritu sancto caenosum
fontem tenentes, diversos haereseos rivulos duxerint.
Unum baptisma, et contra Valentinum facit, qui duo
baptismata esse contendit, et contra omnes haereticos:
ut sciant non habere se baptismata, sed in una Chri-
sti Ecclesia fontem esse vitalem. Potest unum bap-
tisma et ita dici, quod licet ter baptizemur, propter
mysterium Trinitatis: tamen unum baptisma repu-
tetur. Unum quoque baptisma est in aqua, in spiritu,
et in igne. Et de quo Dominus loquitur: *Baptisma
habeo baptizari* (Luc. xii, 50); et alibi: *Baptismate
meo baptizabimini* (Marc. x, 39). Diversitas autem
praepositionum in quibus dicitur: *Unus Deus, et Pa-
ter omnium, qui super omnes, et per omnes, et in om-
nibus*, diversam intelligentiam sapit. Super omnes
enim est Deus Pater, quia auctor est omnium. Per
omnes Filius, quia cuncta transeurrit, vaditque per
omnia. In omnibus **611** Spiritus sanctus, quia nihil
absque eo est. Nec vero putandum, unum Deum, et
Patrem omnium esse communiter, ut scilicet ad ir-
rationabilia jumenta, nomen Patris possit aptari;

^b Hic quoque Rufinum praeficientem secuti sumus: antea non satis recte, in instanti lectum, *effici-
mur . . . reformamur . . . impletur*. Vid. lib. i
Invectiv. num. 41.

sed quomodo si in decem hominibus, quinque filiis, et quinque servis, pariter diceremus : horum decem, unus est dominus, et unus est pater : non utique omnium patrem, nec dominum omnium vocaremus : sic et in eo quod ait : *Unus Deus et Pater omnium, aliorum Pater, aliorum Deus accipiendum est.* Tale quid de creaturis, et de Deo etiam Zeno cum suis Stoicis suspicatur. Quem secutus Virgilius ait (*Æneid. vi*) :

Deum namque ire per omnes
Terrasque tractusque maris, etc.;

et :

Principio cœlum ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum lunæ, Titanique astra,
Spiritus latus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.

Quidam hoc quod est scriptum : *Super omnes, et per omnes, et in omnibus*, ad Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum sic æstimant esse referendum, ut *super omnia* Pater sit, quia auctor est omnium : *per omnes*, Filius, quia per Filium creata sunt omnia : *in omnibus*, Spiritus sanctus, ipse enim credentibus datur, et templum sumus Spiritus sancti : et Pater et Filius habitant in nobis.

(Vers. 7.) *Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* Licet Deus Pater super omnia sit, et per omnes, et in omnibus : tamen gratia juxta mensuram credentibus datur. Non quod ad mensuram spiritum, et gratiam tribuat Deus (magnificentiæ enim ejus non est finis), sed quod juxta mensuram vasculorum, infundat liquorem, tantum muneris largiens, quantum potest ille cui donatur, accipere. Nec enim ad mensuram dat Deus spiritum : aut potest habere mensuram, quod æqualiter ubique diffusum est. Quod ut manifestius fiat, imperfectum licet et non implens similitudinem, tamen per quod possit intelligi quod dicitur sumamus exemplum. Mare certe immensum est, et capacitas ejus Deo soli **612** nota : ex hoc si quis velit multis hominibus secundum id quod gestare queunt, tradere, necesse est ut ad mensuram unicuique tribuat, et partes ejus mensuram recipiant, cujus ^a solidum immensurabile est. Ita et Spiritus sanctus immensus quidem est, et nullo fine concluditur : tamen unicuique datur secundum quod expedit. Et simul notandum, quod hæc eadem gratia, quæ nunc attributa perhibetur, secundum mensuram donationis Christi **D** data sit nobis.

(Vers. 8.) *Propter quod dicit : Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona in hominibus.* Quia supra dixerat : *Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi*, ut confirmaret hæc ipsa dona, quæ post paululum quoque enumerat, dicens : *Et ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios evangelistas, alios pastores et magistros*, et reliqua, a Salvatore

^a Ita legit codex. ms. Regius : ita quoque prima manu scriptum erat in pervetusto Cluniacensi exemplari : sed recentior manus mutavit *solidum* in *solum*. Editi nec *solidum*, nec *solum* retinent : sed *so-*

esse donata, testimonium de sexagesimo septimo psalmo assumpsit, ut sciamus illas esse manubias hominibus distributas, quas Christus victor emeruit. Ascendens quippe in altum, captivam duxit captivitatem. Nos qui nunc in Christo credimus de gentibus congregati, cum essemus creatura Dei, a diabolo capti sumus, et ejus satellitibus distributi. Venit igitur Dominus noster Jesus Christus secundum Ezechielem (*Cap. ix et xii*), vasa secum captivitatis apportans, et operto capite, ne ab adversariis cognosceretur, prædicavit his qui capti erant remissionem, et qui tenebantur in viculis, solutionem, et nos de catenis hostium, et de compedibus liberavit, sicut illam in Evangelio mulierem, de qua ipse commemorat : *Hanc autem filiam Abraham, quam ligavit Satanas jam decem et octo annis, non oportuit solvi de vinculo hoc in die sabbati* (*Luc xii, 16*) ? Liberatosque nos, et per novam captivitatem de captivitate veteri erutos, secum duxit in cœlum : et his ipsis quos de inimicorum manu victor eripuit, diversa gratiarum dona largitus est. Et eleganter hic posuit, *dedit dona in hominibus*, cum in Psalterio scriptum sit : *accepit dona in hominibus* (*Psal. lxxvii, 19*). Verum ibi, quia necdum factum erat, sed futurum promittebatur, propterea dicitur, *accepisse*. Hic vero cum Apostolus **613** scribit, quia jam dederat, et in universo orbe Ecclesiæ fundatæ erant : idcirco non *accepisse* scribitur, sed *dedit*. Alii hunc locum ita ediderunt, quod ob id Dominus noster Jesus Christus ad cœlos victor ascenderit, ut inde angelos cæterasque virtutes ad custodiam Ecclesiarum suarum mitteret. Et dum indignus sit locus iste terrenus, sublimium potestatum habere præsentiam, quodammodo illæ sustinerint captivitatem. Ideo enim (inquiunt) ascendit in altum, ut captivans captivitatem, dona hominibus largiretur. Hoc autem totum ideo Apostolus replicat, ut quia superius dixerat : *Sufferentes invicem in charitate, solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis*, doceret in diversis charismatibus Ecclesiam esse concordem, et non statim schismatum et dissensionum occasionem dari, quia secundum mensuram donationis Christi unusquisque nostrum accepisset dona : non eadem, sed in unum corpus, et in unum spiritum omnes vocatos esse, id est, ut sicut unus Dominus est, et una fides, et unum baptisma, et unus Deus Pater : ita et nos in charitate idipsum simus, in pacis vinculo servantes spiritus unitatem.

(Vers. 9.) *Quod autem ascendit, quid est, nisi quia et descendit in inferiora terræ ?* Qui ascendisse nunc dicitur, propterea ascendit, quia ante descenderat. Hoc enim sonat : *Quod autem ascendit, quid est, nisi quia et descendit*. Requirendum itaque super eo quod alibi scriptum est : *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, Filius hominis* (*Joan. iii, 13*), quomodo ascenderit ante descendens ? Quando enim hæc

litum : quo sensu, ipsi viderint Erasmus et Marianus editores : MART. — Cum pridem vulgatis Cistercienses mss. *solum*. Martianæus in aliis libris, *solum*, invenit.

laqueobatur, post descensum e caelis, se quendam ad caelos ascendisse monstrabat. Neque et illud pariter retractandum, quomodo ipsa descensio et ascensio sentienda sit. Utrumque secundum corpus localiter, an supra corpus spiritualiter, vel certe utraque modo. Inferiorem autem terram, inferius accipitur ad quem Dominus noster descendit, ut sanctorum animas, quae ibi tenebantur inclusae, secum ad caelos victor abduceret. Unde et post resurrectionem eius, plurima corpora iustorum in sancta civitate vias sunt (Matth. xxv). Quod autem inferius in inferiori parte terrae sit, et Psalmista testatur, dicens: *Aperit est terra, et devoravit Deitiam, 614 et operuit super congregationem Abiron* (Ps. 103, 27). Et ipsam in Numerorum libro (Cap. 16) plenius explicatur. Alie quoque loco legimus: *Yanip mous super eos, et descendant in infernum viventes* (Ps. lxxv, 16).

(Vers. 11.) *Qui descendit, ipse est qui ascendit supra omnes caelos, et implet omnia.* Nunquid corporaliter omnes caelos, et universas sublimitates, et caelorum circuitus, quos philosophi sphaeras vocant, transiens atque transcendens, etiam in summo coeli fornice, et ut ipso verbo uter, apicid? An certe omnia corporalia contemtuens atque aspiciens, et aeterna contemplan, super caelos, id est, super ierusalem stetitisse credendum est? quod ego melius puto. Descendit ergo in inferiora terrae, et ascendit super omnes caelos Filius Dei, ut non tantum legem prophetasque compleret; sed et alias quasdam occultas dispensationes, quas solus ipse novit cum Patre. Neque enim scire possumus, quomodo et angelis, et his qui in inferno orant, sanguis Christi profuerit, et tamen quia profuerit noscitur non possumus. Descendit quoque ad inferos, et ascendit ad caelos, ut implet eos qui in illis regionibus erant, secundum id quod se capere puterant. Ex quo sciendum, quod antequam Christus descenderet et ascenderet, vacua fuerint omnia, et plenitudine illius indignaria. Hic locus adversum Ebionem, et Ebionum, vel maxime facit. Si enim ipse est ascendens in caelos, qui de caelis ante descendit, quomodo Dominus noster Jesus Christus non ante Mariam est, sed post Mariam? Neque et contra eos, qui duas filios in uno errore confingunt: Filium videlicet Dei, et filium hominis. Ecce hic aperte dicitur, quod ipse sit ascendens atque descendens. Nec statim ista dicentes, locum alteri haereti datus, qui dimidiatum Christi asserit dispensationem; sed sic unum et Dei et hominis Filium confitemur: ne dispensationem assumpti hominis, qua salvati sumus, ex parte credentes, in parte truncemus.

(Vers. 11, 12.) *Et ipse dedit quosdam quidem apostolos: quosdam autem prophetas: alios vero Evangelistas: alios autem pastores et magistros ad instructionem sanctorum, in opus ministerii, in edificationem corporis Christi.* Et ex hoc loco manifestissime comprobatur, Patris et Filii una divinitas. Siquidem hoc quod nunc Christus tribuisse 615 describitur, in

prima epistola ad Corinthios, Deus Pater dedisse narratur: *Alios enim, ait, posuit Deus in Ecclesia: primo apostolos: secundo prophetas, tertio doctores: deinde virtutes, et dona caritatum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum* (1 Cor. xii, 28). Quod Sabellius non intelligens, Patrem confundit et Filium, dum eandem operationem esse non putat diversorum. Et simul notandum, quod hic apostolos, prophetas, evangelistas, pastores, et magistros dedisse Christus: ibi vero eosdem Pater posuisse interpretetur. Posuit itaque sive dedit Pater et Filius, primo apostolos, secundo prophetas: non illos qui futura vaticinentur, quales in veteri legimus Testamento: sed qui infideles et imperitos arguant atque dijudicent. Tales quippe prophetas novi Testamenti in alia epistola esse definit (II Cor. xi). Tertio Evangelistas, quorum speciosi pedes sunt ad annuntiandum pacem (Rom. x). Nec vero putandum, quod sicut in superioribus tribus, alios dixit esse apostolos, alios prophetas, alios Evangelistas: ita et in pastoribus et magistris, officia diversa posuerit. Non enim ait: alios autem pastores, et alios magistros, sed alios pastores et magistros: ut qui pastor est, esse debeat et magister: nec in Ecclesiis quamvis sanctus sit, pastoris sibi nomen assumere, nisi possit docere quos pascit. Vel certe aliter, ut unus atque idem preses Ecclesiae, sit pastor et doctor: pastor ovium: magister hominum. *Homines quippe et jumenta salvos facies, Domine* (Psal. xxxv, 7). Arbitror hodie quoque in Ecclesiis, quemadmodum propheta et evangelista, pastor quoque invenitur et doctor: ita posse et apostolum reperiri, in quo apostolatus signa et indicia compleantur: et e regione esse plurimos tam forte, quam inus, tam in Ecclesia, quam in haeresibus, qui pseudoapostoli sint, et pseudoprophetae, et pseudoevangelistae, et pseudopastores, et pseudomagistri. Et de haeresibus quidem nulla dubitatio est quia secundum falsam fidem, falsa sententia possident. In Ecclesiis autem nonne vobis videntur falsi esse pastores, qui non pascunt oves cum disciplina, sed quasi mercenarii nequaquam gregis salutem cogitant, quod erravit, non convertentes, et quod perit, non querentes; sed tantummodo de ovibus lac et lanam, 616 cibos videlicet et vestimenta captantes. Nec vero absque ordine in hac puteus Apostolum subito prorupisse; verum quia praemiserat esse Deum super omnia et per omnia, et in omnibus, et unicuique sanctorum datam gratiam secundum mensuram donationis Christi: nunc addit alios apostolos, alios prophetas, alios evangelistas, alios pastores et magistros esse in Ecclesia distributos, qui necessarii sint ad perfectionem, instructionemque sanctorum in opus ministerii, in edificationem corporis Christi: quia cum corpus Domini Ecclesia sit, et Ecclesia de vivis lapidibus constatur: hi quos supra memoravimus in Ecclesia constitutos, id habent operis, ut secundum dispensationem et officia sibi credita, Ecclesiam Christi, id est, corpus ejus aedificent. Si quis igitur non aedificat Ecclesiam Christi, nec plebem sibi subjectam

instruit (in de subjecto populo, Christi Ecclesia constructur), iste nec apostolus, nec propheta, nec evangelista, nec pastor, nec magister est appellandus.

(Vers. 13 seqq.) *Donc occurramus omnes in unitate fidei et agnitionis filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Ut ultra non simus parvuli fluctuantes, et circumlati omni vento doctrinæ, in fallacia hominum et astutia, ad circumventionem erroris. Veritatem autem facientes in charitate, augeamus in ipso omnia qui est caput Christus. Querendum quos omnes dixerit occurrere in unitate fidei: Utrumnam omnes homines, an omnes sanctos, an certe omnes qui rationis capaces sunt? Videtur autem mihi de omnibus hominibus dicere, quia multi venti doctrinarum sunt: et flatu eorum fluctibus concitatis, huc atque illuc homines incerto cursu, et vario lenentur errore. Unde omni studio laborandum, primum in fidei occurrere unitate: deinde in eadem unitate, habere agnitionem Filii Dei. Quorum cum fuerit secunda possessio, parvuli esse cessantes, et mensuram interioris hominis recipientes (quæ mensura plenitudinis, mensura Christi est), perfecti viri vocabulum sortiemur: ita tamen ut [Al. tacet ut] ad consummatam ætatem plenitudinis Christi, omnis credentium turba perveniat, et nequaquam in dogmatibus fluctans, ad instar parvulorum gurgite infidelitatis feratur incerto, dum venti hinc inde perflantes, hæreticorum videlicet, sive sapientium sæculi, diversæ compugnantesque rationes, naufragium audientibus aut inferunt, aut minantur: dum alii absque voluptate fallaciæ, ea tamen quæ falsa sunt, predicant: alii vero omni calliditate erroris laqueos componentes, nos decipere et vincere festinant. Cum autem occurrerint atque pervenerint sancti in mensuram supradicti viri, tunc intelligentes charitatem Christi, augebunt in eo omnia quæ acceperant semina veritatis, habentes corporis Ecclesiæ caput Dominum Jesum. Quia vero ait: *Ut ultra non simus parvuli fluctuantes*, et reliqua, se quoque fluctuantem et parvulum esse contestans, retractandum videtur, utrumne hæc secundum humilitatem locutus sit: an certe ex parte videns, et ex parte cognoscens, intellexerit quantum a perfecta absit scientia, et in vera conscientia suæ verba proruperit. Si quis igitur vult sum hæc secundum humilitatem locutum, illo utatur exemplo: *Quando eram parvulus, loquebar ut parvulus, cogitabam ut parvulus, sapiebam ut parvulus. Quando vero factus sum vir, evacuavi ea quæ erant parvuli* (1. Cor. xiii, 11). Alius vero ad ista respondeat, comparatione multorum, in ætatem perfecti viri Apostolum pervenisse: ad ea vero quæ reposita sanctis sunt, adhuc parvulum nuncupari. Siquidem omnes apostolos qui in Christo credant, parvulos propheta commemorat, dicens: *Ecce ego et parvuli quos dedit mihi Deus* (Isai. viii, 18). Post hæc attentius disserendum, ne forte vere*

A juxta humilitatem, non solum parvulum Apostolus se esse dixerit, sed fluctuantem, et omni doctrinarum flatu in diversa raptatum, in fallacia hominum, in nequitia, ad circumventionem erroris. Qui autem vult hæc cum non de humilitate, sed de conscientia protulisse, dicit: Paulus apostolus, homo erat acuti et acris ingenii, et qui ad primos quosque disputantium conatus, sagaci mente quæ erant inferenda, prænosceret. Videbat igitur sæpe ex utraque parte sic dici, et tam verisimilia in rebus contrariis asseri, ut ambigere facerent audientem: idcirco ut homo, et adhuc in fragili corpusculo constitutus, circumferchatur quidem omni vento doctrinæ, **618** sed non elidebatur in saxa, nec navis ejus gurgitibus implebatur: stabat quippe in puppi gubernaculum tenens, et spumantes hærescos fluctus, fidei securitate frangebat. Non tamen intrepidus et securus, nec quietus et placidus, prospiciebat ventos hinc inde perflantes, et sollicita aure captabat, vinechatque contraria: sed non erat illi secunda victoria. Quia igitur adversariorum verba, atque rationes, quibus veritatem evertere nitentur, videbat non facile posse superari, et omni calliditate plenas, dialecticæ quoque, immo diaboli arte contextas, sperabat Dei auxilium, ut omnem deliberationem de mente sua propelleret, et certæ atque defixæ absque ulla molestia crederet veritati, et auget eam in dilectione Christi: quem sciebat et sui et totius Ecclesiæ corporis caput. Sciendum quod hic locus in Græco manifestior sit, dum autem in Latinum e verbo transfertur ad verbum, sensus sermonibus involuti, obscurum fecere [Al. facere] quod dicitur.

(Vers. 16.) *Ex quo totum corpus compactum, et conglutiatum per omnem juncturam subministratio- nis secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate. In fine rerum, cum Deum facie videre cœperimus ad faciem, et in mensuram pervenerimus ætatis plenitudinis Christi (de cujus plenitudine nunc omnes accepimus (Joan. 1), ita ut Christus non ex parte sit, sed totus in nobis: et relictis initiis parvulorum, creverimus in eum virum, de quo Propheta dicit: Ecce vir, Oriens nomen illi (Zach. vi, 12). Et Joannes Baptista commemorat (Joan. 1, 30): Post me venit [Al. veniet] vir qui ante me factus est, quoniam ante me erat), tunc in ocurso unius fidei, et unius agnitionis Filii Dei, quem nunc pro varietate mentium, non una nec eadem fide et agnitione cognoscimus, totum corpus, quod prius dissipatum fuerat, et in diversa laceratum, in suam compagem juncturamque redigetur: ita ut una subministratio eademque operatio, et unius ætatis consummata perfectio, totum crescere faciat corpus æqualiter, et omnia membra juxta mensuram suam incrementum ætatis accipiant. Hæc autem tota ædificatio, per quam **619** Ecclesie per*

* Verius nos omnes, Rufinus legerit, ubi et sub- nexam expositionem omnem perquam invidiose

suggillat lib. 1, num. 44, quem videsis.

partes corpus augetur, mutua in se charitate complebitur. Totas rationabiles creaturas sub unius rationabilis animalis intelligamus exemplo, et quodcumque de hujus membris dixerimus et partibus, hoc sciamus esse referendum ad unamquamque rationabilem creaturam. Putemos hoc animal ita per artus, venas, carnesque laceratum, ut nec os ossi hæreat, nec nervus jungatur ad nervum: separatim oculi jaceant, seorsum nares, manus alium locum teneant, alio projecti sint pedes, et reliqua membra in hunc modum inter se dispersa sint, et divisa. Finge aliquem venire tantæ scientiæ medicum, qui juxta fabulas ethnicorum, Æsculapium possit imitari, et ^a in novam figuram novumque nomen, Virbium suscitare: hic necesse habebit unumquodque membrum suo loco restituere, et compagem copulare compagi, et quodam glutino partibus restitutis, unum corpus efficere. Huc usque nobis una similitudo processerit: nunc in eandem similitudinem ad id quod intelligi volumus, aliud trahatur exemplum. Parvulus crescat, et occulto ævo, in perfectam adolescat ætatem: suum manus augmentum habebit, sua pedes sentient incrementa: venter dum nescimus, impletur: humeri, dum falluntur oculi, dilatantur: et omnia membra per partes juxta mensuram suam sic crescunt ut tamen non sibi, sed corpori videantur angere. Ita ^b igitur et in restitutione omnium, quando corpus totius Ecclesiæ nunc dispersum atque laceratum, verus medicus Christus Jesus sanaturus advenerit, unusquisque secundum mensuram fidei, et agnitionis Filii Dei (quem ideo agnoscere dicitur, quia prius noverat, et postea nosse desivit) suum recipiet locum, et incipiet id esse quod fuerat. Ita tamen ut non juxta ^c aliam hæresim, omnes in una ætate sint positi, id est: omnes in angelos reformentur: sed unumquodque membrum juxta mensuram et officium suum perfectum sit: **620** verbi gratia, ut angelus refuga id esse incipiat quod creatus est: et homo, qui de paradiso fuerat ejectus, ad culturam iterum paradisi restituatur. Ista autem universa sic fient, ut invicem inter se charitate jungantur: et dum congaudet membrum membro, et in alterius provectione lætatur, Christi corpus, Ecclesia primitivorum habitet in cœlesti Jerusalem, quam in alio loco Apostolus matrem sanctorum vocat (*Galat. iv*). Idcirco (ut supra diximus) hæc apud nos obscuriora sunt, quia μεταφορικῶς dicuntur in Græco. Et omnis metaphora, si de alia in aliam linguam transferatur ad ver-

^a Idem Rufinus, et novam figuram, novumque hominem Virbium, etc. Videsis quæ ibi annotamus sub prioris libri finem.

^b Non suo hic se loqui sensu, sed ex Adamantii persona, Hieronymus significat in Apologiæ lib. 1, num. 26, ubi de hoc Pauli loco: *Latissimam, inquit, Origenis expositionem et eodem sensus per diversa verba volentem brevi sermone constrinximus, nihil exemplis, et assertionibus illius auferentes. Cumque pervenissemus ad finem, hæc subjecimus: Igitur et in restitutionem omnium, etc.*

A boni, quibusdam quasi sentibus, orationis sensus et germina suffocantur.

(Vers. 17 seqq.) *Hoc ergo dico, et contestor in Domino, ut non amplius ambuletis, sicut et gentes ambulantes in vanitate sensus sui, obscurati mente, abalienati a via Dei propter ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis eorum. Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impuditiæ in operatione immunditiæ omnis in avaritia.* Hoc ergo, ait, dico vobis, o Ephesii, vosque contestor, ut quia occursuri estis in mensuram ætatis plenitudinis Christi, non ambuletis sicut ambulant gentes, quæ idolis servientes, et sensu et mente abutuntur in prava. Quæ cum ideo acceperint animam et intellectum, ut cognoscerent Deum, abalienati sunt a via ejus (quam aliam absque Christo non novimus) et in sui cordis ambulantes cæcitate. Atque utinam peccasse sufficeret, et vel sero agerent poenitentiam, damnarentque vitia in quibus jugiter inhiarunt, esset remedium respiscere post errorem. Nunc vero desperantes, se, et in ritum irrationabilium bestiarum, cœno voraginique mergentes, tradiderunt impuditiæ atque luxuriæ, operantes quidquid corpus voluit, mens desideravit, libido suggestit. Et cum nihil omnino prætermiserint quod immundum sit, hoc totum fecere in avaritia, dum nunquam luxuriando satiantur, nec **621** eorum terminum habet voluptas. Aut certe ultra concessam viri ad feminam conjunctionem, ad majora conscendunt, masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem erroris sui in semet ipsis recipientes. Vanitas sensus, et mentis obscuritas, bifariam dividitur, in sæculi hujus negotia, et in sapientiam sæcularem: quando aut in his quæ mundi hujus sunt, et cito transeunt, detinemur, aut non profutura cognoscimus. Nonne vobis videtur in vanitate sensus et obscuritate mentis ingredi, qui diebus ac noctibus in dialectica arte torquetur: qui physicus perscrutator oculos trans cælum levat, et ultra profundum terrarum et abyssi quoddam inane demergit [*Al. demergitur*], qui iambum struit, qui tantam metrorum silvam in suo studiosus corde distinguit et congerit: et (ut alteram partem trans-eam) qui divitias per fas et nefas quærit: qui adulatur regibus, hæreditates captat alienas, et opes congregat, quas in momento cui sit relicturus, ignorat? Quod autem ait, *qui desperantes semetipsos*, id est, ἀπελγνότες ἑαυτοῦς, multo aliud in Græco significat quam in Latino: *desperantes* quippe ἀπελγνότες nominantur; ἀπελγνότες autem hi sunt, qui

^c Hoc satis abunde erat ad purgandam in Hieronymo Origenismi suspicionem, quod hæc omnia ex hæreticorum profecta ingenio pronuntiet. Ita enim vero ipse reponit Rufino: *Quando dico: Ita tamen, ut non juxta aliam hæresim omnes in una ætate sint positi, ostendo et ea, de quibus disputo, esse hæretica. et ab alia hæresi discrepare. Quæ sunt ergo duæ hæreses? Una, quæ dicit omnes rationabiles creaturas in angelos reformari: altera, quæ asserit unumquodque in restitutionem mundi id fore quod conditum est, etc. quæ consuluisse juvabit.*

postquam peccaverint, non dolent : qui nequaquam A sentientes ruinam suam, feruntur in primum, et tamquam bestiae ferrum videntes, in mortem ruunt. Pone mihi duos in uno vitio deprehensos : alterum qui intelligat, plangatque quod fecit : alterum qui delectetur in scelere, et non solum non doleat, verum etiam gloriatur, et putet se quamdam turpitudinum palmam et victoriam consecutum : nonne tibi videtur ille dolere, et hic penitus non dolere? Exprimamus, si possimus, verbum de verbo, et dicamus ἀπηλ-
 γουότες, indolentes, sive, indolorios. Nam et quidam
 * philosophorum ἀναλγησίαν, id est, indoloriam præ-
 dicavit. Hi qui naturas varias introducunt, sciunt
 propterea gentes in vanitate sensus obscuratis men-
 tibus ambulare : quia ignorantie se et cæcitati de-
 derint. Nemo enim imperitus appellatur et cæcus, B nisi is qui cognoscere potest et videre. Nec dicimus
 cæcum esse lapidem, et brutum animal ignorare :
 quia non ab eo quæritur, nec ejus naturæ est, ut
 cognoscat et videat. Sin autem in natura gentium
 fuit, ut Dei 622 vitam intelligerent et viderent :
 non choicorum et spiritualium natura varia, sed vo-
 luntas. Dixeramus supra operationem immunditiæ
 omnis in avaritia, non ad avaritiam, ut sonat sim-
 pliciter, pertinere ; sed ad libidinem atque luxuriam.
 Debemus hunc sensum alterius loci testimonio com-
 probare. In prima ad Thessalonicenses Epistola
 scribitur : *Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio
 vestra, ut abstinere vos a fornicatione : ut sciat unus-
 quisque vestrum suum vas possidere in sanctificatione
 et honore : non in libidine desiderii, sicut et gentes, C
 quæ non noverunt Deum : ut ne quis supergrediatur,
 et circumscribat in negotio fratrem suum : quoniam vin-
 dex est Dominus de his omnibus : sicut et prædicimus
 vobis, et testificati sumus. Non enim vocavit nos Deus
 in immunditia, sed in sanctificatione (1 Thess. iv, 3
 et seqq.)*. Diligenter observa, quin ad castitatem nos
 provocans, et volens uxoribus tantum esse conten-
 tos, dixerit : *Ne quis supergrediatur, et circumscribat
 in negotio fratrem suum*, id est, ne suam con-
 jugem derelinquens, alterius polluere quærat
 uxorem. Ubi nos habemus, *et circumscribat in
 negotio fratrem suum*, in Græco legitur, καὶ περισ-
 νεύει ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Πισοειξία
 autem avaritia nuncupatur, quam nos possumus,
 vim verbi transferentes, sic in præsentī loco expri-
 mere : *ut ne quis supergrediatur, et avarus fraudet in
 negotio fratrem suum*. Quæ enim consequentia est,
 vel in illo capitulo quod nunc ad exemplum vocavi-
 mus, vel in hoc quod principaliter ad Ephesios co-
 namur exponere, inter impudicitiam et immunditiam,
 castitatem quæque et affectum conjugalem,
 extraordinarie repente avaritiam nominari? Non
 vobis molestum sit, si diu in obscurioribus immore-
 mur : causati enim in principio sumus, inter omnes
 Pauli Epistolas, hanc vel maxime et verbis, et sen-
 sibus involutam.

* Dionysii cognomento Metathemeni, fuit ante sen-
 tentia, dolorem non esse malum. Hieron. supr. in

(Vers. 20.) Vos autem non ita didicistis Christum ;
 si tamen illum audistis et in illo docti estis. Si omnes
 qui Christum audire videntur, audirent, nunquam
 ad Ephesios, et certe illos quibus sacramenta Chri-
 sti revelarat Apostolus diceret : *Si tamen illum au-
 distis*. Discere autem Christum, idipsum est, quod
 nosse virtutem : et audite illum, non differt ab eo
 si diceret, audire sapientiam, 623 justitiam, forti-
 tudinem, temperantiam, et cætera quibus Christus
 vocatur. Si quis ergo Christum audivit et didicit,
 non ambulabit in vanitate sensus sui : nec obscura-
 tus mente gradietur : neque erit abalienatus a vita
 Dei : habebit etiam scientiam, ignoratione discussa,
 et immisso tenebris lumine, omnis de oculis cordis
 ejus cæcitas auferetur. Quod cum habuerit, non se
 tradet impudicitiae : nec operabitur omnem immun-
 ditiam in avaritia, concessos fines prætergrediens
 nuptiarum. Si autem aliquando contigerit ut aliqua
 passione superetur, dolebit super vulnere suo, et
 conscientiae tormenta patietur : quia liberam fron-
 tem, et puritatem immaculatæ mentis amiserit. Di-
 scamus igitur Christum, et audiamus illum ; si quis
 est qui potest dicere : *An experimentum quæritis ejus
 qui in me loquitur Christus (1 Cor. xiii, 3)?* Curramus
 ad eum diebus ac noctibus, ad os ejus et ad elo-
 quium pendeamus. Christus nobis loquitur : Spiritus
 sancti sunt verba quæ promit. Statuit enim Deus
 in Ecclesia primum apostolos, secundo prophetas,
 tertio doctores. Sed nec illud est desperandum, quod
 aliquando ipse in mentibus nostris Christus loqua-
 tur, et per semetipsum nos doceat, et organum oris
 non quærat alieni : tantum non simus subditi pec-
 cato ; nec corpus nostrum delicta possideant, et in-
 gredietur in illud sapientia.

(Vers. 21.) Sicut est veritas in Jesu. Vocabulum,
 Jesus, interdum eum hominem significat, qui a Deo
 Verbo est assumptus ex Virgine, juxta illud : *Voca-
 bis nomen ejus Jesus : ipse enim salvabit populum a
 peccatis ejus (Luc. i, 31)*. Et alibi : *Jesus ergo fatiga-
 tus de via (Joan. iv, 6)*, et reliqua. Interdum vero
 Deum Verbum : Nobis enim unus Dominus Jesus
 Christus per quem omnia. Si quando ergo dicit Je-
 sus : *Ego sum via, et veritas (Joan. xiv, 6)*, juxta id
 dicit quod Filius Dei est. Cum autem scribit Paulus :
Sicut est veritas in Jesu, de templo corporis loquitur,
 D in quo habitat Verbum Deus. *Verbum enim caro
 factum est, et habitavit in nobis (Joan. i, 14)*. Nisi
 forte utrumque de Deo Verbo intelligendum, quod
 quomodo habitat in eo vita, et ipse sit vita : *Sicut
 enim habet Pater vitam in semetipso : ita et Filio de-
 dit habere vitam in semetipso (Joan. v, 26)*. Sic et ve-
 ritas dicatur Filius, et ipsa in eo habitare monstre-
 tur. Hæc autem dicimus, non Jesum a Christo se-
 parantes : 624 nec rursus Deum Verbum ab eo
 quem assumpsit, hominem alterum esse dicentes :
 sed secundum intelligentias effectuum vel locorum,
 illum quem unum esse credimus Filium hominis et Fi-
 cap. : ad Galat.

lium Dei, et ante virginem, et post virginem, alium atque alium nuncupantes. Potest autem et aliter intelligi. Sicut est veritas in Jesu. In nullo patriarcharum, in nullo prophetarum, in nullo apostolorum veritas fuit, nisi in solo Jesu. Alij enim ex parte cognoscebant, et ex parte prophetabant, et per speculum in enigmate videbant (I Cor. xiii). In solo Jesu veritas Dei apparuit, quae loquitur confidenter: *Ego sum veritas* (Joan. xiv, 6): quae credentibus in se juxta analogiam fidei tribuit libertatem. Qui enim cognoscit veritatem, a veritate libertate donatur. Et ipsa veritas propterea formam servi assumpsit, et humiliavit se, facta obediens Patri usque ad mortem (Philip. ii): ut servum redderet liberum. Ubi enim spiritus Dei est, ibi libertas. Si volumus formam liberi in Jesu, faciemque cognoscere veritatis, ascendamus cum eo in montem, videamus eum transfiguratum: ubi et vestimenta ejus, id est, Scripturae quae de eo annuntiant, immutantur: et Moyses quoque et Elias, id est, Lex et Prophetae videantur in gloria (Matth. xvii). Quamdiu Dominus formam servi non mutat, nec ascendit in montem, Lex in sordibus, Prophetae in squalore versantur. Cum ille ad superiora conscenderit, et vestimenta sua voluerit immutare, intellectusque de servo fuerit clarus et liber: tunc Moysi quoque et Eliae, et facies, et vestimenta mutantur.

(Vers. 22.) *Deponere vos secundum priorem conversationem veterem hominem, qui corrumpitur juxta desideria erroris.* Quia videtur juxta ordinem, textumque sermonis scaterere sententia, sic legendum est: *Vos autem non ita didicistis Christum (si tamen illum audistis, et in illo docti estis) deponere vos secundum priorem conversationem veterem hominem, qui corrumpitur juxta desideria erroris: sicut est veritas in Jesu: ut sit sensus: Quomodo est veritas in Jesu, sic erit et in vobis qui didicistis Christum, et audistis illum; et docti estis deponere secundum priorem conversationem veterem hominem, qui corrumpitur juxta desideria erroris.* Veterem autem hominem, quem precipit deponendum, inveteratum a malitia arbitror appellari. Iste enim **625** secundum priorem conversationem et desideria erroris, semper errans, et in opere corruptionis belluans, corrumpitur atque violatur. Et quia in desideriis indesinenter versatur erroris, et nunquam cessat a vitio, nequaquam corruptus dicitur, sed corrupti: quod per singulos dies, horas, puncta atque momenta corrumpitur, intercipitur, violatur. Sermo vero Dei qui ideo interficit, ut vivificet mortuum, et vivificatus Dominum requirat, quem ante interitum nesciebat, non corrumpit, sed interficit veterem hominem: *Ego enim occido, ait, et ego vivifico* (Deut. xxxii, 39); et: *Cum interficeret illos, tunc querebant eum* (Ps. lxxvii, 34). Nec putemus hoc quod nunc ait: *Qui corrumpitur secundum desideria erroris, illi esse contrarium quod in alio loco scriptum est: Et si exterior noster homo corrumpitur: sed is qui interior est, renovatur de die in diem* (II Cor. iv, 16): quia corruptio exterioris hominis, interioris hominis renovatio est: et con-

tra, interioris hominis corruptio, exterioris est instauratio. Estimet aliquis simpliciter Paulum loqui: Si quis templum Dei corrumpit, corrumpet illum Deus: *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.* Sed forte et ibi aliquid latitat, quod apud nos videtur absconditum. Si templum Dei nos sumus, secundum id quod scribitur: *Templum enim Dei sanctum est quod estis vos* (I Cor. iii, 17): et alius est qui corrumpit templum Dei, aliud quod corrumpitur. Quarendum quis sit ille qui templum corrumpat Dei. Si inveneris hostes Jerusalem, corrumpentes atque violantes templum ex lapidibus exstructum: videbis pariter omnem corrumpentem, et violantem templum Dei, quem corrumpet et violabit Deus, ulciscens corruptionem templi sui. Verumtamen et templum quod se prebuit (vivens quidem est atque sensibile) insidijs corrumpentis, luet poenas, per hoc ipsum quod corruptum atque violatum, spiritum incorruptionis amisit.

(Vers. 23, 24.) *Renovamini autem spiritu sensus vestri: et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est, in justitia et sanctitate veritatis.* Nec in sensu renovamur absque spiritu, nec in spiritu absque sensu; sed renovamur conjuncte in spiritu **626** sensus nostri: ut quomodo psallimus spiritu, psallimus et sensu, oramus spiritu, oramus et sensu: sic in spiritu sensus nostri renovemur: ut cum sensus mundus fuerit atque purgatus, et ab omni macula sordidae concretionis alienus: tunc ei jungatur et spiritus, et ita quodam inter se unitatis glutino copulentur, ut nequaquam simplex spiritus, sed spiritus sensus esse dicatur. Cum autem renovati fuerimus in spiritu, qui nostri sensus est spiritus; tunc induemur novum hominem, qui secundum Deum creatus est. Quod quidem aliis verbis id ipsum puto esse, quod in alio loco dicitur: *Induite vos Christum Jesum* (Rom. xiii, 14). Iste quippe est novus homo, quo universi credentes debemus indui atque vestiri. Quid enim in homine qui a Salvatore nostro assumptus est, non novum fuit? Conceptus, natus, partus, infantis, doctrina, vita, virtutes: et ad extremum, crux et passio, exspoliantis in ea principatus, et contrarias fortitudines ostentui habentis: resurrectio quoque et ascensus ad caelum. Hic ergo vere creatus est in justitia et sanctitate veritatis: quia Deus verus, Dei veri Filius fuit, et tota in illo religio atque justitia Dei veritate completa est. Qui igitur conversationem illius imitari potest, et universas in se exprimere virtutes, et sit mansuetus, sicut fuit ille mansuetus et humilis corde, et ponat animam suam pro amicis, ut ille posuit pro ovibus suis: verberatus non respondeat: maledictus non remaledicat, sed vincat in humilitate superbiam: iste indutus est novum hominem, et dicere cum Apostolo potest: *Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus* (Galat. ii, 10). Et: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (I Cor. xi, 1). Potest quoque verba Joannis assumere: *Qui dicit se in Christo credere, debet sicut ille ambulavit, et ipse*

ambulare (I. Joan. II, 6). Quod autem ait: *Qui secundum Deum creatus est*, non * idipsum sonat in Latino sermone quod Græco. Creatio quippe apud nos, generatio, vel nativitas dicitur: apud Græcos vero sub nomine creationis, verbum *facturæ* et *conditiōis* accipitur. Et quod apud nos *conditio*, hoc apud Græcos *creatio* sonat. Unde et hæresis 627 nativitatem Christi calumnians, Salomonis usurpet exemplum: *Domus creavit me initium viarum suarum* (Prov. VII, 22). Considerandum igitur, quia creatio atque conditio nunquam nisi in magnis operibus nominentur. Verbi causa, mundus creatus est: verba condita est: domus vero quamvis magna sit, adificata potius dicitur, quam condita, vel creata. In magnis enim operibus atque facturis, verbum creationis occurrunt. Ex quo animadvertendum istum novum hominem, qui juxta Deum in Christo creatus est, magnum Dei opus esse, et omnino ultra ceteras creaturas: cum sic conditus esse dicitur, et mundus, et initium viarum Dei, et in exordio elementorum omnium sit creatus.

(Vers. 25.) *Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo: quoniam unus alterutrum membra.* Non simpliciter, ut quidam putant^a, nec moraliter Apostolus præcepit, mendacium derelicto, cum proximis veritatem loquendam. Alioqui si tantum cum proximis loquimur veritatem, quicumque non fuerit proximus, debet audire mendacium. Quod quidem et in Lege præceptum est: *Non adulterabis uxorem proximi tui* (Exod. XX, 17). Si proximos tantumpropinquos vel amicus accipitur, adulteria in alienos jure permittit: sed proximum vocat omnem hominem, qui ex eodem nobiscum parente generatus est. Quod quidem et parabola illa significat, de Jerusalem Jericho hominis descendens, qui incidit in latrones: et sacerdote et Levita prætereuntes, a Samaritano curatus est, et ad stabularium reductus (Luc. X). Affirmat autem post hæc Dominus eum esse proximum, qui illi misericordiam fecerit, volens ostendere omnes homines, omnibus esse proximos. Et hoc quidem sic intellectum edificat audientes. Cæterum id quod sequitur: *Quoniam unus alterutrum membra*, magis videtur illi significare mysterium, et de his dicere, qui nobis fide et virtute sunt proximi. Membra quippe alterutrum non sunt, nisi fideles fidelem, et Christiani Christianorum, et perfecti, eorum qui sunt plene, consummateque virtutis. Propter quod Paulus ipse perfectus, in 628 Epistola ista loquebatur: *Sapientiam autem loquimur inter perfectos* (I. Cor. II, 6). Ergo hoc jubet, ut

unusquisque mystica quæque atque secreta, et ea que Dei veritate sunt plena, loquatur cum proximo suo, et dies diei eructet verbum, et nox nocti indicet scientiam (Psal. XVII), hoc est, clara quæque et lucetia his indicet, qui merentur audire: *Vos estis lux mundi* (Matt. V, 14). Porro tenebrosa et involuta, et omni sacramentorum nocte velata, his referat, qui et ipsi nox, tenebræ, vel caligo sunt, de quibus dicitur: *Et caligo sub pedibus ejus* (Ps. XVII, 10): laud dubium quis Dei. Nam et in monte Sina Moyses ingreditur in turbinem et caliginem, ubi erat Deus (Exod. XX), et de ipso Deo scriptum est: *Posuit tenebras latibulum suum* (Ps. XVII, 12). Loquatur itaque veritatem atque mysterium unusquisque cum proximo suo, et nos dei sanctum canibus, neque mittat margaritas suas ante porcos (Matt. VII): sed quicumque oleum habuerint veritatis, illos in thalamum sponsi et penam regis inducat. Porro quod ait: *Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo*, sciimus de Zacharia propheta scriptum (Zach. VIII, 16).

(Vers. 26.) *Irascimini, et nolite peccare.* De quarto psalmo hoc usurpatum, nulli dubium est, et videtur illi esse contrarium quod illi dicitur: *Nunc autem deponite et nos omnes iram, et indignationem, et iracundiam, et blasphemiam, et turpem sermonem ex ore vestro* (Colos. III, 8). Sed et simpliciter intellectum nocet, dum putantur iræ frenæ laxata. Duplex autem non solum apud nos, veram etiam apud philosophos iræ nomen accipitur. Vel cum injuria lacescit, naturalibus stimulis concitatur: vel cum, requiescente impetu, et furore restincto, potest mens habere judicium, et nihilominus super eo qui putatur læsisse, desiderat ultionem. Arbitror itaque de priori ira nunc dictum, et nobis quasi hominibus esse concessum, ut ad indignæ alicujus rei faciem moveamur, tranquillitatemque mentis, velut levis quædam aura conturbet: nequaquam tamen in tumentes gurgites furoris impetu subleventur. Firmius vester liberum de ira Dei docto pariter et eloquenti sermone conscripsit, quem qui legarit, puto ei ad iræ intellectum 629 satis abundeque posse sufficere.

Sol non occidat super iracundiam vestram. Si simpliciter hunc solem intelligimus, qui oculis carnis aspicitur, peccamus, quando irascimur, et occidente sole, iracundia perseverat. Non peccamus autem, quando (verbi gratia) a prima hora usque ad undecimam irascentes, facimus quod indignatio, furor, ira suggesterint. Quo sensu nihil mihi videtur absurdius, quasi non queat quispiam ab ortu

^a Ille referendus S. Augustinus lib. I. contr. Advers. Leg. et Prophet., cap. 23, qui tamen factura æque atque creatum in ipsis Scripturis dici asserit de rebus indifferenter, sive que ex materia aliqua, sive ex nulla prodierunt. Ex ethnicis nimis multi laudandi essent. Virg. Æneid. X:

Servicite Fauno Dryope quem Nympha creatat.

Et Claudianus, I. de Raptu:

^b Quidquid ubique
Gignit materies, hoc, te donante, creatur.

^c Hic et paulo inferius recolendus Rufini liber II, num. 2. Ad ejus lectionem levia quædam subinde emendamus in Hieronymi textu.

^d Correximus post Victorium ad fidem mss. codd. in *tumentes gurgites*, pro quo virtiose retinuit Martianus, *intumentis gurgitis*, etc.

solis usque ad occasum, in tanta scelera debacchati, quanta tota vita sua non possit lacrymis expiare? Aut non magis ira locum in die habeat, cum utique nox requies sit furoris, et succedente somno, etiam si irascimur, in diem iracundiam differamus. Quia igitur verus sol, sicut occidit super malos prophetas, juxta illud quod scriptum est: ^a *Occidit sol super prophetas vestros meridie* (Amos viii, 9): ita etiam super omnes occidit peccatores, nequaquam eis ortus sui lumen indulgens: præcipit nunc Apostolus, ne talia faciamus furore superati, per quæ nobis sol occidat, et principale cordis, tenebris involvatur. Quidam putant sic accipiendum hæc esse simpliciter, quomodo et illud quarti psalmi, unde id ipsum sumptum videtur: *Quæ dicitis in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini* (Psal. iv, 5), id est, quæcumque in die, vel opere, vel sermone, vel cogitatione peccatis, hæc succedente pœnitentia purgate per noctem: et ira sit brevis, nec in diem crastinum differatur.

(Vers. 27.) *Neque locum detis diabolo.* Diabolus Græcum verbum est, quod Latine dicitur *criminator*: lingua vero Hebræa *Satan* appellatur, id est, *adversarius*, sive *contrarius*: et ab Apostolo *Belial* (II Cor. vi), ^b hoc est, *absque jugo* quod de collo suo Dei abjecerit servitutem: quem Aquila *apostatam* transtulit. Et sciendum ubicumque in veteri Lege *filii pestilentiae* scribantur, sicut ibi: *Filii autem Heli, filii pestilentiae* (I Reg. ii), ibi in Hebraeis voluminibus *Belial*, hoc est, *diabolum pro pestilentia* nominari: licet plurimi ^c *630* pro *Belial* corrupte in Apostolo *Beliar* legant. Nolite itaque, ait, dare locum diabolo, qui, tamquam leo rugiens, quærit aditum per quem possit irrumpere. Quomodo enim Pater et Filius stant ante ostium, et pulsant, ut introcant, et cœnent cum eo qui se receperit (Apoc. iii): ita et adversarius semper in nos est paratus irrumpere, et cum locum dederimus, ingreditur. Solet autem, antequam veniat, quadam jacula præmittere, et præcursorem adventus sui facere cogitationem: hanc si nos in corde nostro susceptam nutrierimus intrinsecus, et crescere fecerimus, cum in nobis prolem suam auctam viderit, et ipse audebit intrare. Denique in Judæ Iscariot cor, primam jecit sagittam, ut traderet Salvatorem, quam si exceptam ille miserabilis non fovisset, numquam post intinctum panem in paropside, intrasset in illum Satan. Simulque et hoc diligenter attendite, quod non invenerit diabolus locum introeundi in Judam, cujus pectus jam ante percus-

^a Maluit Victorius, *occidet*, ex ipso Amosi textu.

^b Aliis placet satis contentiose, *sine ascensu*, quod est, *infimæ conditionis*, et *nihili*, et *nequam* interpretari. Commodius vero Hieronymus בליעל, *Belial* deduxit a בלע, sive בלע, et בלי, quarum vocum altera jugum sonat, altera negandi est particula. Hæc profecto et apud Hebræos obtinet etymologia: et rabbi Salomon filius Belial exponit, qui שרקי על עמים, *jugum excusserunt caeli*. Co-

serat, nisi in convivio Salvatoris (Joan. xiii). Quia tunc vel maxime in potestatem ei damur, quando nec humanitate, nec clementia, nec mansuetudine ejus vincimur, quem odimus indigne. Huic quod nunc præcepit, *neque locum detis diabolo*, illud de Ecclesiastico comparatur: *Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dederis ei* (Eccli. x, 4). Ille superbus et temerarius vult ascendere, vult subire: sed etiam si te oppressum putaverit, et se extulerit, tu ne dederis locum. Potestas quippe diaboli, non in temeritate illius atque jactantia, sed in tua est voluntate.

(Vers. 28.) *Qui furabatur, jam non furetur: magis autem laboret, operando manibus suis quod bonum est: ut habeat communicare ei qui indiget.* Quia hi qui in vitæ istius negotiis conversantur, propter alimenta et usus necessarios coguntur aliqua vel emere, vel vendere, et lucra de negotiatione sectari: et difficile est etiam eos qui a cæteris passionibus liberati sunt, fornicatione videlicet, idololatria, adulterio, et homicidio, ⁶³¹ hoc vitio non teneri. Propterea nunc Ephesios monet, ne sub occasione emolumenti, furti crimen incurrant. Furtum nominans, omne quod alterius damno quæritur. Justum autem esse, ut manibus suis unusquisque operans, et victum labore conquirens, impertiat non habentibus. Neque vero ait: *Magis autem laboret, operando manibus suis, quod bonum est, ut non indigeat, et habeat victum, et nulli molestiam exhibeat: sed, Laboret, inquit, manibus suis quod bonum est, ut habeat unde communicet indigentibus.* Qui igitur ad hoc tantum laborat, ut ipse non egeat, et a cæteris contrahit manum: quamvis applaudat sibi, tamen Apostoli præceptum non fecit. Potest autem et altius intelligi: *qui furabatur, jam non furetur*, et reliqua: propter illud quod scriptum est de pseudo-prophetis: *Qui furantur sermones unusquisque a proximo suo* (Jerem. xxiii, 30). Et in Evangelio: *Omnes qui venerunt ante me, fures fuerunt et latrones* (Joan. x, 8). Et ad Romanos: *Qui prædicas non furandum, furaris* (Rom. ii, 21): quod furta prohibeamur facere spiritualia. Neque enim hoc quod sequitur: *magis autem laboret, operando manibus suis quod bonum est*, ad vitæ hujus necessaria digne referri potest: ut bonum dicatur quodcumque periturum est, et ad mammonam iniquitatis pertinet. Quamvis enim justus labor opes habeat absque tergiversatione quæsitæ, satis habebit si non dicantur malum: cæterum bonum non valent appellari. Igitur bonum operatur, qui declinat a malo, et facit

cinit et Aquilæ interpretatio ἀποστάτης, quam laudat S. Pater: et Suidas, Βελιάρ, τῆ Ἑβραίων φωνῆ τὸν ἀποστάτην δηλαῖ.

^c Correximus hic, *Beliar*, pro quo vitiose *Belian* legebatur. Passim *Beliar* apud veteres scriptores, maxime Græcos invenire est: *Belian* nullibi et nunquam. Vadem habeto ipsum Hieronymum Libro Nominum ex II ad Corinth. : *Beliar, cæca angustia, sive cæcum lumen, vel filius prævaricationis; sed rectius, Belial dicitur.*

bonum, et operatur in agro animæ suæ, ut spiritua-
libus panibus impleatur, et possit commodare esu-
rienti, et necessitatem sustinenti, dans in tempore
cibaria conservis suis : si autem talis est qui ope-
ratur bonum : ergo et is qui furatur, consequenter
verba furatur et dogmata, de furto vivens, de furto
sibi cervicalia consuens, et Scripturarum pannos
hinc inde colligens, ut possit tunicam facere con-
scissam, quæ deorsum est non desorsum. Tunica
enim Ecclesiæ, hoc est, corpus Christi, desuper
contexta est, et nulla ex parte consutilis, quæ ne
ab inimicis quidem scindi potest.

632 (Vers. 29.) *Omnis sermo malus de ore vestro
non procedat. Sed si quis bonus, ad ædificationem
opportunitatis, ut det gratiam audientibus.* Bonus ser-
mo est ad ædificationem opportunitatis, dans gra-
tiam audientibus, qui docet virtutes sequendas, vitia
fugienda. Malus, qui ad peccata provocat, et pronos
magis incitat ad ruinam. Pro eo autem quod nos
posuimus, *ad ædificationem opportunitatis*, hoc est
quod dicitur Græce, τὸς χρίτας in Latinis codicibus
propter euphoniā mutavit interpres, et posuit,
ad ædificationem fidei. Quotiescumque ex sermone
nostro aliquis proficit, et juxta opportunitatem lo-
ci, temporis et personæ ædificat audientes, bonus de
ore nostro sermo processit. Quoties vero loquimur,
aut non in tempore, aut importuno loco, aut non ut
convenit audientibus, toties sermo malus procedit
de ore nostro, ad destructionem eorum qui audiunt.
Consideremus itaque quid loquamur, quia pro omni
cicso verbo, reddituri sumus rationem in die judi-

icii (*Math. xii*). Et etiam si non lædamus, non ta-
men ædificemus, mali verbi nobis luenda sit poena.

(Vers. 30.) *Et nolite contristare Spiritum sanctum
Dei, in quo signati estis in die redemptionis.* Mœror
sancti Spiritus sic intelligendus, quomodo ira Dei et
somnus, et cæteræ in humanam similitudinem pas-
siones. Non quo contristetur Spiritus, et ullam per-
turbationem divinitas sentiat : sed quo ex verbis
nostris, Dei discamus affectus, quod mœreat quo-
tiescumque peccamus, et defleat peccatores. Nam
et Salvator in corpore constitutus, flevit Jerusalem
(*Luc. xix*), et omne hominum genus in propheta de-
plorat, dicens : *Heu mihi, anima, quia periit rever-*
tens [Al. *reverens*] a terra. *Et qui corrigit, inter ho-*
mines non est : omnes in sanguine judicantur (*Mich.*
B vii). Et in Ezechiele opera quondam sanctæ civita-
tis enumerans, ait : *In omnibus istis contristabas me*
(*Ezech. xx*). Signati autem sumus Spiritu Dei
sancto, ut et spiritus noster et anima imprimantur
signaculo Dei, et illam recipiamus imaginem et si-
militudinem * ad quam in exordio conditi sumus,
Hoc signaculum sancti Spiritus, juxta eloquium
Salvatoris, Deo imprimente, signatur. *Hunc enim,*
ait, signavit Pater Deus (*Joan. vi, 27*). Signatur ergo
a Patre, Spiritu sancto, omnis qui ex eo quod cre-
didit Deo, signavit, quia verus est Deus. Qui idcirco
signatur, ut servet signaculum et ostendat illud in
die redemptionis, purum atque sincerum, et nulla
ex parte mutilatum, et ob id numerari cum his va-
leat qui redempti sunt.;

* Sentire videtur ipsum fuisse Dei Spiritum, quod
vitæ spiraculum protoplasto Deus inspiravit. Non-
nullos ejus sententiæ Patres laudat Georgius Bul-

lus Defens. Fid. Nicæn. § 21, qui et stat a Rufini
partibus.

LIBER TERTIUS.

633-634 Satis abundeque, o Paula et Eusto-
chium, de argumento Epistolæ Pauli ad Ephesios,
in primi libri præfatione disserui : et sparsim ubi-
cumque occasio data est, licet breviter, ostendi
quod beatus Apostolus ad nullam Ecclesiarum tam
mystice scripserit et abscondita sæculis revelaverit
sacramenta. Nunc ergo quoniam orationum vestra-
rum et sanctæ Marcellæ fultus auxilio, tertium, id
est extremum, in eandem Epistolam dicto librum,
justum mihi videtur, ut nominis quoque ipsius ety-
mologiam cum sensu quem supra exposui, congruere

* Hujusmodi etymologias nominum Græcorum mu-
tuatus est Hieronymus ab Origene, qui Lexicon He-
braicorum nominum condidit e novo Testamento,
quique satis absurde Græca et Latina quasi essent
Hebræa interpretari voluit. Consule librum Hebræo-
rum Nominum tomo III. MART.—In eo scilicet No-
minum libro, qui vulgo obtinebat, et Latine ab ipso
explicatus Hieronymo est. Nec tamen, ut sæpe dixi-
mus, hinc recte quis colligat, eas ipsimet probari
etymologias, quarum et nonnullas expresse respuit.

doceam. * *Ephesus* in Latinam linguam interpreta-
tur, *voluntas*, sive *consilium meum in ea*, vel certe
anima mea in ea. Voluntas et consilium, et anima
Dei in eo est, qui potest dicere : *Ipse enim mihi de-*
dit notitiam omnium (*Eccl. i, et i Joan. v*), et cum
incerta et occulta sapientiæ Dei, illi fuerint revelata,
testimonium consequetur loquentis : *Inveni David*
de Bethleem filium Jesse, virum secundum cor meum,
qui faciet [Al. *faciat*] *omnes voluntates meas* (*Act. xiii,*
22). Istiusmodi virum et Osee propheta significat,
dicens : *Quis sapiens et intelliget* [Al. *intelligit* et

Id genus hæc est, qua *Ephesus*, *voluntas*, sive *consi-*
lium meum in ea interpretatur. Notatum quippe et no-
bis ad laudatum Nominum librum, ex Græco com-
modius derivari hanc vocem posse : ac videri, ut
Heraclides tradit, sic dictam, quod eam terram
Amazonibus Hercules permiserit : * *Ἐφεσος* Græce,
permissionem sonare omnes sciunt. Pausanias lib. vii,
ab Epheso, quem Caystri fluminis filium fuisse fa-
bulantur, nomen accepisse, auctor est.

agnoscit] hæc, prudens et agnoscat ista (Oec. xiv, 10)? Porro ut sciatis multam esse distantiam iusti simplicitatis, justique sapientis, qualem in resurrectionis mortuorum singuli gloriam consequantur attendite. Et multi dormientium de limbo terræ exurgent; hi in silentio eternam, et hi in opprobrium et confusionem eternam. Et intelligentes fulgebant sicut splendor firmamenti, et ex justis multi sicut stellæ in ætherum (Dan. xii, 9). Fulgebunt, inquit, iusti sicut stellæ in ætherum: et intelligentes, id est, habentes scientiam Scripturarum, sicut splendor cæli. Non quo doctus vir justus quoque esse non debeat: sed quo qui justus est, nisi fuerit eruditus, tam procul sit a sapiente iusto, quam est stellarum fulgor a lumine firmamenti. Quod si quis meditatione tantum legibus instructas, vitam suam negligit, neque audeat dicere:

A mandatis tuis intellexi, propterea ad omnia mandata tua dirigebar (Ps. cxviii, 10), iste quasi æra-mantem sonans, et cymbalum tinniens, et infatigatum sal, in stercore concolendus est (I Cor. xii, Marc. ix, et Luc. xiv). Si autem detur optis singulorum (seposito eo qui habet sapientiam atque iustitiam), magis ego velim rusticitatem iustam, quam doctam malitiam. Quia in altero ~~635-636~~ licet minor, tamen gloria est, stellarum esse lumine cœqualem: in altero iuxta scientiæ profectum, majora supplicia sunt. Potentes patientiarum tormenta (Sap. vi, 7); et: Servus qui scierit voluntatem Domini sui, et non fecerit eam, vapulabit multis (Luc. xii, 47). Hæc idcirco, ut doceam quare animam et consilium, et voluntatem Dei, Ephesiorum vocabulum sonet: qui, artium magicarum præstigiis derelictis, erroris zelum ad veritatis studium transtulerunt. Ob quorum salutem tanto Paulus sudore pugnavit, ut ad Corinthios scriberet: Si secundum hominem ad bestias pugnavi Ephesi: quid mihi prodest si mortui non resurgunt (I Cor. xv, 32)? Quæ sunt istæ bestiæ? Nempe illæ de quibus Psalmista precatur dicens: Ne tradas bestis animam confidentem tibi (Psal. lxxiii, 13). Et in alio loco: Increpa feras calami (Psal. lxxvii, 31). Adversarius enim noster diabolus, tamquam leo rugiens circumit (I Petr. v, 8). Qui cum cerneret principem Asiæ civitatem ad doctrinam Pauli de faucibus suis eripi, totis satellitum suorum agminibus congregatis, eum opprimere nitēbatur, et improbe se extollens, volebat quasi aquila ponere super illum nidum suum (Isai. xiv, Prov. iv). Quod

^a Rursus ex eo, qui vulgo obtinebat, Nonimus libro, ubi Τυχικός, τυχικός, quod et ipse interpretatus est S. Pater, Tychicus, tacens. Cæterum nemo, opinor, Græcum hæc, non Hebræicum esse nomen, et sonare in Latino, fortunatum, ignorat. Frustra adeo est Victorius, qui illam ex Hebræico ratus ipsimet Hieronymo probari ætymologiam, ex eo conatur derivare, quod est Hebræice תיכוס: quia Ps. l. תיכוס, אֲדָמָה, sive incerta: et Job xxxviii, viscera significet: atque in hanc facere sententiam, quod תיכוס, crustis obducere notet Levitic. xiv, et I Paral. 29, quod est Ezechielis xiii, sūire.

^b Non opus est recognere quæ de hocce additamento disputavimus tam in epist. 13, ad Castorinam, quam paulo superius in Matthæi caput v. Addere ta-

A Apostolus sentiens, et omni custodia servans cor suum (quippe qui eas non ignoraret astutias), post victoriam quidem, sed non incrementam victoriam loquebatur: Non enim volumus vos ignorare, fratres, de tribulatione nostra quæ facta est nobis in Asia: quoniam supra modum gravati sumus, supra virtutem, ita ut tæderet nos etiam vivere (II Cor. i, 8). Quod autem per Tychicum Epistola mittitur, valde ejusdem Epistolæ congruit sacramentis (I Thes. iv). De quibus et non psalmi titulus prænotatur, pro arcanis fili. Tychicus enim ^a silens interpretatur: non projiciens margaritas ante porcos, nec dans sarretum canibus: et libere ad Deum loquens. In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccent tibi (Ps. cxviii, 15).

(Vers. 31.) Omnis amaritudo, et furor, et ira, et clamor, et blasphemia auferatur a vobis cum omni malitia. Amaritudo contraria est dulcedini: unde amarum vulgo appellantur, et dolores. De qua et Jeremias loquitur, dicens: Et amaritudo tua ascendit super me (Jerem. xv, 17). Furor vero incipiens ira est, et fervescens in animo indignatio. Ira autem est (cujus amaritudo et furor species sunt) quæ furore restincto desiderat ultionem, et eam quem nocuisse putat, vult ledere. Quæ quidem licet in Deo sæpe dicantur, secundum illud: Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me (Ps. vi, 1), non sunt perturbationes animi computandæ sicut in nobis: quia in illo moderata et ordinata sunt omnia, et poenæ quæ peccatores corriguntur, nostris vocibus appellatur. Nos vero si irascimur, perturbamur, et, furore rapti, nostri esse desinimus. Unde a nobis omnis amaritudo, et furor, et ira penitus auferenda sunt. Nam ad illud Evangelii: Quicumque irascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicio (Matt. v, 12), frustra est additum, ^b sine causa, quia nec cum causa nobis irasci conceditur, manifestissime Apostolo nunc dicente: Amaritudo, et furor et ira tollatur a vobis: **637** Et tricesimo sexto psalmo universam commotionem animi generaliter auferente: Quiesce ab ira, et dimitte furorem. Si enim ira desiderat ultionem: omnis autem ultio rependere cupit ei malum a quo se laxam putat, et Christianus non debet malum pro malo reddere; sed vincere in bono malum (I Petr. iii, et Rom. xii, 19). Et: Mihi vindictam, et ego retribuam, dicit Dominus (Deut. xxxii,

men licet laudatis ibi testimonio, Chrysostomum homil. 16, in Matthæum, et 6, de laudibus Pauli, auctorem Operis Imperfecti homil. 2 et Apophthegmata Patrum apud Cotelerium tom. I, affosque. Cassianus lib. viii, cap. 20, satis luculenter contendit superfluo haberi in quibusdam exemplaribus additum, sine causa, vultque, ab his adjectum, qui imputandam iram pro justis causis minime putaverunt, cum utique nullus quamlibet absque ratione commotus, sine causa dicat se irasci. Cæterum si sententiam tantummodo species, convenit illa Judæorum placitis, quibus Canones Ethnici penes Maimonidem permittunt irasci, לְרַגֵּז אֶת הַבָּרָה, ob rem grandem sive magni momenti.

35) : omnis qui irascitur, peccat : *Ira quippe iri A* *justitiam Dei non operatur (Jacob. 1, 20)*. Post amaritudinem, furorem et iram, recte clamor quoque et blasphemia prohibentur in nobis. Quia qui semel fuerit furore superatus, necesse est ut prosiliat in clamorem, et turbide fremens, huc atque illuc in modum folii ventiletur, et dicat : O rerum iniquitas ! o injusta judicia Dei ! et cetera quæ solent loqui, qui per indignationis furorem mentis iudicium perdidit. Porro blasphemia non solum aperta est, et de ira nascitur : sed et absque ira, sedata mente, profertur : si aut de mundi istius quæspiam gubernatione causetur, et dicat : *Nilud sic esse non debuit, hoc vero esse sic debuit : aut certe in Ecclesia constitutus, et credens in Deum, labatur in dogmatibus quæ ignorare non licitum est : aliter de Patre, et B* *Filio, et Spiritu sancto sentiens, quam res ipsius veritas habet : non ita credens in resurrectione mortuorum, ut Scripturæ docent ; vel certe alienæ invidens sapientiæ, eum male sentire commemoret, qui catholice fidei est, et rursus hæreticum pro adulatione qua sibi obsequitur, catholicum esse contestans : qui dicit dulce amarum, et amarum dulce. Unde omni studio legendæ nobis Scripturæ sunt, et in lege Domini meditandam die ac nocte : ut probati trapezite, sciamus quis nummus probus sit, quis adulter. Porro amaritudinem, furorem, iram, clamorem, atque blasphemiam sic tollamus a nobis, ut cum omni malitia auferantur. *Malignitas autem vel contraria virtuti intelligenda est, quam alio nomine etiam nominamus : vel malignitas, et nequitia, quæ C* in tergiversatione et calliditate sentitur.*

(Cap. V.—Vers. 1.) *Estote autem invicem benigni, misericordes : donantes vobismetipsis, sicut et Deus in Christo donavit vobis.* Supra amaritudinis contrariam dulcedinem dixeramus, quam tunc Apostolus alio verbo *χρηστότητα*, id est, *suavitatem* magis, **638** quam *benignitatem* vocavit : præcipiens, ut omni amaritudine, et furore, ira, clamore, et blasphemia, et motu turbido, cum quadam frontis austeritate damnatis, clementes simus, et blandi : et ad familiaritatem nostram ultro homines invitemus, ut nullus ad nos formidet accedere : quæ familiaritas maxime ex misericordia comparatur. Nec statim præstantes aliis, ipsi quod dedimus, habere desistimus : sequitur enim : *Donantes vobismetipsis : D* quia quod bene in alium sit, magis et reponitur qui præstitit, quam cui datum est. Qui miseretur pauperis, ipse satrabitur : et qui dat ei, Deo fenerat. Vel certe ita accipiendum, quod in eo quod suaves et misericordes sumus, et perturbationibus qua nos inquietabant relicta, ad mansuetudinem, temperantiamque transivimus, ipsis nobis datum sit et donatum, dum de malis in bonos vertimur, et hæc ipsa donamus nobis, quæ Deus Pater donavit in Christo. Si enim, omissis vitiis, virtutes sequimur : omnes autem virtutes, sapientia, veritas, justitia, mansuetudo, et cetera ad Christum intellecta referuntur : cum hæc virtutes haberimus, ipsas nobis

etiam nostro studio comparamus, et habere nos facimus, quæ Deus nobis donavit in Christo. Alios vero hoc quod ait, *donantes vobismetipsis*, simpliciter accipiet, ut quomodo supra dicitur : *Estote autem invicem suaves : sic et nunc dicatur, donantes vobismetipsis : pro eo quod est, donantes vobis invicem : ut quomodo Deus nobis in Christo nostra peccata donavit : sic etiam nos eis qui in nos peccaverint, dimittamus. Et ad probandam quod dimissio peccatorum in Scripturis donatio nuncupetur, illud annuet exemplum quod in Luca scribitur, ubi uni creditori alius debebat quingentos denarios, et alius quinquaginta (Luc vi), quos utrisque concesserit, et ad interrogationem Salvatoris ille qui interrogatus fuerat, responderit, majorem gratiam illum habere cui plus donatum sit. Dicitur et in Oratione Dominica : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris (Matt. vi, 12)*. Deus autem nobis donavit in Christo, non extra positus, sed habitans in eo : quia Pater in Filio, et Filius in Patre. Nec statim ille in quo donatur, minor est ab eo qui in se donat : quia et Apostolus **639** dicit : *Et ego si quid donavi vobis, in facie Christi et Dei (1 Cor. ii, 15)*.*

Estote ergo imitatores Dei, sicut filii charissimi. Qui intelligit quomodo dicitur sit : Estote perfecti, sicut et Pater vester celestis perfectus est (Matt. v, 48), iste sciet quomodo et nunc dicatur : *Estote imitatores Dei (1 Cor. iv, 16)*. Et Corinthiis quidem scribens sit : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi (1 Cor. xi, 1)*. Non enim poterant statim imitatores Christi fieri ; sed grande illis erat, si imitatores possent imitatoris existere. Ephesiis vero quasi his quos jam mysterium tanta docuerat, non ait, *imitatores mei estote, nec, imitatores Christi ; sed, imitatores Dei. Non quod minus sit imitatorum Christi esse, quam Dei (Deus quippe Christus est), sed quod aliud sit secundum hominem imitari, aliud secundum Deum. Nam etsi Christum secundum carnem antea noveramus ; nunc jam nequaquam eum novimus secundum carnem. Loquitur et ipse Salvator, humilitatem dispensationis ostendens : Quæcumque viderit Patrem facientem, hæc eadem Filius facit similiter (Joan. v, 19)*. Non quo aliud cælum et aliam terram Pater fecerit, et ad similitudinem eorum, aliud cælum et alia terra, et elementa a Christo facta sint cætera ; sed quo quæcumque operetur Pater, hæc eadem et Filius operetur. In quo autem similes Deo possumus fieri, supra testatus est, dicens : *Donantes vobis, sicut et Deus in Christo donavit vobis. Non enim puto quod in cæteris quoque quæcumque Deus fecit, homo Deum possit imitari : sed verbi causa, ut quomodo ille clemens est, et pluit super bonos et malos, et reliqua : sic etiam nos bonitatem nostram super omnes homines effundamus. Quod cum fecerimus, erimus sicut [Al. sicut sicut] dilecti, sive ipsius Pauli, sive, quod melius puto, Dei.*

(Vers. 2.) *Et ambulato in charitate, sicut et Christus*

dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem, et hostiam Deo in odorem suavitatis. Qui pro aliorum salute usque ad sanguinem contra peccatum dimicat, ita ut et animam suam tradat pro eis: iste ambulat in charitate, imitans Christum, qui nos tantum dilexit, ut crucem pro salute omnium sustineret. Quomodo enim ille se tradidit pro nobis: sic et iste pro quibus potest libenter occumbens, imitabitur eum qui oblationem et hostiam **640** in odorem suavitatis se Patri tradidit, et fiet etiam ipse oblatio et hostia Dei in odorem suavitatis.

(Vers. 3, 4.) *Fornicatio autem et omnis immunditia, aut avaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos: et turpitude, et stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinent: sed magis actio gratiarum.* Nisi philosophorum quidam Cynicus existisset, qui doceret omnem trullationem carnis, et fluxum seminis ex quacumque attritu tactuque venientem, in tempore non vitandum, et nonnulli sapientes sæculi in hanc turpem et erubescendam hæresim consensissent: numquam sanctus Apostolus scribens ad Ephesios, ad fornicationem etiam omnem immunditiam copulasset, et ad immunditiam junxisset avaritiam: non hanc qua pecuniam cupimus congregare, sed illam de qua supra diximus: *ne supergrediatur, et avarus fraudet in negotio fratrem suum.* Quod scilicet insatiabilis et inexpletus, per omnia turpitudinum genera, lasciviseque discurrat. *Sicut decet, inquit, sanctos.* Ex quo sanctus non potest appellari, quicumque extra fornicationem in aliqua immunditia et avaritia voluptatum, quæ se delectaverint, invenitur. Si quis autem arbitratur avaritiam non in illo sensu accipiendam esse quo diximus, reddat causas, quare inter fornicationem, et immunditiam, et turpitudinem, et stultiloquium, et scurrilitatem, mediam avaritiam extraordinarie posuerit. Porro stultiloquium esse existimo non solum eorum qui aliqua narrant turpia, ut risum moveant, et fatuitate simulata magis illudant eis, quibus placere desiderant: sed etiam eorum qui sapientes sæculi putantur, et de rebus physicis disputantes, dicunt se arenas littorum, guttas Oceani, et coelorum spatium, terræque punctum liquido comprehendisse. Est et in Ecclesia stultiloquium. Si quis cælum putet fornicis more curvatum, Isaia, quem non intelligit, sermone deceptus: solium quoque in cælis positum, et super eo sedere Deum, et in ritum imperatoris et iudicis, angelos stare in

^a חַנּוּן *honen*, vel חַנּוּנִים *hannun*, gratiosum sonat apud Hebræos; gratias agentem quoque significabat, ut ipsi testes erant tempore Hieronymi dicentis, uno, ut aiunt, sermone dicatur. MART.

^b Martianæ ex Cluniacensi, ut ait, codice rescribit *εὐχαριστία*, quam vorem Græcia ignorat universa. Hallucinatus autem in eo est, quod putarit Hieronymum aliter ac vulgo habetur, in Proverbiorum Græco exemplari legisse: aut certe aliter legendum constituere: cum econtrario, germana lectione *εὐχαριστία* nihil immutata, id unum urgeat S. Pater, quod peculiari significatione donanda sit,

A circuitu, qui verbis jubentis obtemperant, et in diversa mittantur officia (*Isai. vi*). Sed quia sequitur stultiloquium scurrilitas: magis stultiloquium ad fatuas et ineptas fabulas transferendum. Inter stultiloquium autem et scurrilitatem **641** hoc interest, quod stultiloquium nihil in se sapiens et corde hominis dignum habet. Scurrilitas vero de prudenti mente descendit, et consulto appetit quædam vel urbana verba, vel rustica, vel turpia, vel faceta, quam nos jocularitatem alio verbo possumus appellare, ut risum moveat audientibus. Verum et hæc a sanctis viris penitus propellenda, quibus magis convenit flere atque lugere, ut in Hebraico quoque Evangelio legimus, Dominum ad discipulos loquentem: *Et numquam, inquit, læsi sitis, nisi cum fratrem vestrum videritis in charitate.* Videtur hucusque nihil extra propositum et extra consequentiam, textumque ordinis intulisse. Verum hoc quod sequitur, et in fine positum est: *Sed magis gratiarum actio, quærat aliquis, et dicat quid sibi velit post fornicationem prohibitam, et immunditiam, et lasciviam, et turpitudinem, et stultiloquium, et scurrilitatem, actio gratiarum.* Si enim semel ei liberum fuit ponere quamcumque virtutem, potuit dicere, sed magis justitia, veritas, dilectio. Quomodo autem hoc inconsequens est: ita etiam illa inconsequentia esse potuissent, et eadem licentia ordinem non haberent. Forsitan igitur gratiarum actio in hoc loco non ista est nominata: juxta quam gratias agimus Deo, sed juxta quam grati sive gratiosi, et falsi apud homines appellamur. Stultiloquium enim et scurrilitatem non decet esse Christianum. Decet autem sermonem ejus sale esse conditum, ut gratiam apud audientes habeat. Et quia non est consuetudinis, nisi inter doctos quosque apud Græcos *εὐχαριστία*, ad distinctionem Eucharistiæ dicere, hoc est, gratiosum esse, et agere gratias: propterea puto Apostolum quasi Hebræum ex Hebræis, verbo usum esse vulgato, et sensum suum alterius significatione verbi explicare voluisse: maxime cum apud Hebræos ^a gratiosus et gratias agens, uno, ut aiunt, sermone dicatur. Unde et in Proverbiis puto ita scriptum: *γυνὴ ^b εὐχαριστία ἐγείρει ἀνδρὶ **642** δόξαν, mulier grata suscitavit viro gloriam* (*Prov. xi, 16*), pro eo quod est, *gratiosa: videremur vim facere Scripturæ, et gratias agentem mulierem, pro gratiosa audacter accipere, nisi et cæteræ editiones nostræ opinioni congruerent.* Aquila enim et Theodotio, et Symmachus ^c ita posuerunt, *γυνὴ χάριτος*, id est,

id est, quod non gratiam sonet, sive, agentem gratias; sed proprie gratiosam, quod ex sacri contextus serie, tum veterum Interpretum, Aquilæ, Theodotionis, et Symmachi auctoritate confirmat. Nos antiquam lectionem postliminio revocavimus. — Ita legit codex ms. Cluniacensis; sic quoque legendum docet totus Hieronymi contextus. Putabat enim Hieronymus aliter legendum in Proverbiis, quam vulgo legeretur, id est, non *γυνὴ εὐχαριστία*, mulier gratias agens: sed *γυνὴ χάριτος*, mulier gratiosa, venusto aspectu atque decora. MART.

^c Lectionem hujusmodi corruerunt Erasm. et

mulier gratiosa, et non εὐχάριτος, quod ad actionem pertinet gratiarum.

(Vers. 5.) *Hoc autem scitote, quia omnis fornicator aut immundus, aut avarus, quod est idolis serviens, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei.* Notandum quod sex vitis supra prohibitis, fornicatione, immunditia, avaritia, turpitudine, stultiloquio, scurrilitate, nunc tantum tria posuerit, fornicationem, immunditiam, avaritiam : quibus qui fuerit obnoxius, hæreditatem in regno Christi et Dei habere non possit. Si enim ita stultiloquus et scurra alieni essent a regno Dei, quomodo tres quos specialiter separavit, videretur sententia esse crudelis, non ignoscere imbecillitati fragilitatis humanæ : cum etiam per jocum nos dicta damnarent. *Qui enim in sermone non labitur perfectus est (Jacob. III, 2).* Neque vero ista dicentes, locum stultiloquio et scurrilitati damus, dum non excluduntur a regno, sed quomodo apud Patrem diversæ sunt mansiones, et stella a stella differt in gloria (Joan. XIV; I Cor. XV) : sic et resurrectio mortuorum : quævis aliquis a fornicatione, immunditia, atque lascivia alienus sit : tamen si stultiloquus et scurra fuerit, non tenebit eum locum quem possessurus erat, si hæc vitia non haberet. Respondeat quis : Esto stultiloquium et scurrilitas non eundem habeat reatum, quem fornicatio, immunditia et avaritia : numquid non et turpitudinem cum tribus superioribus debuit nominare? Ad quod dicendum, turpitudinem hic significare absconditam cogitationem, cum inflammatur sensus noster ad libidinem, et carnis titillationibus anima ignita succenditur, et nihilominus Dei timore et mentis iudicio refrenatur. Denique etiam supra absque turpitudine, tria pariter appellavit, dicens : **643** *Fornicatio autem et omnis immunditia et avaritia, nec nominetur in vobis : et deinceps turpitudine cum stultiloquio et scurrilitate numerata est. Et quomodo stultiloquium et scurrilitas : sic et ista turpitudine non perdit, nec in perpetuum excludit a regno. Quia vero in superioribus ex eo quod alibi legeramus : Ne supergrediatur, et avarus fraudet in negotio fratrem suum (I Thes. IV, 6), dixeramus avaritiam pro adulterio positam : querimus id quod nunc dicitur, aut avarus, quod est idolis serviens, utrum cum illa, an cum vulgata interpretatione consentiat. Invenimus in locis plurimis prophetarum idololatram, fornicationem appellatam. Fornicabantur, inquit, post idola sua (Ose. IV, 12). Et : spiritu fornicationis seducti sunt. Potest itaque fornicatio et super idololatria intelligi. Sin vero avarus ille accipitur, qui pecuniam utcumque conquirens, nummos per fas et*

nefas habere desiderat, et pleno sacco delectatur, iste idololatre in eo est, quia sculpturam ipsius nummi colit, et idola in eis caelata veneratur. Ut voracium deus venter est, ita cupidorum quoque justissime pecunia deus dici potest : maxime cum in alio loco apostolus cupiditatem idololatriam vocet. Ad hæc videndum quid sentire voluerit, dicens : *In regno Christi et Dei (I Cor. X) : utrumnam aliud regnum Christi sit, et aliud Dei : an idem regnum sit Patris et Filii. Et siquidem dixisset, in regno Filii et Patris, per Filium veniremus ad Patrem : et licet esset diversitas personarum, tamen esset regnantium una majestas : tunc vero cum dixerit, In regno Christi et Dei, ipsum Deum, et Christum intelligamus, quia et cum tradiderit regnum Deo et Patri, non erit Pater omnia in omnibus, sed Deus omnia in omnibus. Ubi autem Deus est, tam Pater quam Filius intelligi potest. Porro quod de Patre et de Filio dicimus, hoc idem et de Spiritu sancto sentiamus.*

(Vers. 6.) *Nemo vos decipiat inanibus verbis : propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiae.* Verba quæ decipiunt atque supplantant, inania sunt et vacua. Quæ vero **644** edificant auditores, plena, cummulata, conferta. Quia igitur sunt plerique ^A qui dicunt, non futura pro peccatis esse supplicia, nec extrinsecus adhibenda tormenta : sed ipsum peccatum, et conscientiam delicti esse pro pœna, dum vermis in corde non moritur, et in animo ignis accenditur, in similitudinem febris quæ non torquet [*Al. torqueat*] extrinsecus agrotantem, sed corpora ipsa corripiens punit, sine cruciatuum forinsecus adhibitione quod possidet. Has itaque persuasiones et decipulas fraudulentas, verba inania appellavit et vacua, quæ videntur florem quemdam habere sermonum, et blandiri peccantibus; sed dum fiduciam tribuunt, magis eos ferunt ad æterna supplicia. Quia de nulla re sic irascitur Deus : quomodo si peccator superbiat, et erectus ac rigidus non flectatur in fletum, nec misericordiam postulet pro delicto. *Propter hæc enim venit ira Dei super filios diffidentiae, sive, insuasibilitatis : ἀπειθεια enim magis a suasionem quam a fiducia e diverso intelligi potest. Insuasibilitatis autem, sive diffidentiae, filii sic dicuntur, quomodo filii perditionis, et filii fornicationis, et filii mortis, et filii gehennæ, et cætera his similia, quæ in variis Scripturarum locis invenire perfacile est.*

(Vers. 7.) *Nolite ergo effici participes eorum.* Particeps sive comparticeps sit diffidentiae filiorum, qui in fornicatione, et in immunditia, et avaritia,

Marian. qui non Græcorum interpretum posuere verba, γυνὴ χάριτος, mulier gratiæ, sive pulchritudinis; sed suas voces conflictas, γυνὴ χαριστός; alibi sæpius factum observavimus. *MART.* — Orusius tamen, et quæ eum præcessit τὸν LXX Romana editio cum Scholiis legere apud Symmachum, γυνὴ ἀγάπη, quæ luttasse ex altera Symmachii editione, quod et Montfauconius observat, lectio derivatur. Victorius e contrario legit, γυνὴ χαριστός.

^A Facile Origenistas impugnat, qui hocce delirium ex ipso Adamantio lib. II de Principiis, cap. 2, didicerint. Proditum id quoque ab Orosio in Comment. ad S. Augustinum, ubi Origenistas inter alia, ait, solitos jactare in vulgus : *Ignem æternum, quo peccatores puniantur, non esse igne n verum, dicentes dictum esse ignem propriæ conscientiæ punitionem : ac si peccatorum animus post purgationem conscientiæ in unitatem corporis Christi rediturus.*

propter quæ venit ira Dei super filios dissidentiae, A reperitur. Et particeps quidem eorum est, ab eo quod participatur, et communionem habet malorum operum : comparticeps vero ei appellatur, qui cum aliis est particeps : et in comparticipi intelligitur et particeps. In participi vero non statim tenetur et comparticeps. Diligenter observa verbum comparticipis atque participis. Puto enim in Scripturis participem in bonam partem, comparticipem in malam semper accipi. Verbi gratia : *Propter quod unxit te Deus Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis* (Ps. XLIV, 8) ; et in alio loco : *Participes enim Christi facti sumus : si tamen principium substantiæ usque ad 645 finem firmum tenuerimus* (Heb. III, 14). Porro non memini alibi me legisse, excepto præsentis loco, *comparticipem* : et tamen manifestum est hic B non in bona parte, sed in contraria positum.

(Vers. 8.) *Eratis enim aliquando tenebræ : nunc autem lux in Domino.* Si possibile est verti in lucem tenebras non est secundum quosdam hæreticos natura quæ pereat, et recipere nequeat salutem. Interrogemus ergo eos qui illa contingunt : utrumnam omnes impii tenebræ sint, necne : de quibus quidam cum propter malitiam tenebræ vocarentur, ad meliora conversi, nunc lux appellantur in Domino. Sicut autem iusti sunt lumen mundi, sic impii consequenter tenebræ vocabuntur ; et iusti quidem cum sint lumen, videbunt lumen in lumine ; iniusti autem cum sint tenebræ, populus sunt sedens in tenebris, et nihil videns. Quorum differentiam inter se atque distantiam, ex fructibus intelligimus. Omnis enim qui operatur malum, odit lucem, et non veniens ad lucem, tenebrosus est, et filius noctis atque tenebrarum. Qui vero operatur veritatem, et in lucem venit, lux est, et filius lucis et diei (Joan. III, 20, 21). Lucentes autem sive tenebrosi, de cordis vel lumine, vel tenebris cognoscuntur. Super hæc quæres, ne forte ob distinctionem eorum qui lux sunt ; sed non sunt lux in Domino, de iustis dicatur : *nunc autem lux in Domino.* Decenter quoque Ephesiis, qui ad scientiæ summam conscenderant, scribitur quod sint lux in Domino. Neque vero tenebræ ipsæ vertuntur in lucem ; aut lux in tenebras commutatur ; sed hi qui ab eo quod sunt, nomen quoque vel virtutis meruere, vel vitii : si conversi fuerint de alio in aliud, *ἀπονόμως* his rebus a quibus possidentur, vel tenebrarum, vel lucis vocabulum sortientur.

Ut filii lucis ambulate. Si Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt, filii Dei, filii lucis sunt. Necnon si Christus lux vera est, filii quoque ejus ad quos loquitur, dicens : *Filioli mei, adhuc modicum vobiscum sum* (Joan. XIII, 33), filii veræ lucis sunt. Ex quo colligitur eosdem filios esse Dei Patris, qui sunt filii Christi Jesu.

(Vers. 9.) *Fructus enim lucis est in omni bonitate et justitia et veritate.* Adversus Marcionem (qui justum Deum a bono separat, et putat Creatorem esseustum ; 646 alium vero ne cio quem, cujus Chri-

stus iste qui venit, filius sit, bonum tantummodo esse Deum) hoc testimonium proferamus. Siquidem fructus lucis, non solum est in bonitate ; sed in justitia et in veritate. Ubi itaque bonitas est, ibi et justitia : ubi justitia, ibi consequenter et veritas. Apud bonum ergo Christi Patrem, ut ipsi quoque latentur, est veritas et bonitas. Ubi autem bonitas et veritas, apud ipsum, et non apud alium, ut nunc Apostolus docet, justitia est. Intelligat quoque Marcion ipsum Christum, bonitatem, veritatem, et justitiam nuncupari. Bonitatem in eo quod non secundum opera, sed secundum misericordiam dei gratiam credentibus in se. Justitiam in eo, dum unicuique retribuit quod meretur. Porro veritatem, dum ipse solus causas creaturarum omnium, rerumque cognoscit.

(Vers. 10.) *Probantes quid sit beneplacitum Deo.* Omnia facienda cum consilio, ut cauti atque solliciti, ea tantum quæ scimus Deo placere, faciamus : in morem prudentissimi trapezitæ, qui sculptam numisma non solum oculo, sed et pondere, et tinnitu probat. Quia vero in hoc loco contextus eloquii videtur esse turbatus, et tota scaterere sententia, sic ordini sermo reddendus est : Nolite ergo fieri comparticipes eorum, probantes quid sit beneplacitum Deo : etsi enim eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux estis in Domino : quasi filii lucis ambulate, fructus luminis ostendentes in omni bonitate, et justitia, et veritate.

(Vers. 11.) *Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum.* Et ad Galatas nomen fructus, in spiritu, operis vero posuit in carne, dicens : *Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio* (Galat. V, 19), et reliqua. *Fructus vero spiritus est charitas, gaudium, pax* (Ibid., 22), et cætera. Porro in præsentiarum, opera tenebrarum infructuosa appellavit : quibus qui ea fecerint, communionem sociantur.

Magis autem et arguite. Inter cætera mandata, etiam peccantes posse arguere, maximæ libertatis est. Sed hoc ille potest lavere qui non meretur audire : *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc poteris ejicere festucam de oculo fratris tui* (Luc. VI, 42). Quamobrem et propheta, nulla ipsi peccatorum sorde polluti, nec cauteriatam habentes 647 conscientiam, poterant cæteros arguere delinquentes. Ex quo animadvertendum eum arguere posse, qui ipse non redarguatur in semetipso.

(Vers. 12.) *Quæ enim occulte fiunt ab eis, turpe est et dicere.* Non mihi videtur sermonis stare contextus, ut id quod nunc dicitur : *Quæ enim occulte fiunt ab eis*, ex superioribus pendeat, et sciri possit ad quos potissimum referendum sit, nisi forte altius reddatur hyperbaton, et ad filios dissidentiae copuletur, ut sonare possit, quæ enim occulte fiunt a filiis dissidentiae, turpe est et dicere, quæ sunt fornicatio et immunditia et avaritia omnia.

(Vers. 13.) *Omnia autem arguta a luce manifestantur : omne enim quod manifestatur, lux est.* Omnia, haud dubium quin ea quæ occulte fiunt a filiis

diffidentiae : hæc enim a luce arguta manifestantur. Lux autem arguit ea quæ prius erant tenebræ , et postea facta sunt lumen in Domino : ut ex eo quod corripuntur, mutantur in melius, et mutata manifestentur in publico, et publicata sint lumen, quia omne quod manifestatur, lux est.

(Vers. 14.) *Propter quod dicit : Surge qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus (sive, orietur tibi Christus).* Quoniam opera tenebrarum a luce arguta manifestantur in lucem, his quæ arguta fuerant transmutatis, dicitur dormientibus et mortuis, eo quod opera fecere tenebrarum : *Surge qui dormis, et exurge a mortuis.* Querat aliquis, quisnam sit iste qui dicat : *Surge qui dormis, et exurge a mortuis* ; aut ejus testimonio Apostolus sit abusus ? Et quidem qui simplici responsione contentus est, * dicet in reconditis eum prophetis, et his quæ veniunt apocrypha hæc lecta in medium protulisse (sicut in aliis quoque locis illum fecisse manifestum est), non quod apocrypha comprobaret ; sed quo et Arati, et Epimenidis, et Menandri versibus 648 sit abusus ad ea quæ voluerat in tempore comprobanda. Nec tamen Arati, et Epimenidis, et Menandri, tota quæ scripsere, sunt sancta, quia eos vere aliquid dixisse testatus est. Alius vero quasi *προσωποποιῶν* Spiritus sancti Apostolus figuraverit, ad exhortationem poenitentiae hæc dicta memorabit. Ego certe secundum paupertatulam meam, omnes editiones veterum Scripturarum, ipsaque Hebræorum volumina diligenter eventilans, nunquam hoc scriptum reperi. Nisi forte et hoc dicamus : quomodo C
ultim prophetæ in concione populi loquebantur. *Hæc dicit Dominus.* 1.1 : *Quoniam Dominus locutus est : ita et Apostolum Spiritu sancto plenum, repente in verba quæ in se Christus loquebatur, erupisse atque dixisse : Hæc dicit Dominus.* Necnon et illud est disserendum, quomodo uni atque eidem dicatur quasi viventi, *Surge qui dormis* : et quasi mortuo, *Exurge a mortuis.* Igitur quia et spiritus est hominis, quem semper in bonam partem scriptum meminimus, et anima ejus et infirmitates et mortes legimus peccatorum, id quod nunc dicitur, *Surge qui dormis*, referatur ad spiritum : et quod sequitur, *Exurge a mortuis*, animæ coapletur. Anima enim quæ

* Nimirum ex Apocrypho Eliæ laudari hæc testimonium opinatus est S. Epiphanius hæres. 42, pag. 372. Georgius vero Syncellus in Chronographia, pag. 121, ex τοῦ ἱερμίου λεγομένων ἀποκρύφων, ex apocryphis Jeremiae ascriptis. E contrario in authenticis libris illud invenire se posse alii putant. S. Thomas ex illo deducit Isaia loco cap. LX : *Surge, illumine, Jerusalem, quia venit lumen tuum.* Alii malunt Isaia quidem, sed cap. XLVI, 49, alludi verba : *Vivent mortui tui : interfecti mei resurgent...* Quia ros lucis, ros tuis ; aut denique illa 1x, 2 : *Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam ; habitantibus in regione umbræ mortis lux orta est eis.* Adito loci ejus interpretes.

^b Vidimus et supra, hunc nescio quem notari abs Hieronymo in cap. Matthæi xxvii, 53. Ac sane cum ad creandum vulgo miraculum excogitata opinatio ea sit Adam in Calvariae loco sepultum, ubi crucifixus est Christus : tum id plane paradoxum, ab ipso

A peccaverit, ipsa morietur (*Eséch. xviii, 4*). Spiritus autem mortem nunquam omnino legimus. Christus ergo lux vera orietur ei qui surrexit de somno, et ex mortuis fuerit suscitatus. Scio me audisse quemdam de hoc loco in Ecclesia disputantem, qui in theatrale miraculum, nunquam ante visam formam populo exhibuit, ut placeret, Testimonium hoc, inquiens : ad Adam dicitur in loco Calvariae sepultum, ubi crucifixus est Dominus. Qui Calvariae idcirco appellatus est, quod ibi antiqui hominis esset conditum caput : illo ergo tempore quo crucifixus Dominus, super ejus pendebat ^b sepulcrum, hæc propheta completa 649 est dicens : *Surge, Adam, qui dormis, et exurge a mortuis* : et non ut legimus *ἐπιφύσσει σοι Χριστός*, id est, *orietur tibi Christus* ; sed ^c *ἐπιφύσσει*, id est, *continget te Christus*. Quia videlicet tactu sanguinis ipsius, et corporis dependentis, vivificetur atque consurgat : et tunc typum quoque illum veritate compleri, quando Elissæus mortuus mortuum suscitavit (*IV Reg. xiii*). Hæc utrum vera sint, necne, lectoris arbitrio derelinquo. Certe tunc in populo dicta placuerunt, et quodam plausu ac tripudio sunt excepta. Unum quod scio, loquor, cum loci istius interpretatione atque contextu sensus iste non convenit.

(Vers. 15.) *Videte ergo quomodo caute ambuletis : non ut insipientes, sed ut sapientes.* Recte Ephesiis dicitur, ut caute ambulent, qui habebant exercitatos sensus ad discernendum bonum et malum, et probantes omnia, id quod statuerant, bonum esse retinebant. Qui autem videt quomodo ambulet, et quam caute figat gradum, ne forte ad lapidem offendat pedem suum, et dicit : *Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine (Ps. cxvii, 405)*, utique sapiens est. Non enim puto *ἰδιώτην* quempiam, etsi velit ambulare caute, posse hoc implere præceptum : quia sapientibus et non insipientibus imperatum est. Ex quo intelligimus et præcepta moralia (quæ plerique manifesta arbitrantur, ex eo quod in octavo decimo psalmo (Vers. 9) dicitur : *Mandatum Domini lucidum illuminant oculos*) indigere prudenti, et circumspecta expositione : quia lucidum illud præceptum, eorum illuminat oculos, qui, insipientia derelicta, sapientiæ studii se manciparint.

D prolata isthæc ad Adamum verba : *Surge, qui dormis, etc.* Cæterum et S. Ambrosius in Comment. in hanc Epist. et Augustinus in psalm. iii legunt, et contingent te, quam lectionem Hieronymus probat. Erasmus, quem Victorius sequitur in Græco ex ingenio fecerunt, *ἐπάφεται*, pro *ἐπιφύσσει*. Chrysostomus homil. 18, in hunc locum : *Οἱ μὲν φασί, « καὶ ἐπιφύσσει τοῦ Χριστοῦ, » οἱ δὲ φασί, « Ἐπιφύσσει σοὶ ὁ Χριστός, » μᾶλλον δὲ τοῦτο ἔστι.* Alii quidam dicunt, et tanges Christum : alii vero dicunt, et illuminabit te Christus : et magis ita est.

^c Quis credidisset nullam fere vocem reperiri Græcam recitatam ab Hieronymo, quam non Erasmus, et post eum Marianus depravarit ? Pro voce igitur *ἐπιφύσσει*, editores illi contra fidem manscriptorum Codicum posuerunt verbum *ἐπάφεται*. De eadem vero expositione supra loquebatur Hieronymus in cap. xxvii Matth. MART.

(Vers. 16.) *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.* Quis sapiens est, et ideo caute ambulat, redimit tempus. Tempus autem redimit, quia dies mali sunt. Quando in bono opere tempus consumimus, emimus illud, et proprium facimus quod malitia hominum venditum fuerat. Nemo autem vitæ hujus quærens necessaria, et de divitiis et sollicitudinibus, quas Evangelium spinas nuncupat (*Marc. iv, et Luc. viii*), cogitans, potest sibi tempus redimere. Redimentes autem tempus, quod in diebus malis est, quodammodo immutamus illud: et dies malos in bonos vertimus, et facimus illos non præsentis sæculi, sed futuri. Potest et aliter locus iste edisseri: **650** O vos Ephesii, quibus de somno sæculi istius exsurgentibus sol justitiæ ortus est Christus, caute ambulate atque prudenter: et abjecta insipientia, tenete sapientiam, per quam possitis non cum varietate temporum commutari; sed diversitatem temporum vobis unum tempus efficere. Et quia sunt plurimæ persecutiones (in principio quippe fidei propemodum quotidie vexabantur Ecclesie), unum tenete cursum, et hoc scitote servandum, ut non in morem stulti, quasi luna mutemini; sed quod semel coepistis, firma mente teneatis: ne videlicet si persecutorem judicem videritis, et vos cum judicis voluntate mutemini. Rursum si alius dogmatis vestri laudator advenerit, vos fateamini Christianos; sed quod estis, omni tempore reservate. Aliquod de Scripturis ponamus exemplum, ut quod dicimus manifestius fiat. Joseph unum habebat propositum, placere Deo. Hoc nulla varietate temporis immutatum est: nec fratrum invidia, nec conditione servitutis, nec ætatis illecebris, nec dominæ reprovissis, nec squalore carceris, nec postea tumore Ægyptiæ potestatis: sed semper unus fuit, et varietatem, ut diximus, temporum sibi redimens, malos dies vertit in bonos. Hoc idem et de Job sentiendum est, quod per varia tentamenta vexatus, nec divitiis, nec damnis, nec orbitate, nec vulnere, nec exprobratione amicorum, nec solitudine, nec postea bonorum omnium restitutione mutatus est. Redemerat enim sibi tempus, et dies malos fecerat bonos.

(Vers. 17.) *Propter quod nolite effici imprudentes: sed intelligite quæ sit voluntas Dei.* Quia tempus malum est, et, sicut supra diximus, redimendum, appetenda ante sapientia est, ut per illam intelligere valeamus quæ sit voluntas Dei. Non enim possumus caute ambulare, nisi prius intellecta voluntate Dei. In omni ergo opere primum considerandum quid velit Deus: et habito iudicio, id postea faciendum, quod illi placere fuerit comprobatum.

(Vers. 18.) *Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria: sed impleamini spiritu.* Quomodo non possumus duobus dominis servire, Deo et mammonæ (*Matth. vi*): sic non possumus spiritu impleri pariter, et vino. Qui enim spiritu impletur, habet prudentiam, et

A mansuetudinem, **651** verecundiam, castitatem. Qui vino, habet insipientiam, furorem, procacitatem, libidinem. Hoc quippe æstimo uno verbo significare luxuriam. Quod si quidam intelligerent, numquam me temeritatis et hæreseos arguissent, quod * in virginitate servanda dixerim vinum adolescentulis declinandum, et non mittendum super flammam oleum, nec naturalem carnis ardorem fomentis voluptatis augendum. Potest autem vinum, in quo est luxuria, et illud accipi, de quo in cantico Moysi dicitur: *Furor draconum vinum eorum, et furor aspidum insanabilis* (*Deut. xxxii, 35*): quod omnes qui sæculi istius cogitatione sunt ebrii, bibunt et insanunt, et vomunt, et præcipites corruunt. Et justa Lapitharum, Centaurorumque fabulam, in mutuum feruntur exitium. Huic vino illud vinum contrarium est quod Dominus se nobiscum in regno suo bibiturum esse promittit (*Marc. xiv*). Frequenter annotavius, nomen spiritus absque additamento, in bonam positum partem: quod quidem etiam nunc observandum videtur.

(Vers. 19.) *Loquentes vobismetipsis in psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino.* Qui se abstinnerit ab ebrietate vini, in quo est luxuria, et pro hoc spiritu fuerit impletus, iste omnia potest accipere spiritualiter, psalmos, hymnos, et cantica. Quid autem intersit inter psalmum et hymnum et canticum, in Psalterio plenissime discimus. Nunc autem breviter hymnos esse dicendum, qui fortitudinem et majestatem prædicant Dei, et ejusdem semper, vel beneficia, vel facta mirantur. Quod omnes psalmi continent, quibus ALLELUIA, vel præpositum, vel subjectum est, psalmi autem proprie ad ethicum locum pertinent, ut per organum corporis, quid faciendum, et quid vitandum sit, noverimus. Qui vero de superioribus disputat, et concentum mundi omniumque creaturarum ordinem atque concordiam subtilis disputator edisserit, iste spirituale canticum canit. Vel certe (ut propter simpliciores manifestius quod volumus, eloquamur) psalmus ad corpus: canticum refertur ad mentem. Et canere igitur et psallere, et laudare **652** Dominum magis animo quam voce debemus. Hoc est quippe quod dicitur: *Cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino.* Audiant hæc adolescentuli: audiant hi quibus psallendi in ecclesia officium est, Deo non voce, sed corde cantandum: nec in tragædorum modum guttur et fauces dulci medicamine colliniendas, ut in ecclesia theatrales moduli audiantur et cantica, sed in timore, in opere, in scientia Scripturarum. Quamvis sit aliquis ut solent illi appellare κακόφωνος, si bona opera habuerit, dulcis apud Deum cantor est. Sic cantet servus Christi, ut non vox canentis, sed verba placeant quæ leguntur: ut spiritus malus qui erat in Saule

* Scilicet in libello, sive epistola 22 de Virginitate servanda, ad Eustochium, num. 8: *Hoc primum moneo, hoc obtestor, ut sponsa Christi vinum fugiat*

pro veneno: hæc adversus adolescentiam prima arma sunt dæmonum, etc.

(I Reg. xvi), eiciatur ab his qui similiter ab eo possideatur, et non introducatur in eos qui de Dei domo scenam fecere populorum.

(Vers. 20.) *Gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Jesu Christi Deo et Patri.* Huic quid simile est in Epistola ad Thessalonicenses prima scriptum est : *Semper gaudete, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite* (I Thess. v, 16, 17). Quod præceptum ille solus custodire potest, qui providentia Dei novit etiam quinque passeris, qui venduntur dipondio, gubernari : quorum unus non cadit in laqueum sine Patris voluntate (Luc. xii). Quod autem sit : *Gratias agentes, et semper, et pro omnibus*, dupliciter intuendum, ut et in omni tempore, et pro omnibus quæ nobis accidunt, Deo gratias referamus : ut non tantum pro his quæ bona putamus, sed etiam quæ nos coarctant, et contra nostram veniunt voluntatem, in Dei præconium mens læta prorumpat, et dicamus : *Nudus exivi de utero matris meæ, nudus et redeam : sicut placuit Domino, ita factum est : sit nomen Domini benedictum* (Job 1, 21). Hæc actio gratiarum apud prudentes viros, et generaliter et specialiter observatur. Generaliter, ut gratias agamus Deo, quod nobis sol oriur, dies currit, nox mutatur in requiem, splendore lætæ tenebræ temperantur, et ortu occasuque stellarum tempora mutantur, et redeunt : quod nobis serviunt pluvie, terra parturit, elementa famulantur : quod tantæ animalium varietates, vel ad vehendum, vel ad operandum, vel ad vescendum, vel ad tegmen, vel ad **653** exemplum, vel ad miraculum datae sunt : et ad extremum, quod nati sumus, quod subsistimus, quod in mundo quasi in quadam domo potentissimi patrisfamilias procuracionem gerimus, et totum quicquid in mundo est, nostri causa intelligimus procreatum. Specialiter vero, quando in Dei beneficiis quæ nobis accedunt, gratulamur. Sed hoc et gentilis facit, et Judæus, et publicanus, et ethnicus. Christianorum propria virtus est, etiam in his quæ adversa putantur, referre gratias Creatori. Si domus corruerit, si amantissima uxor et filii vel captivitate, vel veneno, vel naufragio intercepti sint, si divitias proseriptione perdidimus, si sanitatem innumerabiles morbi, et semper expectanda miseris podagræ debilitas fregerit. Qui sibi sanctiores videntur, solent Deo referre gratias quod de periculis, vel de miseriis liberati sunt. Sed juxta Apostolum hæc virtus est maxima, ut in ipsis periculis atque miseriis, Deo gratiæ referantur, et semper dicamus : *Benedictus Deus, minora me solo sustinere quam mereor : hæc ad mea peccata parva sunt : nihil mihi dignum redditur.* Hic animus Christiani est, hic crucem suam tollens, sequitur Salvatorem, quem nec orbitas, nec damna debilitant. Quem, ut Flaccus in lyrico carmine ait :

* Vetus hæc damnataque licet a Patribus consuetudo viget, hodie in ecclesiis nostris, ubi audiuntur theatrici moduli et dulcia cantica, quæ de domo

Si fractus illabatur orbis,
Impavidum ferient ruinae.

Qui autem, sicut diximus, gratias agit Deo et Patri, in mediatore Dei et hominum referat eas Christo Jesu : quia nisi per illum accedere non valemus ad Patrem.

(Vers. 21.) *Subjecti invicem in timore Christi.* Audiant hæc episcopi, audiant presbyteri, audiat omnis ordo doctorum : subjectis suis se esse subjectos, et imitentur dicentem Apostolum : *Cum enim essem liber ex omnibus, omnibus meipsum servum feci, ut omnes lucrifacerem* (I Cor. ix, 19). Et in alio loco : *Per charitatem servite invicem* (Galat. v, 13). Unde et ipso eadem charitate omnibus gentium servivit Ecclesiis. Salvator quoque formam servi accepit, ut serviret discipulis suis, et pedes eorum lavit (Joan. xiii). Hoc interest inter Gentium principes et Christianorum, quod illi dominantur subditis, nos servimus, et in eo majores sumus, si minimi omnium fuerimus. Sed et hoc quod ait : *In timore Christi*, sic accipiendum, ut ipsa subjectio non propter hominum gloriam, **654** sed propter timorem Christi fiat, dum illum timemus offendere. Alius vero sic interpretabitur : *subjecti invicem in timore Christi* : ut hanc sententiam generalem in consequentibus dividi dicat atque partiri : *Mulieres viris suis subditæ sint ; et : Filii, obedite parentibus ; et : Servi, obedite dominis carnalibus cum timore et tremore* : ut non solum uxor viro, et filii parentibus, et servi dominis ; sed etiam viri mulieribus, juxta officium quod præceptum est : et patres filiis, ne illos ad iracundiam provocent : et dominis servis, ut remittant minas, et præbeant his quæ habent necessaria, invicem sicut subjecti : et hoc ex Christi timore faciant : ut quomodo servus suis fuit ille subjectus : sic et hi qui majores videntur, subiciantur minoribus suis reddendo officia quæ jubentur. Possumus hic timorem et pro τὸλαβία, id est, reverentia accipere, quæ magis vicina est charitati. Nequaquam enim convenit Ephesiis, ut timore quid faciant, et non dilectione Christi.

(Vers. 22, 23.) *Mulieres viris suis subditæ sint sicut Domino : quoniam vir caput est mulieris, sicut et Christus caput Ecclesiæ.* Hoc quod in Latinis exemplaribus additum est, *subditæ sint*, in Græcis codicibus non habetur : siquidem ad superiora refertur, et subauditur : *Subjecti invicem in timore Christi*, ut ἀπὸ τοῦτο resonet subjectæ, et mulieres viris suis sicut Domino. Sed hoc magis in Græco intelligitur, quam in Latino. Quomodo itaque Christo subjecta est Ecclesia : sic subjecta sit uxor viro suo. Quem enim habet principatum et subjectionem Christus et Ecclesia, huic eidem ordini maritus et uxor astringitur. Sed videndum, ut quomodo in Christo, et in Ecclesia sancta conjunctio est : ita et in viro et in muliere sancta sit copula. Sicut autem non omnis congregatio hæreticorum Christi Ecclesia dici potest, nec caput eorum Christus est : sic non omne

Dei scenam faciunt populorum convenientiam ad muleendas aures vocibus et modulis tragicarum, quos vulgo *Opéra* vocant.

matrimonium quod non viro suo secundum Christi præcepta conjungitur, rite conjugium appellari potest, sed magis adulterium. Alias autem subjicitur uxor viro ut domino : quia ad ipsum conversio ejus est, et ipse illius dominabitur (*Gen. iii*). Nam et Sara dominam vocabat Abraham (*Gen. xvii*). Quæ spontanea servitus, quanto magis fuerit voluntate subiecta, tanto esse incipit coequalis : quidamque, obsequiis suis in servitum **655** redigere dominantem. Quidam hunc locum secundum anagogen ita interpretantur, ut dicant uxorem in corpore, virum accipi in animo. Et sicut Christo subiecta est Ecclesia : ita corpora subijci debere sensui, et in unum spiritum redigi, si Domino fuerint copulata. Qui enim adhæret Domino, unus spiritus est (*I Cor. vi, 17*).

Ipsa est Salvator corporis. Quoniam propinquior atque inferior est a substantia Christi natura Ecclesiae, propterea eam corpus Christi æstimo nominatam : cujus corporis Salvator est Christus Jesus, id est, Verbum, sapientia, cæteræque virtutes in quibus intelligitur Filius Dei. Quære curiosius, sicubi in divinis voluminibus potueris invenire, vocabulum carnis pro Ecclesia positum. Si quidem nunc nequaquam caro, sed corpus Christi appellatur Ecclesia. Porro manifestum quod quidquid caro est, consequenter et corpus sit : non autem quidquid corpus, hoc consequenter et caro.

(Vers. 24.) *Sed ut [Al. sicut] Ecclesia subiecta est Christo : ita et mulieres viris suis in omnibus.* Ecclesia Christi gloriosa est, non habens maculam neque rugam, aut quid istiusmodi. Qui ergo peccator est, et aliqua sorde maculatus, de Ecclesia Christi non potest appellari, nec Christo subiectus dici. Possibile autem est, ut quomodo Ecclesia quæ prius rugam habuerat et maculam, in juventutem et munditiam postea restituta est, ita et peccator currat ad medicum (quia non habent opus sani medico (*Luc. v*), sed male habentes) et eurentur vulnera ipsius, et fiat de Ecclesia quæ corpus est Christi. Satis quoque eleganter, et caute ad Ephesios loquens ait. *Ut Ecclesia subiecta est Christo : ita et uxores viris suis.* Si enim ita uxor subijcienda viro est, ut Christo Ecclesia, inter virum et uxorem erit sancta conjunctio, et nunquam corporis servient passionibus. Quod si nobis aliquis illud quod ad Corinthios scribitur opposuerit : virum uxori debitum reddere, et uxorem viro (*I Cor. vii*), animadvertat magnam inter Corinthios et Ephesios esse distantiam. Illis quasi parvulis atque lactentibus scribitur, in quibus erant dissensiones et schismata, et audiebatur fornicatio qualis ne inter gentes quidem : et propterea eis conceditur, ut post orationem ad idipsum redeant, ne tententur a Satana : licet et ibi in consequentibus, non juxta voluntatem, sed juxta **656** *συγκατάθεσιν* se eis dicat ignoscere. Ephesii vero, apud quos fuit triennium, et omnia eis Christi aperuit sacramenta, aliter erudiuntur : et habet unusquisque arbitrii liberam potestatem, vel Corinthios sequi, vel Ephesios : et salvari aut servitute Corinthii,

aut Ephesii libertate. *Væ, inquit Salvator, prægnantibus, et lactantibus in die illa (Luc. xxi, 25),* hoc est, iudicii, quæ utique proprie opera nuptiarum sunt. Unde omni labore nitendum, ut magis Ephesios quam Corinthios æmulemur : nec deprehendamus quasi in diluvio ementes, et vendentes, nubentes et matrimonio copulati ; sed accinctis lumbis lucernas teneamus in manibus (*Matth. xxiv*).

(Vers. 25 seqq.) *Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et semetipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret : mundans [Al. additur eam] lavacro aque in verbo, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid ejusmodi, sed ut sit sancta et immaculata.* Quamvis sui invicem maritus et conjux amore teneantur (qualis illa uxor memoratur Hasdrubalis, quæ, capto viro, in patriæ se jecit incendium, et cæteræ quæ viris mortuis supervivere noluerunt) nunquam tamen dilectionem illam vir sapiens dilectioni Christi et Ecclesiae comparabit. Sanctus igitur hic intelligendus est amor, quo et Isaac dilexit uxorem suam *Rebeccam (Genes. xxiv)*, quæ interpretatur *patientia* : et de terra Mesopotamiæ, quæ sæculi hujus ex omni parte fluctibus cingitur, in terram eam repromissionis induxit, ut consolaretur pro morte matris suæ. Interitum quippe Synagogæ, conjunctione Ecclesiae temperavit. Ita dicentes occasionem hæreticis damus qui omnes omnino nuptias repudiandas putant : et hoc vel maxime utuntur testimonio. Quibus brevibus [Al. breviter] respondendum, passionem hic et immunditiam, et luxuriam ab Apostolo inter maritum et uxorem vetari, non sanctam conjunctionem : alioquin si conjugium omnino prohibebat, quid necesse fuit dicere, *uxores vestras* : cum potuerit dicere : *Viri, diligite mulieres, vel uxores.* *Vestras* enim proprie matrimonium sonat. Et rursum in sequentibus : *et viri debent diligere uxores suas, sicut sua corpora* : et adhuc manifestius : *Qui uxorem suam diligit, seipsum diligit : Nemo enim unquam suam carnem odit ; sed nutrit et fovet eam : quia secundum edictum Legis antiquæ, et instaurationem Evangelii, 657 maritus et uxor una caro efficiuntur.* Liberorum ergo, ut diximus, in matrimonio opera concessa sunt. Voluptates autem quæ de meretricum capiuntur amplexibus, in uxore damnatæ. Hoc legens omnis vir, et uxor intelligant, sibi post conceptum, magis orationi quam conubio serviendum. Et quod in animalibus et bestiis ipso naturæ jure præscriptum est, ut prægnantes ad partum usque non coeant, hoc in hominibus sciant arbitrio derelictum, ut merces esset ex [Al. ea] abstinentia voluptatum. Quia vero secundum tropologiam, viros animas, et uxores corpora dixeramus, sic diligit anima carnem [Al. corpus], quomodo Christus Ecclesiam, ut semetipsam tradat pro salute ipsius, et eam sanctificet verbo doctrinæ, ut exhibeat sibi eam non habentem maculam aut rugam aliquam vetustatis : maxime cum sciat illam in resurrectione salvandam, et visuram esse salutare Dei. Talis vir caput

habet Christum : et cum propter salutem carnis se humilians, factus fuerit cum uxore sua una caro, retrahit eam ad spiritum, et Domino copulatus, caro esse desistit. Pulchre quoque maculam aut rugam, quia de conjugio loquebatur, de exemplo mulierum ad decorem traxit Ecclesiae. Sicut enim solent in mulierum corporibus vel sordere naevi, vel ruga contrahi, vel lentigo variari : et hoc est omne studium feminarum, ut quod foedare videtur abstergant, et exhibeant maritis corporum venustatem : ita et animae omni peccatorum sorde purgandae sunt, ut ruga veteris hominis ^a iuventa tendatur, et renovetur in novum hominem de die in diem.

(Vers. 28.) *Ita et viri debent diligere uxores suas sicut sua corpora.* Et in Genesi ex persona loquentis Adam scriptum est : *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea* (Gen. ii, 23). Et id ipsum in Evangelio, Domino postea dicente, firmatur : *Qui creavit ab initio, masculum et feminam fecit eos, et dixit : Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suae, et erunt duo in carne una* (Marc. xix, 4, 5). Cum igitur vir et uxor una caro sint : **658** ita uxoris ut nostris corporibus providendum. Nemo autem corpus suum turpiter amat, aut semetipsum propter coitum diligit ; sed quasi vasculum animae suae fovet corpus et nutrit, ne fracto vase, id quod continebatur, effluat, et erumpat. Nec non et juxta litteram, quamdiu mulier partui servit et liberis, hanc habet ad virum differentiam, quam corpus ad animam. Sin autem Christo magis voluerit servire quam saeculo, mulier esse cessabit, et dicetur vir, quia omnes in perfectum virum cupimus occurrere. Quod si ad tropologiam et haec referimus, amabimus nostrum corpus, et corporis sensus, vilioris quidem conditionis ab animo, sed per quos ad mentem bonarum artium, et virtutum transeant disciplinae.

(Vers. 29.) *Qui uxorem suam diligit, seipsum diligit : nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam.* Quantum ad simplicem intelligentiam pertinet, sancta inter virum et uxorem charitate praecipua, nonne jubemur ut nutriamus, et foveamus conjuges, ut scilicet eis victum atque vestitum, et ea quae sunt necessaria praebamus. Sed ^b opponi nobis potest, quod non sit vera sententia dicentis Apostoli : *Nemo enim unquam carnem suam odit, cum morbo regio laborantes, et pyysi, et cancro, et distillationibus, mortem vitae praefertant, et sua oderint corpora.* ^c Magis

^a Ita legit codex manuscriptus Regius quem secuti sumus. Cl. nicinensis pervetustus hanc retinet lectionem : *Ut ruga veteris hominis in venustate tendatur.* Unde fluxerit in editiones Erasmi et Mariani, *in juventute tendatur*, nequaquam possum conjicere. **MART.** — Martianus, *inventa*, ex Regio quodam ms. reposuit, sicque omnino retinendum contendit, antiquis editionibus, quae praeferebant, *in juventute*, repudiatis. Nos, *juventa*, rescripsimus, sic exigente contextu : nec erit, opinor, qui non statim intelligat, quod temere Martianus locum hunc depravarit.

itaque ad tropicam intelligentiam sermo referatur, et dicamus, quod illam carnem quae visura sit salutare Dei, anima diligit, et nutrit et fovet, eam disciplinis erudiens, et caelesti saginans pane, et Christi sanguine irrigans, ut refecta et nitida possit libero cursu virum sequi, et nulla debilitate, et pondere [Al. nullo debilitatis pondere] praegravari. Pulchre etiam in similitudinem Christi nutrientis, et foventis Ecclesiam, et dicentis ad Jerusalem : *Quoties volui congregare filios tuos sicut gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti?* animae quoque fovet corpora sua, ut corruptivum hoc induat incorruptionem, et alarum levitate suspensum, **659** in aerem facilius elevetur. Foveamus igitur et viri uxores, et animae nostra corpora, ut et uxores in viros, et corpora redigantur in animas. Et nequaquam sit sexuum ulla diversitas : sed quomodo apud angelos non est vir et mulier : ita et nos, qui similes angelis futuri sumus, jam nunc incipiamus esse quod nobis in caelestibus repromissum est.

(Vers. 30.) *Quoniam membra sumus corporis ejus, ex carne ejus, et ex ossibus ejus.* Quia membra sumus corporis Christi, et Christus nutrit et fovet Ecclesiam : ideo et nos nutriamus, et foveamus carnem nostram, quam nemo unquam odio habuit. Membra autem sumus corporis Christi : non secundum naturam divinitatis aeternae, sed juxta id quod hominem est dignatus assumere. Quamquam et homo ipse qui assumptus est, habeat naturam nostrorum corporum, sed non habeat originem. Nos enim ex humano semine coagulamur : ille de Spiritu sancto natus est. Potest autem et aliter dici : Quoniam corpus Christi Ecclesiae est, et Ecclesia de cunctis credentibus congregatur, Paulus et Ephesii membra sunt corporis, id est, Ecclesia Christi.

(Vers. 31.) *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et erunt duo in carne una.* Quod frequenter annotavimus, apostolos et evangelistas non eisdem verbis usos esse, Testamenti veteris exemplis, quibus in propriis voluminibus continentur, hoc et hic probamus : siquidem testimonium istud ita in Genesi scriptum est : *Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adhærebit uxori suae, et erunt duo in carne una* (Gen. ii, 24). Nunc autem Apostolus pro eo quod ibi habetur, *ἕξειν τοῦτον*, id est, *propter hoc*, posuit *ἔξει τοῦτον*, quod Latine aliis verbis dici non potest : deinde pro *patre suo et matre sua*, pronomina abstulit, et *patrem tantum* posuit et *matrem* : et quod in medio dicitur, *et adhærebit*

^b Hanc ab Origene proponi quaestionem, fateor Hieronymus Apologiae lib. i, num. 30, ac se ex ejus persona tacito nomine, haec dicere.

^c Haec vero probare mavult : *Statim, inquit, quia in se sentirem adjunxi : Magis itaque ad tropicam intelligentiam referatur. Quando dico, Tropicam, doceo verum non esse quod dicitur ; sed allegoriae nubilo figuratum. Ponamus tamen ipsa verba, quae in Origene libro tertio continentur : Dicamus quod illam carnem, quae visura sit, etc., ad finem usque sectionis.*

uxori suæ, hic penitus prætermisit, et tantum quod A sequebatur hoc dictum, superioribus copulavit, et posuit, *et erunt duo in carne una*. Hoc autem totum nunc idcirco observavimus, ut etiam in cæteris locis, sicubi testimonia quasi de prophetis, et de veteri Testamento ab apostolis usurpata sunt, et in nostris codicibus non habentur, nequaquam statim ad apocryphorum ineptias, et **660** deliramenta curramus, sed sciamus scripta quidem ea esse in veteri Testamento, sed non ita ab apostolis edita, et sensum magis usurpatum: nec facile nisi a studiosis posse ubi scripta sunt, inveniri. Igitur ad exhortationem mutui affectus inter uxorem et virum, Adam et Evæ sumpsit exemplum. Ut quomodo costa tollitur de Adam, et ædificatur in conjugem: et ipsa rursus conjux in unam viri carnem redigitur: quia qui B uxorem diligit, seipsum diligit: sic et nos nostras amemus uxores. Idipsum autem per allegoriam in Christo interpretatur, et in Ecclesia: ut Adam Christum, et Eva præfiguraret Ecclesiam. Factus est enim novissimus Adam in spiritum vivificantem (I Cor. xv). Et quomodo de Adam et uxore ejus omne hominum nascitur genus: sic de Christo et Ecclesia omnis credentium multitudo generata est. Quæ unum Ecclesie corpus effecta, rursus in latere Christi ponitur, et costæ locum replet, et unum viri corpus efficitur, ipso Domino id in Evangelio postulante: *Pater, da, ut quomodo ego et tu unum sumus: sic et ipsi in nobis unam sint* (Joan. xvii, 21). Interrogemus Marcionem qua consequentia locum istum qui de veteri usurpatus est Instrumento, in Christum C et in Ecclesiam interpretari queat, cum juxta illum Scriptura vetus omnino non pertineat ad Christum.

(Vers. 32.) *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico, in Christo et in Ecclesia*. Non, ut plerique existimant, omnis historia quæ de Adam et de Eva in Genesi scripta est, ad Christum et ad Ecclesiam facile referri potest, sed tantummodo quod in præsentem loco ponitur, id est: *Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una*. Primus enim homo, et primus vates Adam, hoc de Christo et Ecclesia prophetavit: quod reliquerit Dominus noster atque Salvator Patrem suum Deum, et matrem suam ecclestem Jerusalem, et venerit ad terras propter suum corpus Ecclesiam, et de suo eam latere fabricatus sit, et propter illam Verbum caro factum sit. Et quia non omnia æqualia sacramenta sunt, sed est aliud sacramentum majus, et aliud minus: propterea nunc dicit: *Sacramentum hoc magnum est*: simulque humilitatis ejus indicium est inferentis: *Ego autem dico* **661** *in Christo et in Ecclesia*. Gregorius Nazianzenus, vir valde eloquens, et in Scripturis apprime eruditus, cum de hoc mecum tractaret loco, solebat dicere: Vide quantum istius capituli sacramentum sit, ut Apostolus in Christo illud, et in Ecclesia interpretans, non se ita asserat, ut testimonii postulabat dignitas, expressisse: sed quodammodo dixerit:

Scio quia locus iste ineffabilibus plenus sit sacramentis, et divinum cor quærat interpretis. Ego autem pro pusillitate sensus mei, in Christo interim illud, et in Ecclesia intelligendum puto: non quo aliquid Christo et Ecclesia majus sit; sed quod totum quod de Adam et de Eva dicitur, in Christo et in Ecclesia interpretari posse, difficile sit.

(Vers. 33.) *Verumtamen et vos singuli unusquisque suam uxorem sicut se diligit. Estimetur aliquis eandem inter maritum et uxorem juberi ab Apostolo charitatem, quæ in proximum præcepta est: sic enim scriptum est: Diliges proximum tuum sicut teipsum* (Levit. xix, 18), et nunc dicitur: *Unusquisque suam uxorem sicut se diligit*. Ergo eadem in proximum et in uxorem charitas erit. Quod si proximus, juxta interpretationem Salvatoris, omnis homo est homini: nulla ergo erit inter uxorem et quorumlibet hominum dilectionem differentia charitatis, quod dicere valde absurdum est. In proximo enim similitudo ponitur, ut sic eum diligas sicut te, et cupias esse salvatum. In uxore autem comparisonis adverbium, *sicut*, non similitudinem, sed approbationem et confirmationem, cum quodam pondere sonat. Quomodo dicimus de viro: quasi vir fecit, et de Salvatore scriptum est: *Vidimus gloriam ejus, quasi gloriam unigeniti* (Joan. i, 14). Non quo ipse Salvator gloriam habuerit ad comparisonem alterius unigeniti: ipse est enim unigenitus. Et unigenitus si et alter fuerit, unigenitus non potest appellari. C Unde alterius unigeniti non indigebat exemplo: sed quasi unigenitum, hoc est, ut semelipsum decebat gloriam habere, possedit. Hoc idem et septuagesimi secundi psalmi, juxta Græcos tamen, exordium sonat: *ὡς ἀγαθὸς ὁ Θεὸς τῷ Ἰσραὴλ τοῖς ὑδοῖσι τῆ καρδίας*, quod a nostris translatum est: *Quam bonus Deus Israel rectis corde* (Psal. lxxii, 1)! Alioquin juxta Græcos *ὡς*, id est, *sicut*, similitudinem magis videtur, quam firmitatem significare **662** ditorum, si non ut confirmationem audieris, sed quasi [*Al. tacet quasi*] exemplum. Simul et hoc attendendum, quod vir diligere jubetur uxorem, mulier vero timere virum. Congruunt enim viro dilectio, mulieri timor: servo vero non solum metus, sed et tremor jungitur. Unde et in consequentibus ait: *Servi, obedite dominis carnalibus cum timore et tremore*.

Mulier autem ut timeat virum. Si in Deum metus propter timorem supplicii, non sinit eum qui metuit esse perfectum: quanto magis imperfecta erit mulier, non solum Deum, sed etiam virum metuens? Propter quod requirendum, an carnaliter uxor intelligenda sit, et uxoris timor: cum frequenter multo meliores maritis inveniantur uxores et eis imperent, et domum regant, et educant liberos, et familiæ teneant disciplinam: illis luxuriantibus et per scorta currentibus. Hæ viros suos utrum regnare debeant, an timere, lectoris arbitrio derelinquo. Quod si juxta allegoriam, ut supra diximus, uxor in corpore accipitur, vir in animo, nihil incongruum est timere

eam ut ancillam virum, in secundo gradu et in vi-
liori substantia constitutam. Animi quippe, ut ait
Crispus, imperio, corporis servitio magis utimur.
Qui vero simplicem intelligentiam mulieris sequitur
et mariti, duas significantias in verbo timoris esse
monstrabit. Et dicit una de qua Joannes ait : *Qui
timet, penam habet, et qui timet, non est perfectus* (I
Joan. iv, 18). Juxta quam et servi spiritum servitu-
tis habent in timore, quem exiguntur a Domino di-
cente ad eos : *Et si pater sum ego, ubi est gloria
mea : et si dominus sum ego, ubi est timor meus* (Ma-
lach. i, 6) ? Alteram vero quæ apud philosophos no-
minatur *αὐθάθεια*, et apud nos, licet non plene sonet,
reverentia dici potest. Scit quoque et propheta per-
fectiorum timorem, quem qui timuerit, perfectus est,
in tricesimo tertio psalmo dicens : *Non est inopia ti-
mentibus eum* (Psal. xxxiii, 9). Potest igitur uxori
simpliciter intellectæ hic imperari metus, ut timeat,
hoc est, reverentur virum suum.

(Cap. VI. — Vers. 1.) *Filii, obedite parentibus
restris in Domino : hoc enim est justum. Honora pa-
trem tuam et matrem tuam (quod est mandatum pri-
mum in promissione) ut bene sit tibi, et longævus sis
super terram.* Ambigue dictum, utrum in Domino
parentibus **663** suis filii debeant obedire, an certe
parentibus suis filii obediant in Domino. Quod ut-
ramque faciendum, ut et his parentibus qui nos in
Domino genuere, qualis fuit Paulus et apostoli, obe-
diamus et ea faciamus quæcumque præceperint, et
parentibus nostris, de quibus secundum carnem nati
sumus, obtemperemus in Domino, implentes ea quæ
non sunt Domini contraria voluntati. Simulque et
hereticos coarctabimus, nolentes vetus Testamen-
tum esse Dei boni, cujus filius Christus sit. Qua ra-
tione Apostolus Christi, boni Dei filii, Scriptura
Creatoris utatur, et obedientiam filiorum de veteri
Lege præsumat. Quod testimonium de Exodo sum-
ptum, ita ibi contextitur : *Honora patrem tuam et ma-
trem tuam, ut bene sit tibi, et sis longævus super ter-
ram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi* (Exod. xx,
12) : de quo nunc ultima verba subtraxit, quod man-
datum in Decalogo quintum est. Unde querendum
quare nunc dixerit, *quod est mandatum primum* :
cum primum mandatum sit : *Non erunt tibi dñi alii
præter me.* Quamobrem nonnulli ita legunt, *quod est
mandatum primum in promissione* : quasi quatuor alia
mandata, quæ ante dicta sunt, non habeant promis-
siones, et in hoc solo pollicitatio feratur adjuncta,
*ut bene sit tibi, et sis longævus super terram quam Do-
minus Deus tuus dabit tibi.* Sed videntur mihi non
observasse subtilius, et in secundo mandato repro-
missionem esse sociatam. Ait enim : *Non facies tibi
idolum, neque omnem similitudinem eorum quæ in cæ-
lo sursum, et quæ in terra deorsum, et quæ in aquis*

*subtus terram : non adorabis ea, et non immolabis il-
lis : Ego enim sum Dominus Deus tuus, Deus zeloter,
qui reddo peccata patrum in filios usque ad tertiam et
quartam generationem, his qui me oderunt, et facio
misericordiam in millia his qui diligunt me, et custo-
diant mandata mea* (Exod. iv, 5). Observa enim quod
verba sint sponsionis : *Faciens misericordiam in mil-
lia his qui diligunt me, et custodiunt mandata mea.*
Fors tan ergo quia Decalogus exeunti de Ægypto
populo, prima Lex data est, unumquodque manda-
tum Decalogi, primum **664** mandatum est appel-
landum, ad comparationem eorum præceptorum,
quæ postea in Lege conscripta sunt. Qui vero expo-
sitionem superiorem tenere conabitur, in eo quod
distinxerat, *quod est mandatum primum in repro-
missione*, dicit separatim esse mandatum : *Honora pa-
trem tuam et matrem tuam* : et postea repro-
missionem suo loco positam, *ut sis longævus super terram,
quam Dominus Deus tuus dabit tibi.* In hoc vero man-
dato, id est : *Non facies tibi idolum, neque omnem si-
militudinem, non seorsum, sed sub uno textu atque
sermone, non tam promissionem datam, quam sen-
tentiam in laudes Dei esse finitam, facientis mise-
ricordiam in millia his qui eum diligunt, et custe-
diant mandata ejus.* Rursum is qui tota Decalogi
mandata, primum mandatum esse contendit, repro-
missionem in qua scriptum est : *ut sis longævus
super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi,* non
solum ad eos pertinere monstrabit, qui parentibus
obsequantur : sed etiam ad alia innumerabilia præ-
cepta ; et necesse habebit cuncta replicare mandata,
in quibus merces hæc et præmium promittantur,
ut sint longævi super terram, quam Dominus Deus
suis dederit eis. A quo diversus ille exigere debet
interpres, ut doceat ante hoc mandatum, illa quæ
ab eo prolata sunt, scripta esse mandata. Quod si
non poterit approbare, frustra et in aliis præcep-
tis hanc repromissionem adjunctam esse memora-
bit. Post hæc retractandum, pro honore patris et
matris, non Judaicum et carnale esse promissum, ut
longævi sint filii super terram, quam Dominus Deus
suis dederit eis. Multos enim fuisse credendum, qui
et parentibus obsequentes cito mortui sint, et in pa-
rentes impij usque ad extremam venerint senectu-
tem. Respondeant enim Judæi et similes Judæorum,
si vitæ istius longitudo est in repromissis, et diu in
corpore permanere felicitas est, quid sibi vult illud
in Psalmis : *Heu mihi, quia incolatus meus prolon-
gatus est ! habitavi cum habitantibus Cedar* (Ps.
cxix, 7). Et hoc Salomonis in Ecclesiaste : *Lau-
davi ego ^a omnes mortuos qui olim mortui sunt,
super viuentes qui vivunt usque in præsens :*
665 *et melior est super hos duos, qui necdum natus
est, et non vidit omne opus malum quod factum est
sub sole* (Eccles. iv, 2, 3) ; et post paululum : *Si*

^a Voculam, omnes, ipsemet Hieronymus minime
novit in Commentariis in hunc librum, ubi se ta-
meo Septuaginta interpretum consuetudini magis
coaptavit. Factum quoque videtur scribarum erro-

re, quod in Vaticano ejus versionis exemplari sit.
Franci autem fuerit Aquile versio, qui cum *κατα-
ζήλιος* Hebræum articulum *ת*, Græce redderet *ὅν*
adeoque, *ὅν τοὺς τεθνεώτας*, transfuderit, ut in Ale-

genuerit vir centum ^a, et annos plures vixerit, et multi fuerint dies annorum ejus, et anima illius repleatur bonis, et sepultura non sit ei: dixi melius est super eum abortivum, quia in vanitate venit, et in tenebris nomen ejus operietur: et quidem solem non vidit (Ibid., 6), et cætera. Si enim laudantur super vivos mortui (et juxta quosdam qui, antequam in corpora ista descendant, animas degere in cælestibus arbitrantur, melior esse dicitur duobus, qui necdum natus est, et omnis ista vita tentatio est; et secundo Job: *Mors viri [Al. viro] requies (Job III, 15)*: et juxta eundem et Jeremiam, *Maledicta est dies in qua nascimur (Jerem. XX, 14)*, quomodo nunc repromittitur honorantibus patrem et matrem quod longævi sint super terram, quam Dominus Deus suus dederit eis? Quærenda est ergo terra, quam Dominus repromittit et tribuit his qui spiritualem Ægyptum reliquerint, et cum omni patientia, magna et terribilia vitæ istius deserta transierint, et vicerint reges magnos, quos perculit Dominus: et transierint in Judæam quæ lacte et melle fluit, et sub Jesu duce, Jericho corridente, atque vastata Hai, quæ interpretatur, *abruptum*, Jerusalem venerint, et ædificetur eis templum sub Salomone rege pacifico (*Jos. VI, 8*), et possideant terram, quæ mansuetis est præparata: *Beati quippe mites: quoniam ipsi possidebunt terram (Matth. V, 4)*, quæ vere est terra viventium, Psalmista quoque dicente: *Credo videre bona Domini in regione viventium (Ps. XXVI, 13)*. Hujus vitæ longitudinem et sapientia habet in manu dextera, in sinistra tenens divitias et gloriam.

(Vers. 4.) *Et patres nolite ad iracundiam provocare filios vestros: Sed educate illos in disciplina et conversatione Domini.* Peccatum filiorum est non obedire parentibus, et quia poterant parentes aliquid imperare perversum, adjunxit, *in Domino*. Peccatum vero paren-

xandrino est codice, Vaticanæ exscriptor pro *ὄντως*, quas voces nihil esse arbitratus est, fererit *ὄμνηστας*, indeque derivatæ interpretationes Latine, *omnes*. Cæterum nec Hebræus, nec Vulgatus interpretæ habent.

^a Supplet Victorinus, *filios*.

^b Aliter legit olim Abælardus in Theologiæ Christianæ libris, et *amorum turpia scripta*, etc., pro et *mimorum*, etc.

^c Hunc locum non satis intelligentes Erasmus et Marianus diverse depravant; Erasmus addendo præpositionem *in* ante *calendarium strenam*, et Marianus mutando, *aut in templi stipes*: legit enim, *aut in sumptus domesticos, templi stipes*. Mss. codices retinent puram lectionem quam nos edidimus, cujus hic est sensus: Legant ista episcopi et presbyteri qui filios suos de ecclesiasticis sumptibus forsitan eruditos tradunt grammaticis gentilibus, et videant ne quod virgo vidua, vel pauper obtulit, hoc grammaticus et orator accipiens pro *calendaria strena*, et *Saturnalia sportula*, etc., convertat in sumptus domesticos aut in deorum suorum templi stipes, et denique in sordida scorta. *Calendaria* porro *strena*, aut *Saturnalia sportula*, sicut et *Minervale munus*, antiquitus munera erant data præceptoribus, in kalendis Januarii, et in festis diebus

tum, **666** parvulos filios atque lactentes ad iracundiam provocare, aut certe jam adolescentibus et maturioris ætatis, ea imperare quæ gravia sunt. Sicut igitur in filiis obsequium, et subjectionis merces est demonstrata: ita parentibus moderatum jubetur imperium, ut non quasi servis, sed quasi filiis præesse se noverint. Nec hoc præcepti sine contentus est; sed et illud adjunxit: *Educate illos in disciplina et correptione Domini*. Quam correptionem nos legimus, melius in Græco dicitur *νοστήσια*, quæ admonitionem magis et eruditionem quam austeritatem sonat. Legant episcopi atque presbyteri, qui filios suos sæcularibus literis erudiunt, et faciant comedias legere ^b, et mimorum turpia scripta cantare, de Ecclesiasticis forsitan sumptibus eruditos: et quod in carbonam pro peccato virgo vel vidua, vel totam substantiam suam effundens quilibet pauper obtulerat, hoc ^c *calendarium strenam*, et *Saturnalia sportulam* et *Minervale munus Grammaticus*, et *Orator*, aut in sumptus domesticos, aut in templi stipes, aut in sordida scorta convertit. Eli sacerdos ipse sanctus fuit, sed quia filios suos non erudit in omni disciplina et correptione, supinus cecidit, et mortuus est (*I Reg. II*). Non enim poterat ad priora extendi, sed retrorsum ruit, et ^d opisthotono insanabili lapsus in tergum, ad Sodomam cum Lot uxore respexit. Et certe corripuerat filios suos, dicens: *Quare facitis verba hæc quæ ego audio de vobis mala ab omni populo? Nolite, filii mei: quoniam non est bona fama, quam ego audio de vobis (I Reg. II, 23, 24)*. De istiusmodi patribus et Isaias lacrymabili voce causatur, dicens: *Et filii alienigenarum nati sunt eis (Isai. II)*. Quod si hoc Ephesiis laicis, et plerisque, ut in populo solet, vite hujus negotiis occupatis, præcepit, ut filios suos erudiant in omni disciplina, et admonitione Domini: quid de sacerdotibus æstimandum est, de quorum

Saturni et Minervæ. Tiberius imperator prohibuit edicto strenarum commercium, ne ultra kalendas Januarias exercerentur. Vide Sueton. in Tiberio. MART.

Notum, *calendarium strenam* illud esse munus, quod boni omnis gratia initio dabatur anni. Suetonius in Caio, cap. 42: *Edixit strenas incunte anno se recepturum, stetitque in vestibulo ædium kalendis Januarii, ad captandas stipes*. Hujusmodi et *Saturnalia* erat sportula, quæ tamen ad Decembrem mensem pertinebat: *Minervale* autem proprie illud erat munus, quod magistris discipuli persolvebant. Pro eo quod mox sequitur, *aut in templi stipes*, et Martianeus de idolorum templis explicat, Victorinus ratus de templis dici Christianorum, vocalis, aut in, sublatis, commodius sane, si mss. suffragarentur, locum restituit, ut sensus caset, *presbyteris templi stipes dare grammaticis ethnicis*, qui aut in sumptus domesticos, aut in sordida scorta converterent.

^d In epist. 147 ad Sabinianum, ubi hanc vocem nos primum restitimus: *Heli dum nimium est lenis in filios, offendit Deum; tantumque abest, ut te valent episcopi tui justitia liberare, ut timendum sit, ne propter te de solio suo corrueas, ἀπιστοσύνη, percat insanabili*. Vide quæ nos ibi annotavimus.

ordine ad Timotheum scribit, dicens : **667** Filios **A** habentem in obsequio, cum omni honestate (1 Tim. iii, 4). Et idipsum ad Titum ioculcat et repetit : Filios habentem fideles : non in accusatione luxurie, aut non subditos (Tit. i, 6, 7) : et quasi vitia filiorum parentibus imputentur, conjunctionem causalem interserens, ait : Oportet enim episcopum sine crimine esse, tamquam Dei dispensatorem (1 Tim. iii). Non est ergo sine crimine episcopus, cuius filius non fuerit subditus, et in accusatione luxurie.

(Vers. 5, seqq.) Servi, obedite dominis carnalibus, cum timore et tremore, et simplicitate cordis vestri, sicut Christo : non ad oculum servientes, quasi omnibus placentes : sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo : cum fidelitate servientes sicut Domino, et non hominibus : scientes quod unusquisque **B** quod fecerit boni, hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber. Propheta loquente ad Jerusalem : Qualis tu timuisti ab homine mortali, et a filio hominis (Isai. li)? et Petro in Epistola sua : Timorem eorum ne timeatis : sed Dominum Jesum Christum sanctificate in cordibus vestris (1 Petr. iii, 14, 15) : et Salvatore eadem concinente : Nolite timere eos qui possunt occidere corpus, et plus non habent quod vobis faciant : sed timeate eum qui potest et animam et corpus occidere in gehannam (Matth. x, 28) : Salomone quoque paria testante . Filii, honora Dominum, et confortaberis : præter illum autem ne timeas alium (Prov. vii) : videtur Apostolus diversa præcipere ut servi cum timore et tremore obediant dominis carnalibus, et uxor [At. uxori] ut timeat virum. Atque qui simpliciter respondebit, hæc dicet : non perfectis servis et eis qui sapientiæ secreta cognoverint hæc præcepta constituti, sed his qui principia habebant fidei, et doctrinis humilioribus indigebant. Alius verò asserat eum qui non habeat spiritum servitutis iterum in timore, nequaquam huic subjacere sententiæ, ut cum timore et tremore obediat dominis carnalibus, hoc idem et de uxore dicturus, quæ jubetur ut timeat virum. Porro tertius in hoc quoque loco, sicut in muliere, timorem pro reverentia dictum putabit : sed aretabitur ex eo quod additus est timori tremor. Potest enim uxori reverentia convenire, ut reverens timeat virum. Ubi autem tremor est, metus non sonabit reverentiam, sed timorem. Necessario itaque in **D** servis additum est, ut post timorem Domini habeant et tremorem, et ad distinctionem Domini spiritualis, nunc carnalis **668** dominus appellatur : ita ut servo quicumque crediderit in Deum, et necdum ad scientiæ summam pervenerit, non indecens sit domino servire carnali cum timore et tremore, in simplicitate cordis sui, et sic ei servire fideliter ut Christo. Non ad oculum serviens, ut hi faciant qui hominibus placere desiderant, sed ut necessitatem in voluntatem vertat, et faciat de servitute mercedem : maxime cum dominus carnis a Domino

spiritus diversa non imperet. Hoc est enim quod ait : Non ad oculum servientes, ut hominibus placentes, sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei. Sed et ipsam fidelitatem non coactam servus habeat, sed spontaneam et ex animo : sic serviens domino suo sicut Christo, a quo recepturus est fidelis præmium servitutis, non minus quam si liber voluntate servisset. Simul et hoc notandum, quod obedientiæ filiorum atque servorum diversa subjunxerit. Ad filios enim dicit : Obedite parentibus vestris in Domino : ad servos vero, Obedite dominis carnalibus cum timore et tremore. Ut sicut inter servum et uxorem habet metus diversitatem : ita et inter filios et servos obedientia discreparet. Et pulchre imperans servis ut obediant dominis, adjecit, quasi Christo : et iterum, ut servi Christi, facientes voluntatem Dei : ut scilicet non audiat servus carnalem dominum, si contraria Deo præceptis voluerit imperare. Quomodo autem ad Corinthios secundum tempus rescripserat (1 Cor. vii), ne per occasionem fidei in Christum inter maritos, et uxores divortia fierent, si e duobus unus credere voluisset : ita ad Ephesios et ad Colossenses, quia plurimi inter initia fidei putabant Gentiles dominos contemnendos, hunc conditionum moderate præcepta constituit : ut et servitia non videatur contra dominos concitare : et rursus nequaquam dominos doceat audiendos, si vitiosa et nefanda præcipiant.

(Vers. 9.) Et domini, eadem facite ad illos, remittentes minas : scientes quia et ipsorum, et vester Dominus est in cælis, et personarum non est acceptio apud eum. Quænam sunt hæc quæ servis superius imperavit, ut diceret dominis eadem facienda quæ servis? Puto illa quæ dixerat, in simplicitate cordis, et, facientes voluntatem Dei : et, ex animo : et, cum fidelitate sive benevolentia in servos, quia cōvoια utrumque sonare potest. **669** Unusquisque enim quod fecerit boni, hoc recipiet a Domino, sive famulus servierit, sicut dictum est, sive liber dominatus fuerit, ut oportet : ut non sit terribilis, non promptus ad verbera : sciens quia et ipse habeat Dominum in cælis, apud quem non est acceptio personarum, et qui solus tantum judicet voluntates, et juxta eas deteriori præferat meliorem, eligens facta, non homines.

(Vers. 10.) De cætero confortamini in Domino, et in potentia virtutis ejus. Scio in Græco pro virtute, fortitudinem positam, id est, ἰσχὺς : quia virtus apud eos ἀρετή appellatur. Sed hæc apud nos consuetudo est Scriptorarum, ut indifferenter ἰσχὺς et ἀρετήν, virtutem nominent : maxime quia fortitudo corporis virtus animi existimatur. Quamquam et apud philosophos inter quatuor virtutes fortitudo sit posita ; quam utique animi, et non corporis esse manifestum est. Quod igitur ait : Confortamini in Domino, et in potentia virtutis ejus, totum sentitur in Christo, ut in omnibus virtutibus quæ super eo in-

* Vitiose penes Martianæum, promptus ad verba.

telliguntur, qui crediderint confortentur. Et prudenter post specialia mandata, quid viris et uxori- bus, patribus et filiis, dominis et servis observan- dum sit, nunc generaliter omnibus in commune præ- cipit, ut in Domino et in ejus potentia confortati, præparent se adversum diabolum, de quo in con- sequentibus scribit.

(Vers. 11.) *Induite omnia arma Dei, ut possitis stare contra versutias diaboli.* Ex his quæ infra legimus, et his quæ in Scripturis omnibus de Domino Salvatore dicuntur, manifestissime comprobatur, omnia arma Dei quibus nunc indui jubemur [Al. jubetur], intelligi Salvato- rem; et unum atque idem sit dixisse, Induite vos omnia arma Dei; quasi dixerit, Induite Dominum Jesum Christum. Si enim cingulum veritas est, et lorica justitia est: Salvator autem et veritas, et justitia nominatur, nulli dubium quin ipse et cingu- lum sit et lorica. Itaque juxta hæc, ipse erit et præparatio Evangelii pacis, et scutum fidei, et ga- lea salutaris, et gladius spiritus, quod est verbum Dei, et vivens sermo et efficax, et acutus super om- nem gladium ex utraque parte acutus. Quæ autem alia arma Dei possumus existimare, quibus induen- dus est qui habet adversum diaboli dimicare versu- tias excepta virtute, quæ Christus est. **670** * Hunc enim qui juxta omnia quæ super eo intelliguntur, fuerit indutus, potens erit contra universas insidias diaboli repugnare, et secundum id quidem quod ve- ritate præcinctus est, non facile ad falsitatis do- gmata deducetur. Juxta hoc vero quod loriceam in- dutus est justitiæ, iniquitatis jaculis non poterit perforari. Nec non cum calciatus fuerit calciamen- tis pulcherrimis in præparatione Evangelii pacis, quasi is qui præparavit in sine opera sua, et ideo- que homo factus est, nec bellicum aliquid, et tu- multuosum agit, nec cum his qui impræparati sunt, condemnabitur. Infidelitas quoque, quæ inimica est fidei, ubi scutum est fidei, nihil valebit. Caput etiam et principale cordis, et animæ in quo sensus omnes locati sunt, salutis galea circumdatum non quassabitur. Ad extremum quasi vir bellator et for- tis, omnes sectas contrarias veritati concidet, inter- ficiet, jugulabit, gladium spiritus, id est, verbum Dei, manu tenens. Volens ergo apostolus multimoda dia- boli ingenia ostendere, quibus nos capere nitatur [Al. nitatur], per ea loca in quibus non omni custo- dia servemus cor nostrum, *perodias* ejus, id est, ad inventiones vel versutias nominavit. Si enim ab- stinuerimus nos a corporum voluptate, parum cau- tos in avaritia capit. Quod si et avaritiam cum vo- luptate contempnimus, per luxuriam irrepit, et facit nobis ventrem esse deum, et per hanc etiam illa quæ fortis esse videbatur, expugnat. Et quomodo solent sapientes exercituum principes, ea vel ma-

xime oppugnare urbium loca quæ parum munita sunt, ut cum per illa irruerint, facile munita ca- piantur; ita et diabolus per ea quæ patere videt, aut certe non firmiter clausa, quærit irrumperere, et ad ipsam arcem cordis et animæ pervenire. Et quid me necesse est de pluribus ejus insidiis dicere, cum ex his et cæteræ versutiarum ejus species cogno- scantur? Diabolus autem, nomen Græcum est, quod interpretatur *criminator*. Juxta Hebræi vero sermo- nis proprietatem, quia et tribus Zabulon quendam similitudinem hujus vocabuli habet, *zabulon*, id est, *deorum fluxus* dici potest, quod scilicet paula- tim de virtute ad vitium fluxerit, et de cælestibus ad terrena corruerit.

Quoniam non est nobis colluctatio adversus **671** *sanguinem et carnem; sed adversus principatus, adver- sus potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, adversus spiritualia nequitiae in cælestibus.* Non puto Paulum scribentem ad Corinthios di- cere potuisse: Non est vobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, quibus ait: *Tentatio vos non apprehendat nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non permittet* [Al. permittit] *vos tentari supra id quod potestis* (I Cor. x, 13). Exi- timo quippe adversus carnem et sanguinem esse certamina, quæ ibi ten- tationes appellantur humanæ, quando caro concu- piscit adversus spiritum, et provocat nos facere opera sua, fornicationem, immunditiam, luxuriam, idolola- triam, inimicitias, contentiones, æmulationes, iras, rixas, dissensiones, hæreses, insidias, ebrietates, comessationes (Galat. v) et reliqua his similia. Porro non est humana tentatio, nec adversus carnem et san- guinem pugna, quando aut ipse Satanus transfigura- tus in Angelum lucis, persuadere nititur, ut cum Angelum lucis arbitremur, aut aliquid horum simile facit, in omni virtute, signis et portentis mendaci- bus, in omni deceptione iniquitatis. Nam cum ali- quem illaquearit inimicus ut recipiat se, et loqua- tur in eo, hæc dicit Dominus, non quasi caro et san- guis eum decipit, aut quasi humana tentatio, sed quasi principatus et potestas, rector tenebrarum et nequitia spiritualis (Ephes. iv). Quamobrem non de- mus locum diabolo, sed et si spiritus potestatem habentis ascenderit super nos, juxta quod scriptum est, locum non demus ei. Dicat quispiam hoc quod ait: *Non est nobis colluctatio adversus sanguinem et carnem, sed adversus principatus et potestates* (Eccl. x, 4), et cætera quæ sequuntur, ideo dici, ut doceamur, ne ea quidem quæ nobis ministrari vitia puta- mus ex carne, carnis esse vel sanguinis, sed a qui- busdam spiritualibus nequitias suggeri. Sunt enim quidam demones amoribus et amatoris cantibus servientes, ut Propheta quoque commemorat dicens: *Spiritu fornicationis* **672** *seducti sunt* (Ose. iv, 2). Nam et barbara quædam nomina eorum esse dicun-

* Iterum corrupte apud Martianæum, *Hic enim, pro, Hunc enim, id est, Christum.*

^b Vide quæ hoc de nomine observamus col. 629,

not. b. Diximus et alibi, juxta Æolicam pronuntia- tionem Zabulum a Veteribus dici pro Diabolo.

tur, ut sæpe confessi sunt hi quos vere vulgus magiceos vocat, et incantationes, et preces, et colores varii, et diversa vel metallorum genera, vel ciborum, ad quæ invocati assistere demones, et infelices animas capere memorantur. Alii vero iracundias, et furores, et bella committere: alii præesse inimicitias, et inter homines odia concitare. Quia vult exprobrare, sicut, Apostolus nos docere: non ex natura corporis, et de materia carnis et sanguinis, hæc vitiorum genera procreari, sed instinctu dæmonum; propterea ait: *Non est nobis colluctatio adversus sanguinem et carnem, sed adversus principatus et potestates, et reliqua.* Ideo autem nunc eorum qui magicis infelices artibus serviunt, et facere ista perhibentur, in medium exempla protulimus, ut retundamus eorum opinionem, qui putant omnia vitia esse carnis et sanguinis, et nullam habere dæmones potestatem, ut nos incitent ad peccatum. Talem luctationem et Jacob putamus fuisse, quod scilicet non adversum carnem et sanguinem contenderit (*Genes. xxxi*), quando remansit solus, et luctabatur cum eo homo, adjuvans enim, et corroborans adversum alium, sudore nimio dimicantem. Et simul vide, ne forte ridiculi sint qui arbitrantur in ritum luctantium, tota Jacob nocte luctatum. Quid enim grande, si, ut illi aiunt, luctans aut superarit, aut victus sit? Sed juxta rationabilem et convenientem patriarchæ luctam, talem illi colluctationem fuisse credendum est, qualem bibabent qui possent dicere: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem.* Non necesse est totum

* Cave ne ex hoc loco asseras cum imperito Scriptore nupero Hieronymum sensisse Jacob luctatum fuisse cum dæmone, et vide *Quæstiones Hebraicas in Genesim*, ubi de luctatione illa plenius disserit sanctus Doctor, MART.—Auctor est Procopius ad hunc *Genesim* locum, persuasum habuisse Veteres nonnullos, dæmonem existisse, qui sub Esau figura ac spoliis cum Jacobo luctatus est. Quam sententiam cum ex Hieronymo probari hic loci nuperus nescio quis Scripserit existimavit, imperitiæ accusatur a Martiano, ab eoque plus satis vapulat. Et tamen si modo Hieronymi expendenda mens est, illum alium sudore nimio dimicantem, totus contextus quasi dæmonem representat, quem contra *homo adjuvans eum et corroborans*, Angelus ex toto orationis sensu intelligitur, qui tulit Jacobo laboranti suppetias. Quin etiam si ex aliorum sententiis putanda res sit, proxime ad eam expositionem plerique accedunt: et cum primis Rabbi, qui angelum ipsiusmet Esau cum Jacobo luctatum fuisse dicunt: et Origenes, qui lib. iii *περί Αρξών* cum angelo quidem Jacobum luctatum putat, quem tamen non adversarium expertus sit; sed e contrario adiutorem habuerit contra dæmonem, a quo periebatur. Huic pressius sententiæ inhæret S. Pater.

† Victorius ait, vagari dæmones per hunc aerem, ad tentandos homines, supra quoque cap. ii his verbis

A 673 causa, David adversum Goliath, et filiorum Israel contra alienigenas, et cæteras gentes, scripta sunt in Lege, et Jesu, et libro Judicium, et Regnorum, et Paralipomenon, altius intellexisse Apostolum (*I Reg. xvii*): et spirituale bellum sensisse de carneo, quo pugnautes victi sint, sive superarint, et satrapas quidem uniuscujusque loci, supernarum fuisse indicia [*Al. iudicia*] potestatum: reges autem gentium singularum, imagines eorum qui nunc rectores mundi, tenebrarumque dicuntur: malos vero homines spirituales nequitiis in cælestibus demonstrasse. Et videtur nobis Apostolus aliis verbis hæc dicere: O Ephesii, quæ de præliis Israelis adversum nationes legitis, videntur quidem carnem sonare vel sanguinem, verbi gratia, *Ægyptiorum, Idumæorum, Ammonitarum, Moabitarum, et gentium cæterarum*; sed si vere vultis scire, cognoscite quia illa universa figuraliter contingebant illis (*I Cor. x*). Scripta sunt autem propter nos, in quos fines sæculorum decurrerunt, ut intelligamus ex illis, non esse nobis pugnam adversum carnem et sanguinem, sed adversus spirituales quasdam et invisibiles potestates, adversus rectores earum tenebrarum, quæ huic mundo incubant, et errorem hominibus incredulitatis offendunt, et adversum spiritualia nequitiæ, quæ habitant in cælestibus: non quo dæmones in cælestibus commorentur, sed quo supra nos aer, hoc nomen accepit. Unde et aves quæ volitant per aerem, volucres cæli esse dicuntur. Nam et in alio loco de dæmonibus quod in aere isto vagantur, Apostolus ait: *In quibus ambulatis aliquando juxta sæculum mundi istius, secundum 674 principem potestatis aeris spiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiae* (*Ephes. ii, 2*). Hæc autem omnium doctorum opinio est, quod aer iste qui cælum et terram medius dividens, inane appellatur, plenus sit contrariis fortitudinibus. Post hæc retractandum, a quo principatus, et potestates, et

clarius aperit: *Princeps quippe aeris et spiritus potestatis, qui in aere isto est, diabolus intelligitur: qui nunc operatur in filios diffidentiae. In his enim, qui Domino credunt, non potest operari.* De quo et infra ait: *Non est nobis pugna adversus carnem et sanguinem; sed adversus principatus et potestates, adversus rectores tenebrarum istarum, adversus spiritualia nequitiæ in cælestibus. Non quo diabolus et satelites ejus, qui per mundum istum vagantes peccata hominibus insinuant, in cælo versari queant: de quo ob sua merita corruerunt: sed cælum dicitur aer iste, qui supra nos est, juxta illud Satoris eloquium: Considerate volatilia cæli, et cætera.* Quamvis autem demones aliqui, ex inferno ad tentandos homines egressi, versentur in aere (qui tenebrosus et caligine plenus ad hoc ipsum illis debetur), habent tamen secum, quocumque perrexerint, interni pœnas: quippe cum infernus ob sua demerita proprius eorum locus, et carcer sit: Sicut et bonis angelis non diminuitur gloria, propterea quod in ministerium et auxilium cælo ad nos mittantur: siquidem scriptum est: *Angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui in cælis est.* Hoc autem eveniet usque ad diem judicii. Post illud enim tempus tam boni angeli omnes in cælo, quam cuncti mali in inferno in perpetuum erunt. Et hoc modo exponendus est divus Hieronymus, quando alibi sub judicii diem, dæmones ex aere

rectores tenebrarum mundi, et spiritualia nequitiae A in caelestibus, ut hoc sint, acceperint potestatem. Et quidem dicat alius, apostaram diabolum satellitibus suis diversa officia commisisse, et non esse harum distributionum auctorem Deum. Cui potest illud diligens lector opponere, et quomodo scriptum est: *Non est enim potestas, nisi a Deo (Rom. xiii, 1)?* Quod si de hominibus dicitur, quanto magis de his qui sunt subtilioris meliorisque naturae? Nec statim qui hoc sentiat, blasphemiae eum crimen incurrere: quia unusquisque juxta suam voluntatem diversa ministeria sortitus sit. Quomodo enim in urbibus eos qui aliquid commisere flagitii, videmus vel bestias alere, vel secare marmora, vel mundare spurcitas cloacarum, vel praesse gladiatoribus, et fundendo reorum sanguini destinari: ita et daemones ex proprii arbitrii libertate, insidiarum, fraudum, scelerum, atque perjurii, et reliquam vitiorum provinciam esse sortitos, ut sint rectores tenebrarum, quia esse lucis principes noluerunt. Hi ergo rectores mundi atque tenebrarum, cum adversum aliquem collectantes supplantaverint eum, fecerintque corrumpere, statim illum suo mundo et suis tenebris quibus principantur, annectunt. Ob quam causam fortius laborandum, ut qui semel audivimus: *Ego elegi vos de isto mundo: jam non estis 675 de isto mundo: si enim essetis de mundo, mundus quod suum esset, amaret (Joan. xv, 19)*, non redeamus ad mundum, nec subjiciamur ei: sed crucifigatur nobis mundus, et nos ei, ut rector lucis, Jesus proprio mundo nos copulet, et sub Patris esse faciat ditione, erutos de spiritualis nequitiae potestate, et de caelo eorum quod transiturum est, nec Dei sedes appellari potest. Impium quippe est, ut spiritualia nequitiae in caelestibus, eum caelum tenere credantur, de quo loquitur Deus: *Caelum mihi thronus est (Isai. lxvi, 1)*. Itaque qui intelligit quanta in isto mundo, nobis et praesentibus, et absentibus fiant: dum ea videre non possumus, sive propter corpus humilitatis nostrae hoc fragile atque terrenum, quo anima involvitur, sive quia carnalibus oculis subtilior natura non panditur: hic videbit quae sint tenebrae quae ab Apostolo nunc dicantur: quod scilicet aut tota vita ista terrena, tenebrae nuncupentur (lux quippe lucet in tenebris, et tenebrae eam non comprehenderunt (Joan. 1, 5), aut animae lumen et sensus, terrenum corpus, et corpus mortis, et humilitatis obumbret, operiat et obcaecat. Sciamus autem quod, excepto praesenti loco, nec in

in infernum (ad perpetuam scilicet mansionem) detrudendos asserit: sicut verissime, doctissimeque hoc ipsum in Augustino interpretatur catholicae veritatis assertor, et orthodoxae fidei acerrimus propugnator divus Thomas in prima parte Summae q. 61, art. 4, et alibi multis in locis: praeter quod receptum penes theologos est, usque ad illum diem, poenam, quam accidentalem vocant, ob mala, quae quotidie operantur, daemones augeri: ut satis hoc ipsum constare potest ex eodem D. Thoma, super quartum librum Sententiarum dist. 10 et aliis in locis. Hunc autem praecipuum Ecclesiae doctorem,

veteri, nec in novo Testamento, *κοσμοκράτορας*, id est mundi rectores, unquam legerimus: quod nomen idcirco Paulus apostolus finxit: quia necesse habebat ad Ephesios disputans, rebus novis et invisibilibus nova nomina coaptare. Adhuc propter hoc quod ait in caelestibus, quia videtur ambiguum, dicendum, subaudiri posse illud ad omnia, ut sit sensus: Non est nobis colluctatio adversus potestates in caelestibus, et rectores tenebrarum istarum in caelestibus, et spiritualia nequitiae in caelestibus; et non tantum, *adversum spiritualia nequitiae in caelestibus*. Maxime si intelligimus (ut jam supra expositum est) quomodo caelestia nominentur propter volucres caeli, et quod in usu dicitur, pluviam venire de caelo: non quo pluvia e caelo veniat. Philosophi quippe aiunt, non amplius, quam duobus millibus passuum a terra distare nubes, ex quibus funduntur pluviae, et imber irroret. Juxta quem sensum cataractae quoque caeli in diluvio apertae esse feruntur. Veruntamen quanto quis peior fuerit, tanto vicinior erit terrae locis, et pinguiori substantiae. Siquidem et terra, et circumdatus nobis 676 aer habent pinguedinem suam: Aiunt quidam et animas corporibus liberatas, si attenuatae fuerint in praesenti vita, et lima, ut ita dicam, *ἀκρίτως* atque virtutum, in subtile corpus attritae, non habitaturas in pinguioribus locis: sed Deo, qui incorporeus est, vicinas fore. Si vero tales fuerint, de quibus dici possit: *Filii hominum, usquequo gravi, sive pingui corde (Ps. iv, 3)*, secundum crassitudinis suae pondus ad infima detrahi, et pinguedine praegravari. Post hoc et illud pariter disserendum, an hac terra et aere aliquis pinguior locus sit, qui a plerisque appellatur infernus, in quo hi qui dicuntur inferi, commorentur. Quinam vero isti sint, et quam vel cognationem, vel diversitatem habeant, ad eos qui spiritualia nequitiae in caelestibus appellantur, non est praesentis temporis disputare. Reliquum est, ut quid inter colluctationem carnis et sanguinis, et inter rectores tenebrarum istarum, et spiritualia nequitiae in caelestibus sit, in duobus apud Apostolum manifestius discamus agminibus. Quando enim vult humanas tentationes, hoc est, colluctationem carnis et sanguinis indicare, despiciens eas atque contemnens loquitur: *Quis nos separabit a charitate Dei: tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames et nuditas, et periculum, et gladius? Juxta quod scriptum est (Ps. xliii, 22): Propter te mortificamur tota die, reputati sumus ut oves occisionis. Sed*

Pii V pontificis opt. max. mandato, illustriss. card. Vincentius Justinianus, divi Dominici ordinis primas, et eruditissimus simul, ac nunquam satis laudatus F. Thomas Marriques, sacri Palatii magister (qui in restituendo Hieronymo primus me impulit, et saepe operis pondere fatiscentem sublevavit, animavitque), omni ex parte emendatissimum, integre Romae impressum, magna catholicorum omnium utilitate, nuper Christi Ecclesiae reddiderunt.

* Quae subsequuntur verba: *Et non tantum, adversum spiritualia nequitiae in caelestibus*, in Vict. editione desunt.

in his omnibus superamus, propter eum qui dilexit nos (Rom. viii, 35, 36). Quando vero docere nos vult de adversariis potestatibus, et rectoribus tenebrarum, et spiritualibus nequitiæ in celestibus, ab alio quasi capite sumit exordium, et dicit: *Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque presentia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque alia quælibet creatura poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro.* Prolixius forsitan quam lector voluerit, de hoc capitulo disputatum sit: sed, quæso, dei veniam difficultati ipsius loci et personæ Ephesiorum, qui post artes magicas scire debuerant, a quibus fuissent aliquando decepti.

(Vers. 13.) *Ideo sumite omnia arma Dei, ut possitis resistere in die malo: et universa operati, stare.* Diem malam, aut præsens tempus ostendit, de quo supra dixerat: *Redimentes tempus, quia dies mali 677 sunt,* propter angustiam et vitæ hujus labores, quia non absque sudore et certamine pervenimus ad palmam: aut certe consummationis atque iudicii, quando diabolus, inimicus et vindex, in sua nos cupiet parte retinere, de qua liberabitur, qui intelligit super egenum et pauperem: *In die enim mala liberabit eum Dominus (Ps. xl, 1).* Hæc est dies, de qua et in alio loco scriptum est: *Ecce venit, dies iræ Domini (Isai. xliii, 9);* et alibi: *Dies enim Domini insavabilis veniet, furoris et iræ (Isai. xlii, 6);* et rursum: *Væ desiderantibus diem Domini: Ut quid vobis dies Domini? et hæc est tenebræ, et non lux. C* Quomodo enim non mala est hæc dies, quæ tenebris et caligine involvitur? De qua Joel quoque propheta commemorat dicens: *Canite tuba in Sion: prædicate in monte sancto meo: et confundantur omnes qui habitant terram; quoniam adest dies Domini: quia prope est dies tenebrarum et turbis, dies nebulae et caliginis (Joel. ii, 1).* Et Sophonias de eadem die loquitur dicens: *Prope est dies Domini magna, prope et velox nimis. Vox diei Domini amara, et dura, et fortis: dies iræ, dies illa, dies angustiae et necessitatis (Soph. i, 14 et seqq.),* et reliqua. D Post quæ insert: *Et affligam homines, et ambulabunt ut caeci: quia Domino peccaverunt (Apoc. xii).* Ut igitur possit quis in hac die diabolo resistere: quia ipse est accusator fratrum nostrorum, assumat omnia arma Dei (hoc enim sonat *πανοπλία*, non ut in Latino simpliciter *arma* translata sunt), et omnibus telis armisque succinctus, de quibus in sequentibus explicatur, sciat tunc se stare posse, si universa fuerit operatus, ut plenus cunctis virtutibus, stabilem ligat gradum, et non moveatur de acie, sitque ex his de quibus Dominus ait: *Sunt quidam de hic stantibus (Matth. xvi, 28);* et in alio loco: *Etenim fide stantis (II Cor. i, 22);* et Psalmista: *Statuit, inquit, supra pe-*

tr. m pedes meos (Psal. xxxiv, 5). Tertia quoque a quibusdam interpretatio subinducitur, dicentibus: non omne adversum diabolum prælium morte finire; sed cum de isto sæculo exierimus, tunc nobis fortius et apertius, præsentibus contra præsentem futurum esse certamen: et sic illud quod paulo ante posuimus, exponent, neque presentia, 678 neque futura: ut futura hæc dicant esse, quæ post vitam istam sint ineunda certamina. Necnon et illud: *Quapropter contendimus, sive in presenti, sive in futuro, placere illi (II Cor. v, 9),* ut præsens tempus, hanc vitam, futurum, post mortem significari putent. Hoc quoque quod nunc dicitur: *Et omnia operati, stare,* ad eundem sensum referent: quasi non possit aliquis omnia in præsentem vitam operari, sed ex parte quid faciat: sicut ex parte videat, et ex parte prophetet: et tunc perfecte stare valeat, cum universa fuerit operatus. Alius vero simplicius hæc exponit dicens, Ephesios ad futuras tentationes, et persecutiones quas eis Paulus apostolus post hanc epistolam propheticè videbat spiritu provenire, cohortari et moneri, ut omnia faciant, per quæ possint in fide stare Evangelii, nec in persecutione corruere. Diem autem malam, proprie de quadragesimo octavo psalmo arbitramur esse nunc sumptam.

(Vers. 14.) *Stare ergo succincti lumbos vestros in veritate.* Quod juxta membra carnis et corporis, omnia membra animæ in Scripturis vocentur, nulli dubium est, de quibus unum puto esse nunc membrum, lumbos, quos ut accingamus veritate, præcipitur. Scriptum est quoque in Evangelio *κατὰ Λουκᾶν: Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris (Luc. xii, 35).* Quia igitur lumbi in generatione semper accipiuntur et semine, secundum illud: *De fructu lumbi tui ponam super thronum tuum (Ps. cxxxi, 11).* Et alibi: *Adhuc in lumbis erat Levi patris sui Abraham, quando obviavit ei Melchisedec (Hebr. viii, 10),* videtur nobis accinxisse lumbos suos, qui nequaquam uxori debitum reddit, nec servit libidini: sed imitatur ingenitum Deum, generationis negotiis non ministrans. Huc idem, reor, et illud significare quod Joannes zonam pelliceam habebat circa lumbos suos (Matth. iii), et non erat de immundis, qui propter fluxum seminis extra castra projecti, cum arca Domini habitare non possunt (Levit. xiii): nec ex his de quibus in Numeris scribitur: *Sint vestimenta ejus dissuta (Num. viii).* Qui autem Christo accinctus est veritate, hæc vestimenta in altum colligit, et sursum trahit: et nudorum laterum scditatem balteo spirituali velat, stringit, et includit, et paratus ad prælium est, et opera habet lucentia, quæ lucernæ dicuntur ardentes.

679 *Et induti lorica justitiæ.* Sicut difficile vulneratur, in his vel maxime locis quæ vitam tenent, qui confertam hamis, et ferreis invicem circulis se tenentem lorica virtutis indutus est: ita qui est circumdatus multiplici veste justitiæ, nec ad similitudinem cervi in jecur accipiet sagittam, nec in desideria corruet et furores, sed erit mundo corde,

habens artificem hujus loriceæ Deum, qui unicuique A sanctorum omnia arma fabricatur, et non sicut eum a jaculo volante per diem, et a sagittis ardentibus percipi pariter et exuri.

(Vers. 15.) *Et calciati pedes, in præparatione Evangelii pacis.* Diligentius observate, quod virtutem quamdam animæ appellaverit pedes, quibus ingredimur in eo qui dicit: *Ego sum via* (Joan. xiv, 6), et quos nos oportet calciare præparatione Evangelii pacis. In horum calciamentorum figuram, et illa calciamenta in Exodo præcesserunt, quæ habere Pascha vescentibus imperatur et his, qui ad faciendum iter parati sunt. Sic enim ait, *manducabitis illud: lumbi vestri accincti, et calciamenta vestra in pedibus vestris, et buccli vestri in manibus vestris: et comedetis illud cum festinatione: Pascha est enim Domini* (Exod. xii, 11). Signum siquidem præparationis est, cum festinatione, et calciatis pedibus comedere: ut, corroborati paschali cibo, latam et horribilem possint eremum pertransire. Qui ergo adhuc ambulat, calcietur: qui vero, jam Jordane transmisso, terram repromissionis intravit, nudet pedem. *Solve, ait, calciamentum de pedibus tuis: locus enim in quo tu stas, terra sancta est* (Exod. iii, 5). Si quis non est Jesus Nave (Cap. v), nec Apostolus, calciet pedes suos in præparatione Evangelii pacis. Si quis autem Apostolus est, et inter duodecim numerari potest, nunquam tollat in via calciamentum suum, nec ad scorpiones, et colubros declinandos calcaneum tegat; sed jam consummatus atque perfectus, stet in terra sancta, et vivat in Christo, et sequatur Agnum quocumque vadit. Quaritur utrumnam ad distinctionem Evangelii alterius, nunc dixerit, pacis Evangelium? An certe proprium sit hoc Evangelium, ut pacis Evangelium nominetur? Qui igitur habet pacem, calciatus est Christi Evangelio: et cum calciatus fuerit, præparatus est: et præparatus non se putet esse perfectum: sed ad hoc præparetur, ut pergat, et pergens veniat ad finem.

680 (Vers. 16.) *Super omnia accipientes scutum fidei, in quo possitis omnia jacula maligni ignita extinguere.* Quasi dixerit: In omni opere portate clypeum fidei, ut possitis tecti atque muniti excipere venientes sagittas, et huc atque illuc arde eas bellica declinare. Hæc est fides super qua et Abraham post multa opera atque virtutes vix potuit promereri, ut de eo Scriptura diceret: *Credidit autem Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam* (Gen. xv, 8). Perspicua sunt autem jacula maligni, quæ vult mittere in corda nostra per cogitationes pessimas: de quibus unum jecit in cor Judæ, ut traderet Salvatorem. Itaque ne principium quidem habere poterit inimicus animæ vulnerandæ, si tenuerimus scutum fidei: in quo non solum venientia tela franguntur, sed etiam telorum ipse ignis extinguitur, de quo et propheta complorat dicens: *Omnes adulterantes, quasi clibanus corda eorum* (Ose. vii, 4). Qui hunc umbonem fidei manu forti tenuerit, et confusus in Domino, scierit se a venientibus jaculis esse secu-

rum, loquetur intrepidus: *In Domino confido: quomodo dicitis animæ meæ: Transmigra in montem sicut passer? Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum, paraverunt sagittas suas in pharetris, ut sagittent in obscuro rectos corde* (Paul. i, 1, 2). Cum ergo, inquit, confidem in Domino, qua mihi datis ratione consilium, ut non stem adversum inimicorum impetus, et jacula quæ contra me in pharetris præpararunt, volentes non solum me, sed etiam omnes rectos [Al. recto] corde percutere? Ecce sto super petram, et non transmigro in montes tenebricosos: et omnia tela hostium repulsa, in ipsos qui dirigunt, convertuntur.

(Vers. 17.) *Et galeam salutis accipite.* Propter hanc galeam salutis, omnes in capite nostro sensus integri per-everant: et maxime oculi, de quibus in Ecclesiaste Salomon ait: *Sapientis oculi in capite ejus* (Eccles. ii, 14). Sciebat enim quod esset viri caput, et quoniam isti oculi in viri capite collocati. Si enim caput viri Christus est, et oculi sapientis in capite ejus sunt: sequitur ut omnis noster sensus, mens, cogitatio, sermo, consilium (si tamen sapientes fuerimus) in Christo sint. In Christo autem Verbo, lumine, justitia, veritate, conciliisque virtutibus.

(Vers. 18, 19.) *Et gladium spiritus, quod est verbum Dei. Per omnem orationem et obsecrationem, orantes in omni tempore in spiritu: et in ipso vigilantibus in omni instantia et prece, 681 pro omnibus sanctis et pro me.* Dei sermo de Spiritu sancto fluit: contrarius vero de terra loquitur, et inde sumit exordium. *Qui enim de terra est, de terra loquitur. Qui de caelo venit, super omnes est: Et quod vidit et audivit hoc testatur* (Joan. iii, 31). Porro sermo Dei, gladius spiritus est, de quo nunc Paulus ait: *Gladius spiritus, quod est verbum Dei* (Hebr. iv). Vivens quippe sermo Dei et efficax, et acutus super omnem gladium ancipitem, et penetrans usque ad artus animæ, et ossium, et medullarum. Qui spiritus præcidit et dividit, multum proficiens per orationem, et obsecrationem eorum, qui in omni tempore Dominum deprecantur in spiritu, juxta illud: *Orabo spiritu, orabo et mente* (I Cor. xiv, 15). Et in hoc proficiens, ut per vigilias, et instantem precem Apostolus in Dei verbo doctrinaque ditetur. Et hæc omnis opulentia ad aliorum proficiat salutem, ut eis quoque ipsis prosit, qui pro eo obsecrant. Simulque Apostoli humilitas admiranda, petentis Ephesios, ut pro se faciant obsecrationes. Ait quippe: *In omni instantia, et prece pro omnibus sanctis et pro me.* Ut seorsum sanctorum, et seorsum sui faceret mentionem.

(Vers. 20.) *Ut mihi detur sermo in apertione oris mei, in confidentia notum facere mysterium Evangelii, pro quo legatione fungor in catena: ita ut in ipso audiam ut oportet me loqui.* Hoc quod nunc ait: *In apertione oris mei;* et alibi: *Os meum ad vos apertum est, o Corinthii* (II Cor. vi, 11); et: *Aperiens os suum, docebat discipulos suos dicens* (Matth. v, 2); et: *Os meum*

aperiri et atraxi spiritum (Psal. cxviii, 15): et : A *Aperiam in parabolis os meum (Psal. lxxvii, 2), et cetera his similia, sic accipiendum quasi dixerit : aperiantur thesauri, et abscondita a sæculis sacramenta pandantur, ut Spiritus sanctus introeat ad ea proferenda quæ latent. Nam quod hujus testimonii, id est, ut detur mihi sermo in apertione oris mei, iste sit intellectus, sequentia probant. In confidentia, inquit, notum facere mysterium Evangelii. Nequaquam in parabolis et proverbiiis : sicut et prophetæ, et ipse Dominus adhuc constitutus in corpore loquebatur dicens : Venit hora quando nequaquam vobis in proverbiiis loquar, sed confidenter de Patre annuntiabo vobis (Joan. xvi, 25). Hunc confidentiæ sermonem, solus poterit 682 obtinere, qui non habuerit cor se reprehendens : Si enim cor nostrum nos non reprehenderit, confidentiam habemus ad Deum, et quodcumque petierimus, accipiemus ab eo (I Joan. iii). Rarus itaque est qui in confidentia notum faciat mysterium Evangelii : quia rarus est qui confidentiam habeat ad Deum. Quis enim gloriabitur castum se habere cor : aut quis stabit dicens mundum se esse a peccatis (Prov. xx, 9). Post hæc quid sit hoc quod ait : Pro quo legatione fungor in catena, ut notum videlicet facerem mysterium Evangelii, breviter perstringendum. Et quidem qui simpliciter intelligit, dicet propter testimonium Christi eum de carcere, et de catenis hæc Romæ positum scripta misisse. Alius ^a vero propter corpus humilitatis, et catenam istam qua circumdamur, et necdum scimus secundum quod oportet nos scire, et per speculum videmus in ænigmate, ista eum dixisse contendet, et tunc vere posse in confidentia Evangelii, aperire mysteria, cum catenam deposuerit, et de carcere liber exierit : nisi forte et in vinculis absque vinculis computandus est, qui conversationem habet in caelis, et de quo dici potest : Vos autem non estis in carne, sed in spiritu : si tamen spiritus Dei habitat in vobis (Rom. viii, 9).*

(Vers. 21, 22.) *Ut autem sciatis et vos quæ circa me sint, quid agam, omnia nota vobis faciet Tychicus dilectus frater, et fidelis minister in Domino : quem nisi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt, et consoletur corda vestra. Dupliciter accipite : Vel ideo Tychicum missum Ephesum, ut nuntiaret eis vincula apostoli Pauli nota facta esse in omni prætorio, et catenam illius ad fidem Evangelii profecisse, eo tempore quo et ad Colossenses scripsit dicens : Quæ circa me sunt, omnia nota vobis faciet Tychicus frater dilectus, et minister, et conservus in Domino : quem nisi ad vos ob hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt : et consoletur corda vestra cum Onesimo charissimo et fideli fratre, qui est ex vobis, qui omnia quæ hic aguntur, nota faciet vobis (Coloss. iv, 7 seqq.). Grandis enim consolatio erat, audire Paulum Romæ in domina urbium, et in arce Romani*

imperii, de carcere et de vinculis triumphantem. Vel certe ob id Tychicum missum esse, ut vitam et conversationem Pauli, quam 683 ignorabant, annuntiaret eis, et quasi quoddam exemplar vivendi daret discentibus gesta Apostoli atque virtutes, et eum imitari volentibus. Nec parva esse poterat consolatio æmulari cupientium, quæ Apostolum egisse cognoverant.

(Vers. 23.) *Pax fratribus, et charitas cum fide, a Deo Patre et Domino Jesu Christo. Si qua ^b alia dona sunt quæ tribuuntur a Deo Patre, et Domino Jesu Christo, inter hæc pax non minimum possidet locum, quæ superat omnem sensum, et custodit corda intellectusque sanctorum, serenitas quædam atque tranquillitas animæ quiescentis, et universam tempestatem et turbinem perturbationum fugans. Huic similis est charitas cum fide, quam et ipsam simul Deus Pater donat et Filius, ut diligamus Deum de toto corde, et proximos sicut nosmetipsos, et pro inimicis nostris precemur. Hanc pacem et charitatem, quam credentibus Apostolus imprecatur, hi tantum habent, qui fratrum nomine merentur vocari. Pax quippe fratribus, et charitas cum fide et pace. Igitur et charitatem et fidem sic Pater præstat ut Filius : et hæresis obmutescit, quæ non vult eadem Filium posse quæ Patrem.*

(Vers. 24.) *Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum Jesum Christum in incorruptione. Amen. Nonnulli hoc ita interpretati sunt, ut 684 eum putarent diligere Dominum nostrum Jesum Christum, qui ab operibus corruptionis alienus sit, opera corruptionis in coitu sentientes. Unde et consuetudo et sermo vulgaris incorruptos, virgines vocat, eosque qui coitum nesciant feminarum. Corruptos vero eos, qui istiusmodi degustaverint voluptatem. Illud quoque testimonium coaptantes : Si quis templum Dei corrumpit, corrumpet illum Deus (I Cor. iii, 17). Sed nescio an hoc valeant explanare quod scribitur : Unusquisque proprium habet donum a Deo : alius quidem sic, et alius sic (Ibid. vii, 7). Videamus igitur ne forte melius sit omne peccatum corruptionem animæ intelligere, et eos qui a peccato liberi sunt, incorruptos vocari : ita ut diligentes Dominum Jesum Christum, in incorruptione sint, dum peccati vinculis non tenentur, et cum eis est gratia Dei. Simulque arbitror ad distinctionem eorum qui diligunt Dominum Jesum Christum, sed non in incorruptione nunc positum, eos gratiam habere Christi, qui diligant eum in incorruptione. Quanti enim diligant Dominum, parati exilia, parati martyria, parati inopiam, et omnia pro eo contumeliarum genera sustinere, et nihilominus carnis passione superantur : sed his non imprecatur Apostolus gratiam : quia gratia Domini est cum omnibus qui diligunt eum in incorruptione.*

^a Hunc esse Origenem, nemo non intelliget, qui in ejus scriptis tantisper versatus sit. Quamobrem frustra est Rufinus, qui lib. i Invectivar. num. 40,

hæc quasi Hieronymi propria calumniatur.

^b Retinuit Martianæus, Si qua aliena dona, etc. Leviora mox castigamus.